

**T.C.
POLİS AKADEMİSİ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI GÜVENLİK ANABİLİM DALI**

**ENERJİNİN ULUSAL GÜVENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
HAZAR HAVZASI VE AZERBAYCAN ÖRNEĞİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Zamin MUSTAFAYEV**

**Danışman
Doç. Dr. Orçun İMGA**

Ankara - 2015

**T.C.
POLİS AKADEMİSİ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI GÜVENLİK ANABİLİM DALI**

**ENERJİNİN ULUSAL GÜVENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
HAZAR HAVZASI VE AZERBAYCAN ÖRNEĞİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Zamin MUSTAFAYEV**

**Danışman
Doç. Dr. Orçun İMGA**

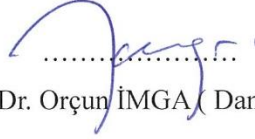
Ankara - 2015

ONAY

Zamin MUSTAFAYEV tarafından hazırlanan “Enerjinin Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri: Hazar Havzası ve Azerbaycan Örneği” başlıklı bu çalışma, 17/08/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Bayram Ali SONER (Başkan)

Doç. Dr. Orçun İMGA (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Necati ANAZ

ÖNSÖZ

Yazmış olduğum yüksek lisans tez çalışmasını kısa zamanda ve emek sarf ederek bitirmiş bulunmaktayım. Bu çalışma sürecinde bana yardımcı olan tez danışmanım Doç. Dr. Orçun İmga hocaya ve Enstitüde dersimize girmiş olan başta Doç. Dr. Bayram Ali Soner hoca olmak üzere, tüm hocalarıma derin teşekkürümü bildirmek istiyorum. Ayrıca çalışma süresi boyunca beni hep destekleyen aileme ve yanımda olan dostlarıma teşekkür ediyorum.

TELİF HAKLARI BEYANNAMESİ

GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yordama başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlardan her seferinde yollama yaparak yararlandığımı belirtir; bunu şerefimle beyan ederim.

Enstitü veya başka herhangi bir mercii tarafından belli bir zamana bağlı kalmaksızın, tezimle ilgili bu beyanıma aykırı bir durumun tespit edilmesi durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

17 / 08 / 2015

Zamin MUSTAFAYEV

ÖZET

T.C.

Polis Akademisi

Güvenlik Bilimleri Enstitüsü

Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı

**Enerjinin Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri: Hazar Havzası ve Azerbaycan
Örneği**

Hazırlayan: Zamin MUSTAFAYEV

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Orçun İMGA

2015 ve 94 Sayfa (Ekler Hariç)

Bu çalışmanın amacı, enerjinin ulusal güvenlik üzerindeki etkilerini açıklamak ve anlamak için katkı yapmak, bu etkileri de Hazar Havzası ve Azerbaycan örnekleriyle göstermektir. Bu çalışma ayrıca, enerji ve güvenlik kavramlarının tarihsel değişimini açıklayacak, enerjinin ulusal güvenlik üzerindeki etkilerini Hazar Havzası ve Azerbaycan örnekleriyle ortaya koyacaktır. Çalışmanın iddiası; 19 ve 20.yy.dan bu yana değişik güvenlik anlayışları ışığında yapılan mücadeleler ve çıkan savaşların büyük bir kısmı enerji kaynakları ile dolaylı ve dolaysız ilgili olmuş, kaynaklara ulaşan ve etkin kullanan devletler bu mücadele ve savaşlarda bir adım önde olarak ulusal güvenliklerini sağlamış ve birçok devlet enerji uğrunda yapılan mücadelelerden etkilenmiştir. Enerjinin ulusal güvenlik üzerindeki etkileri ihraç ve ithal eden ülkeler arasında farklılık göstermekte olup, enerji ithal eden ülkeler açısından enerji arz güvenliği, ihraç eden ülkeler açısından talep güvenliği ve transit ülkeler açısından ise nakil güvenliği şeklindedir. Zengin enerji kaynaklarına sahip olan Hazar Havzası ve Azerbaycan, günümüzde artan petrol ve doğal gaz ihtiyacından dolayı, enerjinin ulusal güvenlik üzerindeki etkilerini anlamamız açısından en iyi örneklerdendir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Kaynakları, Değişen Güvenlik kavramı, Ulusal Güvenlik, Enerji Arz Güvenliği, Enerji Talep Güvenliği, Nakil Güvenliği, Hazar Havzası ve Azerbaycan.

ABSTRACT

Police Academy

Institute of Security Sciences

Department of Crime Research

International Security Department

Impacts of Energy on National Security: Cases of Azerbaijan and Caspian Basin

Zamin MUSTAFAYEV

Master's Thesis

Supervisor: Ass. Prof. Orçun İMGA

2015 and 94 Pages (Excluding appendices)

The objective of this study is to make a contribution to describing and understanding the effects of the energy on national security, and to explain these effects by means of the cases of Caspian Basin and Azerbaijan. Furthermore, this study explains historical changes in energy and security concepts and also reveals the effects of energy on national security on the cases of Caspian Basin and Azerbaijan. The claim of the study is that; most of the challenges and the wars which have arisen in relation to various security conceptions since 19th and 20th century have been associated, directly or indirectly, with energy resources. States using these resources have effectively provided their national security as moving one step ahead in this struggle and in these wars, and most of the states have been influenced by these challenges for the sake of energy. The effects of the energy on national security may vary between the exporting and importing countries, that means: supply security for energy-importing countries; demand security for energy-exporting countries; transport security for energy-transit countries. Due to currently rising oil and gas demand Caspian Basin and Azerbaijan, the energy resource-rich regions, are some of the best cases for us to be able to understand the effects of the energy on national security.

Key Words: Energy Resources, Variable Concept of Security, National Security, Energy Supply Security, Energy Demand Security, Transport Security, Caspian Basin and Azerbaijan.

ENERJİNİN ULUSAL GÜVENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: HAZAR HAVZASI VE AZERBAYCAN ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

TELİF HAKLARI BEYANNAMESİ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ KAYNAKLARI AÇISINDAN ENERJİNİN ÖNEMİ VE DEĞİŞEN DÜNYAMIZDA GÜVENLİK KAVRAMI

1.1. ENERJİNİN TANIMI, KAVRAMLARI VE ENERJİ KAYNAKLARININ DEĞİŞEN STRATEJİK ÖNEMİ	5
1.1.1. Enerjinin Tanımı ve Kavramları.....	5
1.1.2. Günümüzün Enerji Kaynaklarının Tarihsel Değişimi ve Stratejik Önemleri	6
1.1.2.1. Fosil Yakıtların Geçmişi, Bugünü ve Geleceği.....	8
1.1.2.1.1. Kömür	10
1.1.2.1.2. Petrol.....	11
1.1.2.1.3. Doğal gaz	16
1.1.2.2. Nükleer Enerji.....	18
1.1.2.3. Yenilenebilir Enerji kaynakları	19

1.2. DEĞİŞEN DÜNYAMIZDA GÜVENLİK KAVRAMI VE ULUSAL GÜVENLİK	21
1.2.1. Güvenliğin Önemi ve Farklı Tanım ve Kavramları	21
1.2.2. Güvenlik Kavramını Anlamamız İçin Gereken Terimler.....	23
1.2.3. Değişen Güvenlik Yaklaşımları	25
1.2.3.1. Geleneksel Güvenlik anlayışı	26
1.2.3.2. Yeni Güvenlik Yaklaşımı	28
1.2.4. Ulusal Güvenlik.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE ULUSAL GÜVENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DÜNYA ÖRNEKLERİ İLE ANLATIMI

2.1. ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE TANIMLAMASI	32
2.1.1. Enerji güvenliği kavramına olan yaklaşımlar ve Boyutlar	34
2.2. ENERJİNİN ULUSAL GÜVENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	35
2.2.1. Enerji Arz ve Talep güvenliği	38
2.2.1.1. Enerji Arz Güvenliği	38
2.2.1.2. Enerji Talep Güvenliği	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENERJİNİN ULUSAL GÜVENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN HAZAR HAVZASI VE AZERBAYCAN ÖRNEĞİ İLE AÇIKLANMASI

3.1. HAZAR HAVZASI JEOPOLİTİĞİ VE ENERJİ KAYNAKLARI	45
3.1.1. Hazar Havzasına Genel Bakış	45
3.1.2. Hazar'ın Hukuki Statüsü Probleminin Güvenlik Riskleri	47
3.1.3. Enerji Kaynaklarının Ekonomik İşbirliğinde Yeri	51
3.2. AZERBAYCAN JEOPOLİTİĞİ VE PETROL TARİHİ	54
3.2.1. Kafkasya'da Güvenliği Tehdit Eden Sorunlar	59

3.2.2. Bağımsızlıktan Sonraki Azerbaycan’da Enerji Kaynaklarının Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri.....	62
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA	85
ÖZGEÇMİŞ.....	94

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Age	: Adı geçen eser
AIOC	: Azerbaijan International Operation Company
BM	: Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BP	: British Petroleum
BTC	: Bakü Tiflis Ceyhan
BTE	: Bakü Tiflis Erzurum
G-8	: Group of Eight
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
LNG	: Liquefied Naturel Gas
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
SOCAR	: State Oil Company of Azerbaijan Republic
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	: Trans Anatolian Natural Gas Pipeline
TAP	: Trans Adriatic Pipeline
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
UEA	: Uluslararası Enerji Ajansı

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1.1:	Günümüzün enerji kaynakları.....	7
Tablo 1.2:	Enerji kaynaklarının sınıflandırılması	8
Tablo 1.3:	Birincil Enerji Kaynaklarının 2012, 2013, 2014 Yıllarına Göre Enerji Üretim ve Tüketimin Rakamları	9
Tablo 1.4:	Bölgelere Göre Dünya Görünür Doğal Gaz Rezervi	18
Tablo 1.5:	Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının, Enerji Üretimi Alanlarında Kullanılma Şekli	20

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil 1.1: Fosil Enerji Kaynakları Rezervlerinin Kullanılabilme Tarihleri.....	10
Şekil 1.2: “Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi”	21

GİRİŞ

Günümüz şartlarında hayatımızın her anında ihtiyaç duyduğumuz en önemli etkenlerden biri olan enerji, birçok farklı alanda kullanılmaktadır. Canlılar ve özellikle de insanlar yaşamlarını sürdürmeleri ve gelişmeleri için enerjiye ihtiyaç duymaktadırlar. Fertlerin oluşturduğu aileler, gruplar, devletler, birlikler de rekabete devam etmeleri ve hayatta karşılaştıkları engelleri aşmaları için her zaman enerji kaynaklarına ihtiyaç duymuşlardır. Geleneksel enerjilerden olan güneş, su, hava, rüzgâr gibi yaşam kaynaklarının hiç tükenmeyecek algısı var olduğundan, genelde insanoğlu tükenme riski olan enerji kaynaklarına değer vermiş ve onlar uğrunda mücadele etmiştir. Enerji kaynakları bu bağlamda yenilenebilir ve yenilenemez olarak iki gruba ayrılmaktadır. Güneş, su, rüzgâr gibi kaynaklar yenilenebilir enerji grubuna, nükleer, fosil yakıtlar (kömür, petrol, doğalgaz) gibi kaynaklar ise yenilenemez enerji kaynakları grubuna dahildir. Enerji kaynakları önemine göre tarihin farklı zamanlarında değişiklik göstermiş ve farklı roller üstlenmiştir. Mesela bu rolleri anlatırken 18.yy'da bir çağın kapanıp yeni bir çağın açılmasına vesile olan kömürü, kazalarla gündeme gelen nükleer enerjiyi ve uğrunda savaşlar yapılmış ve kanlar dökülmüş olan petrolü örnek olarak gösterebiliriz. 21.yy'da fosil yakıtlar grubuna dahil olan doğal gaz uğrunda da acımasız mücadele başlamıştır. Ve bütün bu olayların büyük bir bölümü son üç asırda meydana gelmiştir.

20.yy'dan bu yana, stratejik öneme sahip olan enerji kaynaklarının tükenme riskinin olması, demografik yapının süratle değişmesi, ülkeler arasındaki rekabet ve teknolojinin baş döndürücü gelişimi gibi nedenlerle dünyada enerji kaynaklarına ulaşılması ve kesintisiz olarak kullanılması ile ilgili derin kaygılar ve tehditler oluşmuştur. Bu kaygılar ve tehditler güvenlik zafiyetini doğurmuş ve dolayısıyla da enerji alanında yaşanan sorunlar giderek güvenlik problemine dönüşmüştür.

Güvenlik kavramı da enerji gibi ilk andan itibaren yaşamımızın devamı için en önemli etkenlerden biri olması sebebiyle geniş bir şekilde ele almamızı gerektirmektedir. Güvenlik algısı tarihin farklı dilimlerinde sürekli değişikliğe uğramıştır. Güvenlik algısını ve kavramını var olan tehlike ve korkular belirler. Bu nedenle tehlike ve korkular değiştiği sürece güvenlik algısı ve kavramı da değişikliğe uğrayacaktır.

Güvenlik; insanlık için yeme, içme gibi zorunlu ihtiyaçlardan sonra gelen en temel ikinci ihtiyaç konumundadır. Güvenlik kavramı ile ilgili çeşitli düşünceler farklı zamanlarda birçok yaklaşım ortaya koymuşlardır. Sovyetler Birliğinin dağılmasına kadar süren zamanda geleneksel güvenlik yaklaşımı ön plandaydı ve güvenliğin sağlanması doğrudan askeri güçle irtibatlı idi. Realist teori ile daha da güç kazanan geleneksel anlayış soğuk savaşla pik seviyeye ulaşmıştır. 1990'ların başında ise Sovyetler Birliğinin dağılması ile soğuk savaş son bulmuş ve küreselleşmenin de etkisiyle yeni güvenlik anlayışı meydana çıkmıştır.

Soğuk savaş dönemindeki iki kutuplu dünyada düşmanlar ve tehditler belli olduğundan, devletlerin ulusal güvenliklerini sağlamak adına atmış oldukları adımlar da daha belirgindi. Küreselleşmenin de etkisiyle oluşmuş yeni güvenlik anlayışında ise tehditler daha belirsiz ve caydırıcı bilme olasılığı daha düşüktür. Bu gelişmeler sonucunda devletler ulusal güvenliklerini korumada zorluklarla karşılaşmışlardır. Bundan dolayı değişen güvenlik anlayışında ulusal güvenlik kavramı da birçok değişikliğe uğramıştır. Ancak ulus devletler soğuk savaş sonrası oluşan tehditlerle kararlılıkla mücadele etmektedir.

İkincil kaynaklar üzerinden yaptığım çalışmanın ilk bölümünde yukarıda kısaca bahsettiğim gibi, enerji ve güvenlik kavramları geniş bir şekilde ele alınacak, bu kavramların önemi ve tarihteki rolleri ortaya koyulacaktır.

Tezin ikinci bölümünde, çalışmanın esas amacına uygun olarak enerjinin ulusal güvenlik üzerindeki etkileri, dünyada olan örnekleriyle açıklanmaya çalışılacaktır. Bunun için ilk önce enerji güvenliği kavramı açıklanacak ve bu kavramın hangi tarihten bu yana dünya ülkelerinin ana gündemi haline gelmiş olduğu ele alınacaktır.

Ülkeler Enerji güvenliğini sağlamak adına çeşitli politikalar üretiyorlar ve bu politikalar yapılırken genel olarak iç ve dış dengeler dikkate alınıyor. Buradan yola çıkarsak enerji, ulusal politikaların kurulmasında çok büyük etkidir ve ulusal güvenlik üzerinde güçlü etkiler oluşturmaktadır. Ancak bu etkiler enerji ithalatçısı ve ihracatçısı ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Enerji ithal eden ülkeler için enerji arz güvenliği önemliyse, ihraç eden ülkeler içinse enerji talep güvenliği önemli bir etkidir. Ayrıca boru hatlarının transit ülkelerden geçme olasılığına göre nakil güvenliği de çok önemli gündem maddesi haline gelmiştir. Enerjinin ulusal güvenlik üzerinde etkilerini gösteren enerji arz, talep ve nakil güvenliği konularını daha iyi

anlayabilmemiz için, çalışmanın bu bölümünde Rusya, Ukrayna ve Avrupa Birliğinde yaşanan olaylar örnek olarak verilecektir.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde ise çeşitlilik açısından dünya için önemli hale gelmiş zengin enerji kaynaklarına sahip Hazar Havzası ve özellikle anahtar ülke durumunda olan Azerbaycan örnek olarak analiz edilmeğe çalışılacaktır. Ayrıca Hazar enerji kaynaklarının bu coğrafyadaki sorunlarla olan ilişkileri ele alınacaktır.

Sovyetlerin dağılmasından sonra Hazar Havza'sında oluşan jeopolitik durum, kıyı ülkeleri olan Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve İran yanı sıra ABD, AB ve Çin'in de ilgi odağında olmuştur. Bağımsızlığını yeni kazanmış üç Türki cumhuriyet olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan, zengin enerji kaynaklarına sahip olmasından dolayı, dünyada oluşan yeni güvenlik anlayışlarının da etkisiyle birçok tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır.

AB enerji arz güvenliği konusunda Rusya'dan bağımlılığını azaltmak için, Hazar kıyısının üç Türki cumhuriyeti olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın enerji kaynaklarına ilgi göstermektedir. Rusya ise bu bölgede güçlü bir şekilde var olduğunu her zaman göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Çin ve Hindistan da artan enerji ihtiyacını karşılamak için Hazar havzasına meyil göstermektedir. ABD ise dünyanın her yerinde olduğu gibi Hazar Havzasında da konumunu güçlendirmek için mücadele etmektedir. Hazar denizinin paylaşımı ile ilgili beş kıyı ülke arasındaki sorun hala çözüme kavuşmamıştır. Yaklaşık yirmi beş yıldır süren bu sorun bazı dönemlerde kıyı ülkeler arasında gerginliğe sebep olmuştur.

Çalışmada bölgenin anahtar ülkesi konumunda bulunan Azerbaycan'la ilgili daha geniş bilgiler verilecektir. Azerbaycan topraklarının işgali ile sonuçlanan Karabağ ve Gürcistan topraklarının işgali ile sonuçlanan Abhazya ve Güney Osetya sorunları, Kafkasya'da dengeleri değiştirmiş ve bu yerler potansiyel savaş bölgeleri olarak kabul edilmiştir. Azerbaycan kendi enerji kaynaklarını Rusya topraklarından değil de Gürcistan ve Türkiye üzerinden pazarlara ulaştırmaya çalışması ve başarılı olması, bu coğrafyada atılan en büyük adımlardan birisidir. Azerbaycan bu başarıya dış politikada yürüttüğü denge politikası ile nail olmuştur.

1990'ların başında vatan evladı Haydar Aliyev'in büyük emekleri sayesinde "Asrın Anlaşması" imzalanması ile başlayan serüven en son TANAP'ın temelinin atılmasıyla cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından devam ettirilmektedir. Bu projeler

Azerbaycan Türkiye kardeşliğinin bölge için ne kadar önemli olduğunun göstergesi ve somut bir örneğidir. Çalışmamızın bu bölümünde adını çektiğim projelerle ilgili de bilgiler verilecektir. Ayrıca Bakü’nn petrol tarihi, enerji kaynaklarının Azerbaycan ulusal güvenliği üzerindeki etkileri ve bağımsızlığından sonraki devirde Azerbaycan’ın enerji politikaları da ele alınacaktır.

Son olarak ise bütün bu bilgiler ışığında bir sonuca ulaşılmaya çalışılacak ve sonuç kısmı ile çalışmamız tamamlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ KAYNAKLARI AÇISINDAN ENERJİNİN ÖNEMİ VE DEĞİŞEN DÜNYAMIZDA GÜVENLİK KAVRAMI

1.1. ENERJİNİN TANIMI, KAVRAMLARI VE ENERJİ KAYNAKLARININ DEĞİŞEN STRATEJİK ÖNEMİ

1.1.1. Enerjinin Tanımı ve Kavramları

İnsanoğlunun yaradılışından bu zamana kadar hayatının devamı ve gelişimi için en büyük etkenin enerji olmasını söylememiz abartılı olmaz sanırım. Sadece güneş enerjisini örnek olarak göstersek yeterli ola bilir. Bu çalışmada enerjinin farklı yönlerini anlatmaya çalışacağız. Ama ilk önce enerjinin temel kavramlarına ve tanımına değinmemiz lazım.

Enerji, bir cisim ya da sistemin iş yapabilme yeteneğini ifade eder. Bir başka deyişle enerji, kuvvet uygulayabilmek için gerekli olan güçtür.¹ Bazen fark edemesek de enerji yaşamımızın vazgeçilmez bir parçasıdır ve birçok alanda kullanılmaktadır. Enerjiden Ekonomik, Fizik, Matematik, Kimya, Psikoloji vb gibi bilimsel alanlarda çok farklı yönlerde yararlanılmaktadır.

Enerji doğada mevcuttur ve fiziksel kurallara göre yoktan var edilemez, var olan enerji de yok edilemez; ancak bir şekilden diğer bir şekle dönüştürülebilir. Buna enerjinin korunumu ilkesi denilmektedir ve enerjiyi kullanan tüm sistemlerin ana ilkesi de bu olmaktadır². Scott L. Montgomery Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler kitabında Termodinamiğin üç yasasını şöyle yorumlamaktadır:

Birinci Yasa: Hiçbir şey vermeden bir şey elde edemezsin(enerji bir sistemden diğerine transfer edilebilir ancak asla yaratılamaz veya yok edilemez, Enerji daima korunur).

İkinci Yasa: Zarar etmeyip başa baş çıkman da mümkün değildir (enerji transferi geri döndürülmesi mümkün olmayan bir süreçtir ve daima, sistemde bir bozukluğun veya entropinin artışıyla kendini gösteren, bazı kayıplar içerir).

Üçüncü Yasa: Oyunu terk edemezsin (bütün atomik hareketlerin durduğu mutlak sıfır diye bir şey vardır ancak bu noktaya ulaşamazsın)³.

¹ Ahmet Yağmur Ersoy, *Enerji Bağımlısı Ülkelerin Enerji Politikaları: Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.8.

² Mustafa Yıldız, *Dünyada ve Türkiye’de Alternatif ve Fosil Enerji Kaynaklarının Geleceğe Yönelik Etüdü*, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006, s.2.

³ Scott L.Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler; 21.Yüzyıl ve Sonrası*, (çev. Evra Günhan Şenol), Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları Yayınları, Haziran, 2014, s.8.

İnsanoğlu madde ile enerjiyi yakın zamanlara kadar birbirinden ayrı tutmuş, sondadan ise madde ile enerji arasında bir ilişkinin var olduğunu ve yapılmakta olanın, maddenin enerjiye çevrimi olduğu sonucuna varmıştır. Enerjinin aslında küçük bir madde parçası olduğu fikri hidrojen bombasının patlaması ile herkes tarafından bilinmeye başlamıştır. Enerjinin kaynağı maddedir ve enerjinin bir form farklılığından ibaret olduğu sonucu çıkmıştır. Bilimsel olarak madde uzayda yer kaplayan ve ağırlığı olan her şey olabilir. Enerji ise bir cisim ve ya sistemdeki iş yapma yeteneğidir. Yunancadan “energon” sözcüğünden türetilmiş olan enerji, fizikte kullanılan temel kavramlardandır.⁴

Enerji kavramı modern anlamda ilk olarak 1599 yılında yazım kullanımına girmiş, 1807 yılında fizikçi Thomas Young tarafından fizik teorisinde kullanılmış ve 1910 yılında ise Emonuele Sella tarafında ilk olarak ekonomik anlamda ele alınmıştır.⁵ Enerji kavramı iktisat biliminin doğuşu ile birlikte ön plana çıkmış ve kullanılmaya başlanmıştır.⁶

1.1.2. Günümüzün Enerji Kaynaklarının Tarihsel Değişimi ve Stratejik Önemleri

Yukarıda belirtildiği gibi en büyük enerji kaynağı şüphesiz güneştir. Güneş ışınlarının hiçbir zaman bitmeyeceği düşünülerek farklı zamanlarda farklı enerji kaynakları stratejik önem kazanmıştır. Hepimiz tarih kitaplarından ateşin nasıl keşfedildiğini ve nasıl korunduğunu okumuşuzdur. Ateşin sönmemesi için uzun zaman nöbet tutulmuş olduğunu duymuşuz ve belki de ateş o dönemin strateji kaynağı olmuştur. Güneş, Ateş ve su ilk zamanlardan bu yana yine insanoğlunun ayrılmaz enerji kaynaklarıdır. Montgomery’nin kitabında şöyle yazıyor;

İnsanlık neyle başladı? Isınma ve yemek pişirme için odun ateşi; kurutma ve sıcaklık için güneş; enerji ve hareket için rüzgar ve su; bedensel iş için hayvanlar. Peki, bugün, binlerce yıl sonra, elimizde ne var? Ateş: Kömürden, petrolden, doğalgazdan, nükleer yakıtlardan ve biyokütleden (bitkisel malzeme). Güneş: Güneş enerjisi ve ısıtma ve dünyanın bazı bölgelerinde hala kurutma ve ısınma için. Rüzgâr: Elektrik için, mekanik işler(değirmenler) ve hareket(yelkenler) için. Akan su elektrik ve iş için(yine değirmenler). Ayrıca evet, hayvanlar da inorganik makineler olarak.⁷

Tabiattaki bitki örtülerinin ve canlıların var olabilmesi enerjiye bağlıdır. İş yapabilmemiz için, önce varlığını devam ettirmeniz gerekir. Dolayısıyla varlığını

⁴ İsmail Hakkı Işcan, *Uluslararası Sistemde Güvenlik Anlayışı ile İktisadi İlişkilerin Enerji Kaynakları Bağlamında Analizi ve Hazar Bölgesi Örneği*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kütahya:2004, s.145.

⁵ Sevda Yapraklı, *Enerjiye Dayalı Büyüme; Türk Sanayi Sektörü Üzerine Uygulamaları*, İstanbul: Beta Yayınları, 2013, s.13.

⁶ Age, s.9.

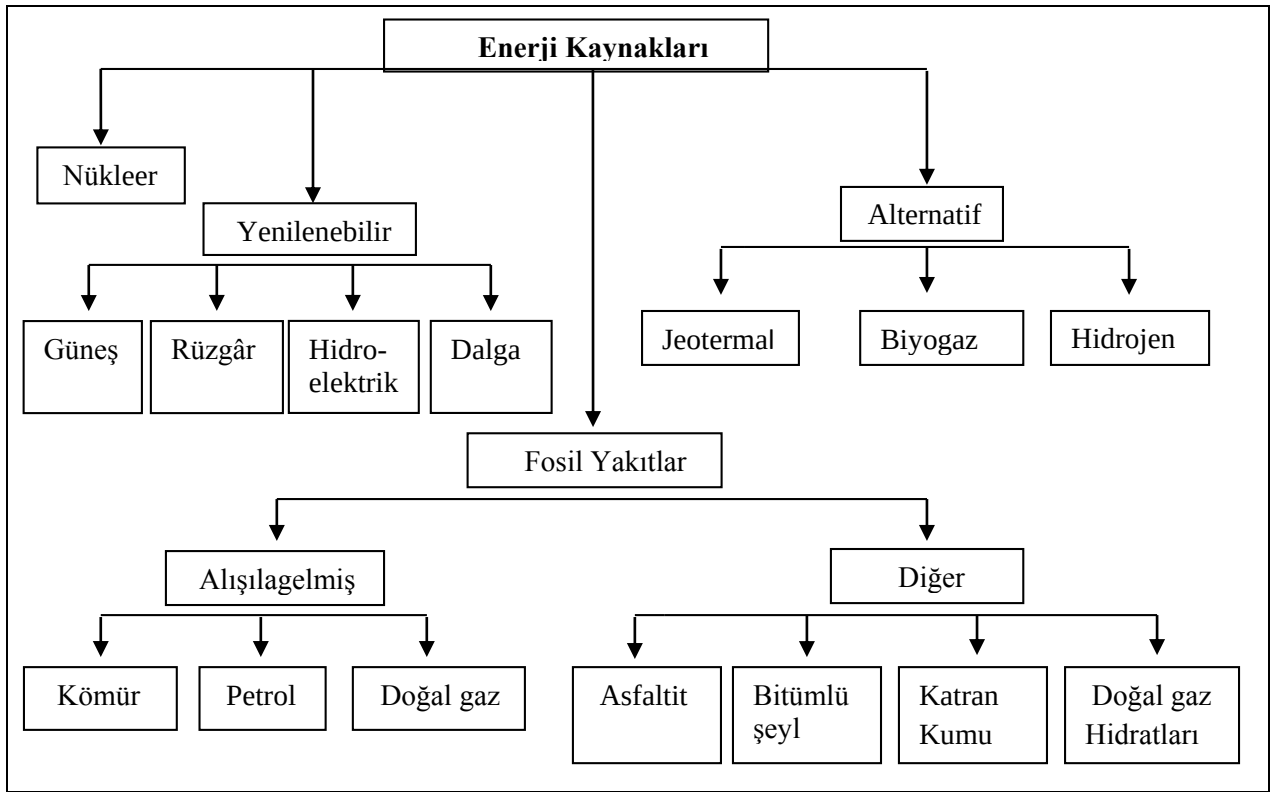
⁷ Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler; 21.Yüzyıl ve Sonrası*, s.21.

devam ettirdiğiniz şey de enerjidir. Bu çerçevede, enerji kaynakları günümüzün en önemli stratejik maddelerini oluşturmaktadır.⁸

Enerji kavramı, sanayi devrimine kadar insan ve hayvanın iş yapabilme yeteneği olarak ele alınmıştır. Sanayi devrimi ile buharlı makineler kullanılmış ve makineler insan gücünün yerini almaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler enerji kaynağı olan kömürün odun yerine kullanılmasıyla başlamış ve üretim sürecini harekete geçiren enerji kaynaklarına ulaşmak için yapılan faaliyet ve yatırımlarla devam etmiştir.⁹

Bir kaynağın stratejik önemini anlamamız için o kaynağın korunması ve elde edilmesi için yapılan mücadelelere bakmamız lazım. İnsanoğlunun gelişimi ve bir adım daha sıçraması, yeni enerji kaynaklarının bulunuşu ile paraleldir. Her dönemin kendine has enerji kaynakları olmuştur ve bu kaynaklara kim hükmetmiş veya kim etkin bir şekilde kullanmışsa her zaman bir adım önde olmuştur.

Tablo 1.1: Günümüzün enerji kaynakları¹⁰

Kaynak: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Toplum ve Bilim Merkezi, *Petrol Ve Doğal Gaz*, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2011, s.4.

⁸ Yaşar Büyükanıt, Enerji ve Enerji Güvenliği, 3. Uluslararası Stratejik ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri; *Enerji Güvenliği Kitabı*, İstanbul: T.C. Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM), 15-16.04.2010, s.11-12.

⁹ Yapraklı, *Enerjiye Dayalı Büyüme; Türk Sanayi Sektörü Üzerine Uygulamaları*, s.13.

¹⁰ Orta Doğu Teknik Üniversitesi Toplum ve Bilim Merkezi, *Petrol Ve Doğal Gaz*, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2011, s.4.

Yenilenemeyen enerji kaynaklarından petrol, kömür ve doğal gaz fosil yakıtlar grubuna dâhil olmakla beraber, günümüzde en çok ihtiyaç duyulan kaynaklardır. İkincil enerji kaynakları birincil kaynakların dönüşümlerinden meydana gelmektedir.

Tablo 1.2: Enerji kaynaklarının sınıflandırılması¹¹

Birincil Enerji		İkincil Enerji
Yenilenemeyen enerjiler	Yenilenebilir enerjiler	
Ham Petrol	Rüzgar	Elektrik
Kömür	Güneş	Hidrojen (ısı)
Doğal Gaz	Biokütle	
Uranyum (Nükleer)	Hidroelektrik	
	Jeotermal	

Kaynak: Enerji Kaynakları, <http://www.eia.gov/KIDS/energy.cfm?page=2>, (Erişim: 22.05.2015).

1.1.2.1. Fosil Yakıtların Geçmişi, Bugünü ve Geleceği

Dünyanın değişimi ve bir adım atması için binlerce yıl gerekliyken son üç asırda makine teknolojisinin gelişimiyle insanlık birkaç kez çağ atladı. Bu devrimlerin meydana gelmesi, fosil yakıtların ardı ardına buluşu sebep olmuştur. Montgomery bu baş döndürücü değişimleri kitabında şöyle yorumlamıştır:

1600 yılından sonra kömür sahneye çıkıp da 1850'lerde modernliğin yakıtı haline geldiğinde, yüz binlerce yıllık bir çağ kapanmış oldu. Ayrıca arkeolojik anlamda göz açıp kapayıncaya kadar gerçekleşen bu değişim ardından gelen geçiş daha da ani oldu. 1900 ile İkinci Dünya Savaşı'nın arasında petrol bayrağı kömürden devrildi ve 1970'e kadar üstünlüğünü korudu.¹²

¹¹ Enerji Kaynakları, <http://www.eia.gov/KIDS/energy.cfm?page=2>, (Erişim: 22.05.2015).

¹² Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler; 21. Yüzyıl ve Sonrası*, s.22.

Tablo 1.3: Birincil Enerji Kaynaklarının 2012, 2013, 2014 Yıllarına Göre Enerji Üretim ve Tüketimin Rakamları¹³

Aralık - Ocak	2014	2013	2012
<i>Üretim</i>	<i>Katrilyon Btu</i>		
Fosil yakıtlar	69.032	64.308	62.324
Nükleer elektrik	8,329	8,244	8,062
Yenilenebilir enerji	9.684	9,349	8.826
Toplam	87,044	81,902	79,212
<i>Tüketim</i>	<i>Katrilyon Btu</i>		
Fosil yakıtlar	80,197	79,485	77,487
Nükleer elektrik	8,329	8,244	8,062
Yenilenebilir enerji	9,634	9,349	8,786
Toplam	98,324	97,238	94,496

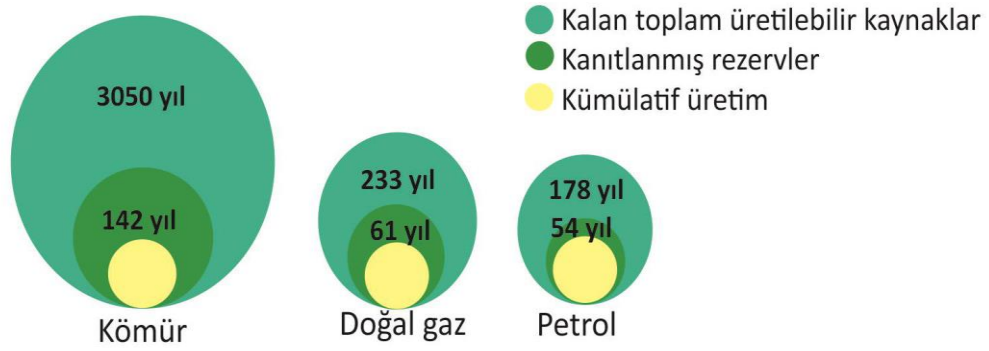
Kaynak: Enerji Görünümü, <http://www.eia.gov/totalenergy/> , (Erişim: 21.05.2015).

Yukarıdaki tabloda fosil yakıtların son yıllarda üretim ve tüketim alanındaki payları gösterilmiştir. 2014 yılında toplamda üretilen 87,044 katrilyon enerjinin 69,032 katrilyonu fosil yakıtların payına düşmektedir. Yine 2014 yılında toplam 98,324 katrilyon enerji tüketilmiş ve bunun 80,197 katrilyonu fosil yakıtlar hesabına olmuştur.

Dünyada toplam kanıtlanmış petrol rezervleri 1,7 trilyon varil civarında olup, bu miktar 54 yıllık tüketimi karşılamaktadır. Dünya kesinleşmiş doğal gaz rezervi 2012 yılı sonunda 187,3 trilyon m3 olarak belirlenmiştir ve bu miktar küresel üretimi 61 yıl gibi bir süre boyunca karşılamak için yeterlidir. 2012 yılı verilerine göre dünya kesinleşmiş kömür rezervleri küresel üretimi 142 yıl boyunca karşılamaya yeterli miktarda olup, tüm yakıtlar arasında en yüksek rezerv üretim oranına sahiptir.¹⁴

¹³ Enerji Görünümü, <http://www.eia.gov/totalenergy/> , (Erişim: 21.05.2015).

¹⁴Enerji Kaynaklar, http://enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_07/Sayi_07.html#p=12, (Erişim: 20.04.2015), s.12.

Şekil 1.1: Fosil Enerji Kaynakları Rezervlerinin Kullanılabilir Tarihleri¹⁵

Kaynak: http://enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_07/Sayi_07.html#p=12, (Erişim: 15.04.2015), s.12.

1.1.2.1.1. Kömür

Fosil yakıt grubuna ait olan kömürün endüstride kullanışı yeni bir çağın kapılarını açmış ve günümüzde yaşanan süratli gelişmelerin öncülüğünü yapmıştır. Kömürün ilk olarak Çinliler tarafından Milattan Önce bulunduğu sanılmaktadır. Marco Polo Çin’i ziyaretinde kömürü görmüş ve gördüğü en ilginç şey olduğunu söylemiştir. Kömürün varlığını kanıtlayan ilk belgeler 12.yüzyıla aittir.¹⁶

İlk önceleri odun kömürü biliniyordu ve on altıncı yüzyılda Britanya’da kullanılmaktaydı. Sömürgecilğe yönelik keşifler ve İspanya ile yaşanan anlaşmazlık bir silahlanma yarışı ve savaş tehdidi doğurmuştu. Tek bir savaş gemisi inşa etmek için neredeyse bin tane meşeye gerek duyuluyordu. 1543’te İngiltere parlamentosu kalan keresteleri koruma altına almak için bir “Ağaçları Koruma Yasası” çıkarmıştır. Kömürün gerçek yükselişi bu ormansızlaşma kriziyle ortaya çıkmıştır.¹⁷

Kömür 1701 yılında Richmond, Virginia yakınlarında keşfedilmiştir.¹⁸ Kömürün strateji kaynak haline gelmesi, buhar makinelerinde kullanılmasıyla oldu. 1770’lerde James Watt’ın buhar makinesinde gerçekleştirdiği yenilikler yeni bir çağı açtı.

Britanya kapitalizmi Watt’ın buhar makinesini değirmenlerde ve maden ocaklarında, kısa süre sonra da demiryolu ve buharlı gemilerde olduğu gibi düzinelerce etkili biçimde kullanarak 1800’lerin başında İngiltere’yi ‘Avrupa’nın atölyesine’ dönüştürdü. Bu tür kullanımlar aracılığıyla buhar

¹⁵ http://enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_07/Sayi_07.html#p=12, (Erişim: 15.04.2015), s.12.

¹⁶ Yıldız, *Dünyada ve Türkiye’de Alternatif ve Fosil Enerji Kaynaklarının Geleceğe Yönelik Etüdü*, s.11.

¹⁷ Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler; 21.Yüzyıl ve Sonrası*, s.22-23.

¹⁸ Enerji Kaynakları, http://www.eia.gov/KIDS/energy.cfm?page=tl_coal, (Erişim: 20.04.2015)

‘medeniyetin gücü’, kömür ise ekonomik, askeri, teknolojik ve endüstriyel genişlemenin yakıtı haline geldi.¹⁹

Kömür hala dünya çapında elektrik üretmek için kullanılan en önemli yakıttır. 2014 yılına olan istatistik bilgilere göre kömür küresel birincil enerji ihtiyacının %30,1’ni sağlar ve dünya toplam elektrik üretiminin %40’tan fazlası için kömür kullanılır. Aynı zamanda dünya çelik üretiminde %70 paya sahiptir.²⁰

1.1.2.1.2. Petrol

Stratejik ve jeopolitik açıdan önemli, teknolojik açıdan verimli, insanoğlu için kullanışlı, taşınması bakımından kolay taşınabilir bir yakıt türü olan petrol, hem de üzerinde mücadele edilen, savaşlar yapılan ve insanlar kurban edilen bir kaynaktır.

Petrol, kimyasal kompozisyonu ve içinde bulunduğu farklı basınç ve sıcaklık koşullarına bağlı olarak sıvı, katı ve ya gaz halinde bulunabilen ve yeraltındaki kayaçların gözeneklerinde oluşan doğal bir hidrokarbon karışımıdır. Latince taş anlamına gelen ‘petra’ ve yağ anlamına gelen ‘oleum’ kelimelerinin birleşmesi ile türetilmiş olan petrol sözcüğü, bazen benzin, motorin, gazyağı gibi petrol türevi olan yakıtları tanımlamak için kullanılsa da, aslında, hazne kayaçların gözeneklerinde bulunan ve hiçbir işleme tabi tutulmamış hidrokarbonları ifade etmektedir. Yeryüzüne çıkarıldıklarında, atmosferik basınç ve sıcaklık koşullarında sıvı halde bulunan hidrokarbonlar ham petrol olarak adlandırılırken, bileşimlerine göre asfalt, parafin veya bitüm, gaz halinde bulunan hidrokarbonlar ise doğal gaz adını almaktadır.²¹ Bunlardan başka yakıt olarak kullanılması için ıslah edilmeleri gerekli petrollü kumlar ve henüz yaygın olarak yararlanılamayan petrol şistleri vardır.²²

Petrolün var oluşu ile ilgili pek çok tarihi bilgi olsa da ne zaman keşif edilmesi ile ilgili net bir bilgi yoktur. Ünlü seyyah Marko Polo 13. yüzyılda Karadeniz sahillerinden Çine seyahatini yazarken Bakü’de çıkartılan petrolün develerle komşu topraklara ve ayrıca başka ülkelere taşındığını belirtmektedir.²³ Petrol eski zamanlarda ilaç olarak da kullanılmaktaydı. 18. Yüzyılın sonuna kadar Hazar bölgesinde petrol

¹⁹ Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler; 21.Yüzyıl ve Sonrası*, s.25.

²⁰Enerji Görünümü, <http://www.worldcoal.org/resources/coal-statistics/>, (Erişim: 20.04.2015).

²¹ Orta Doğu Teknik Üniversitesi Toplum ve Bilim Merkezi, *Petrol Ve Doğal Gaz*, 2011, s.4.

²² Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler; 21.Yüzyıl ve Sonrası*, s.83.

²³ Nesrin Sarıahmetoğlu Karagür, *Petrolün Sihirli Dünyası; BAKÜ*, İstanbul: IQ kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.11.

sadece karada çıkarılıyordu. 19. Yüzyılın başında Bakü yakınlarındaki Bibi Heybet Körfezinde kıyıda sığ sulardan petrol çıkarılmıştır. Bu dünyada ilk kez denizden petrol çıkarma operasyonuydu. 19. Yüzyılın ilk yarısında da Hazar bölgesinde çıkarılan petrolün gazyağı olarak kullanımı için ilk rafineri kurulmuştur.²⁴

Modern dünyada petrolün çıkarılması Amerika'nın Pennsylvania eyaleti ile de bağlıdır. O zamanlarda 'kayayağı' adıyla bilinen bir maddenin gelecek günlere ait görkemli hayali kuruluyordu. Bu maddeye 'kayayağı' denilmesinin nedeni, söz konusu maddeyi bitkisel yağlardan ve katı hayvani yağlardan ayırt etmektir.²⁵ George Bissell önderliğinde ve jeolog, kimyager Silliman'ın onayı ardından 1859'da Pennsylvania'da ilk başarılı kuyu açıldı ve çok miktarda petrol kaynağı bulunarak gerçek patlama yaşandı.²⁶

Yaşanan bu gelişmeler sonucunda petrolün çıkarılması ve kullanılmasında büyük artışlar oldu ve petrol artık strateji kaynak haline gelerek kömürün yerini almaya başladı. 1895'te içten patlamalı motorların kullanımına başlanmasıyla petrol pazarı kabuk değiştirmiştir. 1850'den 1895 yılına kadar petrol gaz yağı formunda sadece aydınlatma amacıyla kullanırken, 1895 sonrasında benzin içten patlamalı motorlarda da kullanılmaya başlanmıştır.²⁷

Bundan sonraki dönemlerde petrol uğrunda amansız mücadelelere tanıklık edilmiş ve birçok savaşın kaderini petrol belirlemiştir. 1914 yılında Birinci Dünya savaşı başlamış ve savaşın temelindeki nedenlerden biri Almanya ve İngiltere'nin Ortadoğu bölgesindeki petrol kaynaklarına erişimi konusunda girişmiş oldukları rekabetti. Savaş sırasında o dönemde güçlü olan petrol şirketleri kritik roller üstlenmiştir.²⁸

Daniel Yergin kitabında savaşı şöyle yorumlamıştır:

Bu savaş insanla makinenin çarpışmasıydı ve bu makinelerin tümü de petrol gücüyle çalışıyordu. Amiral Fisher ve Winston Churchill bunu önceden görüp tahmin etmişlerdi. Ancak petrole çalışan makinelerin savaşta kullanımı hem onların hem de diğer liderlerin bütün tahminlerini aşan boyutlarda olmuştur. Bunun sebebi Birinci Dünya Savaşı sırasında, petrolün, içten patlamalı

²⁴ Cenk Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, Haziran, 2013, s.115.

²⁵ Daniel Yergin, *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, (çev. Kamuran Tuncay), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003, s 17.

²⁶ Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler; 21.Yüzyıl ve Sonrası*, s.27.

²⁷ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s.117-118.

²⁸ Age, s.119

*motorların savaşın her boyutunu değiştirmesinden ileri gelmiştir. Hatta karada, denizde ve havadaki 'hareket yeteneği' kavramı bile değişmiştir.*²⁹

ABD'nin savaşa katılması ve Avrupa müttefiklerinin petrol ihtiyacının %80'ni tek başına sağlaması savaşın seyrini değiştirmiştir. 1914 yılında ABD küresel petrol üretiminin %65'ni sağlarken 1917'de bu oran %67 olmuştur. Almanya savaşın seyrini değiştirmek için hamle yaparak Bakü petrollerine yönelmiş ancak o tarihlerde Bakü petrolleri İngiltere tarafından abluka altına alınmıştır. Ve sonuçta Almanya savaşta ihtiyaç duyduğu petrole ulaşamamış ve savaşı kaybetmiştir.³⁰

İkinci Dünya savaşında da Hitler Almanya'sının esas hedeflerinden biri Bakü petrollerine ulaşmak idi. Hitler bir generaline "Bakü petrolünü ele geçirmezsek, savaşı kaybettik demektir" demiş³¹ ve Bakü için "Barbarossa" planını kurmuştur. Kuzey Kafkaslara kadar ilerlemesine rağmen burada askeri müdahale ve Kafkas dağlarının coğrafi zorlukları ile karşılaşarak geri püskürtülmüş ve sonuçta savaşı kaybeden taraf olmuştur. Savaş esnasında Sovyetlerin petrol ihtiyacının büyük bir bölümünü Bakü petroleri karşılamıştır.

Enerji uzmanı Prof. Volkan Ediger kömür çağından petrol çağına olan geçişi kısaca şöyle özetliyor:

*Kömürden petrole geçişin çok sancılı olduğu bilinmektedir. 1901 D'Arcy imtiyazlarıyla İran petrollerini kolayca eline geçiren dönemin başat gücü İngiltere ile en büyük rakibi Almanya arasında Musul ve Bağdat petroleri konusunda başlatılan Birinci Dünya Savaşı'nın 1918'de bitmesine rağmen buradaki ilk petrol üretim kuyusu olan Baba Gürgür ancak 1927'de açılabilmiştir. Yani sıcak savaş yeterli olmamış, 1918 Mondros Ateşkesi'nden sonra tam 9 yıl masada diplomatik savaş verilmiştir. Üstelik 21 yıllık bir aradan sonra yeni bir savaş daha başlatılmak zorunda kalınmıştır. Petrol ekonomisine dayalı yeni dünya düzeni ABD'nin önderliğinde ancak savaş sonrası kurulabilmiştir. Dolayısıyla İngiltere hâkimiyetindeki Kömür Çağı'ndan ABD hâkimiyetindeki Petrol Çağı'na geçiş döneminde dünya, 1914-1945 arasında tam 31 yıl süren şiddetli mücadelelere tanıklık etmiştir.*³²

1945'te İngiltere'nin yerini alan ABD'nin dünya liderliğini ele geçirmesini sağlayan en önemli etken ise 1859'da ülkesinde başlattığı petrol endüstrisindeki tartışmasız üstünlüğüdür.³³

²⁹ Yergin, *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, s.163.

³⁰ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s.120.

³¹ Daniel Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, (çev. Ümit Şensoy), İstanbul: Optimist Yayıncılık, Kasım 2014, İstanbul, 1. Cilt, s.63.

³² Volkan Ediger, *Enerji Arz Güvenliği*, <http://volkanediger.com/kitaplar/2007Ediger%28EnergySupplySecurity%29.pdf>, (Erişim: 28.04.2015), s.7.

³³ Agm, (Erişim: 28.04.2015), s.11.

İkinci Dünya Savaşından sonra da dünyanın dengesini değiştirecek çok önemli olaylar olmuştur ve bu olayların hepsinin petrole doğrudan veya dolaylı ilişkileri vardır. 1956 yılında İngiltere askeri güçleri Mısır'ın Süveyş kanalını kamulaştırmasına tepki olarak Mısır havalimanını bombalaması Süveyş kanalının tıkanmasına sebep olmuştur. Süveyş krizinden sonra kanal ve deniz taşımacılığının arz güvenliği açısından güvensiz olduğu sonucuna varılmış ve bu tarihten sonra petrolün boru hattı ile taşınabilirliği fikri ön plana atılarak köklü sayılabilecek yenilikler yapılmıştır.³⁴

Daha bir tarihi olay 1960'ta OPEC'in kurulmasıyla baş vermiştir. 1959 ile 1960'ta petrol fiyatlarının aşağı yönde eğilim göstermesi, petrol ihraç eden beş ülkenin Bağdat'ta bir araya gelerek gelirlerini korumak amacıyla Petrol İhraç Eden Ülkeler Topluluğu- OPEC'i kurmasıyla sonuçlandı.³⁵

1973'te patlak veren Arap İsrail savaşı da yeni bir petrol krizinin doğmasına sebep oldu. Arap ülkeleri, Filistin topraklarını işgal eden İsrail'e silah yardımı yaptığı için ABD'ye karşın petrol sevkiyatını durdurdu. Petrol fiyatları birkaç ay içinde dört kat arttı. Daha bir şok fiyat artışı 1979 yılında İran devriminin Şah rejimini devirerek petrol akışını durdurması ile yaşandı.³⁶

Sovyetlerin dağılması sonucu Soğuk Savaşın bitiminden hemen sonra meydana gelen Körfez savaşı sırasında da petrol fiyatları arttı. Bu savaş aslında doğrudan petrol uğrunda olan bir savaştı. Saddam'ın Kuveyt petrollerine sahip olmak için başlattığı mücadele, ABD'nin askeri hamle yapmasına sebep oldu. Sonuçta Irak ordusu hezimete uğrayarak geri çekildi. Aslında bu savaş Orta Doğu'da gelecekte yaşanacak savaşlara zemin hazırladı ve bu bölge istikrara kavuşamadı.

20. asırda tarihe geçmiş bütün mücadele ve savaşlarda petrolün izini görmek mümkündür. Petrole olan ihtiyacın sürekli artması ve petrol fiyatlarının istikrarsızlığı krizlerin doğmasını kaçınılmaz yapıyor. Oystein Noreng "Ham Güç" kitabında fiyat istikrarsızlığını şöyle yorumluyor:

Enerji piyasası, özellikle petrol piyasası sürprizler ve yüksek riskler barındırır. 100 yılda yaşanan onca çalkantı ve yaptığımız incelemenin ardından bile konu üzerindeki bilgi ve kavrayışımız yetersiz düzeydedir. Pek çok çalışma ve mevcut bilgiye rağmen, petrol veya enerji piyasasını sosyal bilimlerle ilişkilendirerek açıklayabilecek genel bir teori mevcut değildir. Dünya pazarında ham petrol fiyatlarını herhangi bir seviyede sabit tutmak mümkün gözükmemektedir.

³⁴ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s.127-128.

³⁵ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, (çev. Ümit Şensoy), s.258.

³⁶ Age, s.258.

Uçucu yakıtların fiyatlarındaki ani çıkış ve inişler, hem pazardaki taraflar hem de dünya ekonomisi için yüksek bir risk oluşturmaktadır.³⁷

Yeni yüzyıl petrolün geleceği ile ilgili beklentiler ve kaygıları besleyen bir korku ile başladı. Dünyadaki petrolün tükenmesi ile ilgili korku şu adla tanındı- “petrolün zirve noktası”. Belirtilen iddia dünyanın maksimum verim noktasına yaklaştığı ve durdurulamaz inişin başladığı yönündeydi. Bunun sonuçlarına göre eşi benzeri görülmeyecek kriz ufukta göründü. Daniel Yergin’e göre Petrol tavanı teorisi uzun bir süredir gündemde. Dünyanın petROLSÜZ kalacağı iddiası ilk kez olmuyor, beşincisini yaşıyoruz. Yirmi birinci yüzyılın başlamasıyla birlikte petrol fiyatları yine yükseldi. Onunla birlikte petrolün biteceği korkusu beşinci kez yine öne çıktı.³⁸ Bu korkularla yaşayan dünya ülkeleri çareyi alternatif enerji kaynaklarında görüyor ve gelişmiş devletler bu yönde büyük adımlar atmaktadırlar.

Dünyada toplam kanıtlanmış petrol rezervleri 1,7 trilyon varil civarında olup bu miktar, 54 yıllık tüketimi karşılamaktadır. Kalan üretilebilir petrol rezervlerinin yaklaşık %60’ı kara, %37’si deniz ve geri kalan kısmı Kuzey Kutbunda yer almaktadır. Geri kazanılabilir petrol kaynakları, çok kademeli hidrolik çatlatma gibi yeni teknolojilerin gelişmesi ve kaynak yerlerinin belirlenmesinde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte artış göstermektedir. OPEC ülkeleri küresel rezerv toplamının %72,6’lık kısmını oluşturmaktadır. Güney ve Orta Amerika en yüksek rezerv üretim oranına sahiptir. Son on yılda küresel kesinleşmiş rezervler %26 oranında yani 350 milyar varillik artış göstermiştir.³⁹ UEA (Uluslararası Enerji Ajansı) projeksiyonlarına göre 2035 yılı birincil enerji talebinde petrolün payının mevcut ve yeni politikalar senaryosuna göre %27 ve 450 ppm (milyonda bir) senaryosuna göre %25 olacağı tahmin edilmektedir⁴⁰. 450 ppm senaryosu Uluslararası Enerji Ajansı tarafından ireli sürülmüştür. Dünyanın ortalama sıcaklığının 2 dereceden fazla artmaması için gerekli politikaların mutlaka tüm ülkeler tarafından uygulanması gerektiğini bildirmiştir. Bilim insanları, 2 derecelik artışın geçilmemesi için atmosferdeki karbondioksit

³⁷ Oystein Noreng, *Ham Güç: Petrol Politikaları ve Pazarı*, (çev. Nurgül Durmuş), Ankara: Elips Kitap Yayıncılık, 2004, s.19.

³⁸ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, (çev. Ümit Şensoy), s.253-259.

³⁹ Enerji Görünümü, http://enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_07/Sayi_07.html#p=12, (Erişim: 29.04.2015), s.12.

⁴⁰ Agk, (Erişim: 29.04.2015), s.10.

miktarının 450 ppm olan üst sınırın altında tutulması gerektiği konusunda hemfikirdir.⁴¹

Enerji çağları kendilerine özgü sistematik dinamiklerin etkisiyle yer değiştiriyorlar, dolayısıyla petrol çağı da kömür çağı gibi sona erecektir. Bir çağın kapanması, o çağa ait kaynak rezervinin bitmesiyle alakalı değildir. Mesela kömür çağının kapanmasına rağmen günümüze kadar dünya toplam kömür rezervinin sadece %24-ü tüketilmiştir. Çağlar arası geçişler daha çok sosyal ve ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Dolayısıyla Petrol çağı petrol rezervlerinin bitmesiyle değil, artık sistemin petrolle çalışamaz hale gelmesiyle kapanacaktır.⁴² Petrol bölümünü Enerji uzmanı Montgomery'nin sözleriyle bitirelim:

*Geldiğimiz noktada ister benzin, ister dizel olsun, petrol dünya motorlu taşımacılığının %90'ını üstlenmiştir. Pratik olarak kullanılabilecek hiçbir alternatifi olmadığını kesin olarak söylemek gerçekten doğru mudur? Hayır değildir. Alternatifler mevcuttur, aslında çok sayıda vardır ancak tarihsel açıdan bakarsak bunlar henüz deneme aşamasındadır. Yeni enerji güvenliği çağında, bu alan üzerine epeyce kafa yoruluyor ve çalışılıyor.*⁴³

1.1.2.1.3. Doğal gaz

Yirminci yüz yılda Doğal gaz ham petrolün gölgesinde kalsa da son yıllarda en hızlı büyüyen kaynaklardandır. Yerin altından çıkan doğal gaz tıpkı petrol gibi milyonlarca yıl yaşındadır. Ancak doğal gazın yüzeye çıkarılması ve kullanımı petrole göre daha yakın tarihlerde gerçekleşmiştir. Doğal gazı ticarete döken ilk ülke Britanya'dır. Britanya'da 1785'lerde kömürden üretilen havagazı, deniz fenerlerinde ve cadde aydınlatmada kullanılmıştır. Albay Drake'in Pensilvanya'da petrol ile birlikte gazı da bulması Amerika kıtasında doğal gaz endüstrisinin başlangıcı sayılır. Doğal gaz üretim amacıyla açılan ilk kuyu 1821 yılında New York'ta William Hart tarafından kazılmıştır.⁴⁴

Bir anlamda, doğal gaz, ham petrolün hafif kısmını temsil eder. Normalde petrol ve kömür ile beraber bulunsa da tek başına da bulunabilir. Çevresel açıdan kömür ve petrole oranla çevreyi daha az kirletir. Bu açıdan birçok ülkede elektrik üretmek için kullanılır. Ancak gazın nakliyesi ile ilgili zorluklar var ve bu da gerçek

⁴¹ <http://ozgurgurbuz.blogspot.com.tr/2009/10/ekonomik-kriz-iklime-yarad.html>, (Erişim: 30.04.2015).

⁴² Volkan Ediger, *Enerjide Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, [http://volkanediger.com/kitaplar/2011_Ediger_\(TUBA-67\).pdf](http://volkanediger.com/kitaplar/2011_Ediger_(TUBA-67).pdf), (Erişim: 29.05.2015), s.29.

⁴³ Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler*, s.117-118.

⁴⁴ Orta Doğu Teknik Üniversitesi Toplum ve Bilim Merkezi, *Petrol Ve Doğal Gaz*, s.36-37.

anlamda küresel bir pazar oluşmasını ve pazarın genişlemesini engellemiştir.⁴⁵
Günümüzde yaygın kullanılan gaz ürünleri:

Sıvılaştırılmış Petrol Gaz LPG: Bileşiminin büyük bir kısmı propan ve butandan oluşan ve atmosferik basınç ve normal oda koşullarında gaz halinde bulunan sıvılaştırılmış petrol gazı LPG, basınç halinde sıvı hale geçmektedir. Renksiz, kokusuz ve havadan ağırdır.

Sıvılaştırılmış Doğal Gaz LNG: Doğal gazın atmosferik basınçta, -162 °C'nin altındaki sıcaklık değerlerine getirilerek sıvılaştırılması ile elde edilmektedir. LNG, özel tankerlerle ve boru hatlarıyla taşınabilmekte ve özel olarak depolanabilmektedir.

Sıkıştırılmış Doğal Gaz CNG: Doğal gazın 250 atm gibi yüksek basınçlarda sıkıştırılması sonucu elde edilmektedir. Yüksek basınca dayanıklı özel kaplarda depolanmakta ve genellikle kara taşıtlarında kullanılmaktadır.⁴⁶

Son yıllarda doğal gaza olan talebin artması sıvılaştırılmış doğal gaz teknolojilerinin gelişmesine ve ilerlemesine sebep olmuştur. Doğal gazın sıvılaştırılarak (LNG) deniz yoluyla taşınması petrole göre daha karmaşık bir teknoloji gerektirmektedir. LNG taşıma maliyeti ile taşınan miktar arasında çok önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bu sebeple belli miktarın altında LNG'nin deniz yoluyla taşınması ekonomik olamamaktadır. Her geçen yıl küresel doğal talebindeki artışa bağlı olarak denizlerde taşınan LNG miktarı da artmaktadır. 2010 yılı itibariyle dünya denizlerinde LNG taşıyan gemi sayısı yaklaşık olarak 200 tanedir ve yakın gelecekte 150 tane daha LNG tankerine ihtiyaç duyulacağı öngörülmektedir. Ayrıca dünya genelinde 17 tane LNG ihracat terminali ve 40 tane LNG ithalat terminali bulunmaktadır. Doğal gazın sıvılaştırılarak deniz yoluyla taşınması petrolün deniz yoluyla taşınmasına göre 7 kat daha pahalıdır. Bu sebeple doğal gaz taşınması için genel olarak boru hattı stratejileri ve bölgesel pazarlar tercih edilmektedir.⁴⁷

UEA projeksiyonlarına göre 2035 yılı birincil enerji talebinde doğal gazın payı %22 ve %24 arasında tahmin edilmektedir.⁴⁸ 2030 yılına kadar olan süreçte fosil yakıtlar arasında en fazla büyüme oranına sahip olan kaynak yıllık ortalama %2 büyüme oranı ile doğal gazdır.⁴⁹

⁴⁵ Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler*, s.124-126.

⁴⁶ Orta Doğu Teknik Üniversitesi Toplum ve Bilim Merkezi, *Petrol Ve Doğal Gaz*, s.27.

⁴⁷ Cenk Sevim, Küresel Enerji Jeopolitiği Ve Enerji Güvenliği, *Security Journal of Yasar University* 2012 26(7) 4378 – 4391, http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/10/26_Sayi_1_makale_Cenk-Sevim.pdf, s.4387.

⁴⁸ Enerji Görünümü, http://enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_07/Sayi_07.html#p=10, (Erişim: 30.04.2015), s.10.

⁴⁹ Agk, (Erişim: 30.04.2015), s.11.

Tablo 1.4: Bölgelere Göre Dünya Görünür Doğal Gaz Rezervi⁵⁰

BÖLGE	Miktar (trilyon m ³)	Dünya Toplamındaki Payı (%)
Orta Doğu	80,3	43,2%
Avrupa ve Avrasya	56,6	30,5%
Asya Pasifik	15,2	8,2%
Afrika	14,2	7,7%
Kuzey Amerika	11,7	6,3%
Güney ve Orta Amerika	7,7	4,1%
Dünya Toplamı	187,7	100%

Kaynak: http://enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_07/Sayi_07.html#p=18, s.18.

Dünya görünür doğal gaz rezervi 2013 yılı sonu itibarıyla 185,7 trilyon m³'dür. Bu rezervin %43,2'si Orta Doğu bölgesinde bulunmaktadır. Avrupa ve Avrasya bölgesi görünür rezerv açısından %30,5 ile ikinci sırada yer alırken bu bölgede rezerv açısından Rusya önemli bir pozisyona sahiptir.⁵¹

1.1.2.2. Nükleer Enerji

Nükleer enerji 'temiz' bir enerji kaynağı ve siyaset için cazip bir marka olması ile beraber, nükleer santral kazaları vahim sonuçlar doğura bilecek bir enerji kaynağıdır. Yeni geliştirilen teknolojiler sayesinde güvenilir, düşük maliyetli, büyük ölçekli baz elektrik üretimi hiçbir hava kirletici ithalat bağımlılığı endişesi olmaksızın gerçekleşir. Nükleer enerji, enerji üretiminde fosil yakıtların yerini alarak atmosfere her yıl 500 milyon ton karbon salınmasını ve toprağa da tonlarca zararlı maddenin atılmasını engeller. Tehlikeli ve uzun ömürlü nükleer atıklar muhafaza alanlarında insanlarla temas etmeyecek şekilde saklanır.⁵²

Nükleer enerjinin en önemli avantajı, küçük miktarlarda yakıttan büyük miktarlarda enerji elde edilebilmesidir. Mesela bir kilogram kömür ile genellikle 3kWh elektrik üretilirken hafif sulu reaktörde aynı miktarda yakıtla 400.000kWh elektrik üretilir. Ve dolayısıyla nükleer santralde birim başına daha az atık üretilir.⁵³

⁵⁰ Agk, (Erişim: 01.05.2015), s.18.

⁵¹ Agk, (Erişim: 01.05.2015), s.18.

⁵² Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler*, s.195-197.

⁵³ Age, s.206.

İlk defa 1951 yılında ABD’de ki Arco Idaho’da 4 tane lambanın yakılmasını sağlayan deneme reaktörü ile nükleer güç enerji üretimi alanında kullanılmış olmuştur. 1954 yılında Rusya’da Obninsk santrali, 1955 yılında Fransa’da Marcoule santrali, 1956 yılında İngiltere’de Calder Hall-1 santrali elektrik şebekesine bağlanmıştır.⁵⁴

Uluslararası Atom Enerji Ajansı’nın 2013 verilerinde 2030 beklentilerine göre nükleer enerji üretim kapasitesi düşük durumda %17, yüksek durumda ise %94 oranında büyüyecektir. Bu rakamlar 2012’de yapılan araştırmaya göre biraz daha düşüktür. Beklentilerin düşmesine sebep Fukushima Daiichi nükleer santralindeki kaza, düşük doğal gaz fiyatı ve yenilenebilir enerji kullanımının artmasıdır.⁵⁵

UEA projeksiyonlarına Nükleer enerjinin birincil enerji kaynakları içinde payı %5,6 iken, 2035 yılında mevcut enerji politikaları ile devam senaryosuna göre %6’da olması beklenirken, yeni politikalar senaryosuna göre %7’ye ve 450 ppm senaryosuna göre %11’e çıkacağı düşünülmektedir. Projeksiyonlar, nükleer enerjinin enerji kaynakları içindeki payının az da olsa artacağını göstermektedir.⁵⁶

1.1.2.3. Yenilenebilir Enerji kaynakları

Enerjiye olan talebin baş döndürücü bir şekilde artması, fosil kaynakların kıt ve tükenme riski olması, çevre kirliliği ve iklim değişikliği gibi sebeplerden dolayı yenilenebilir enerji kaynaklarına duyulan önem her geçen gün artmaktadır. Bugün artık enerji kaynakları esasen elektrik üretimi için kullanılmaktadır. Elektrik neredeyse bütün alanlara girmiş ve elektrik enerjisi olmadan çalışmayacak, gerçekleşmeyecek şeyleri düşündüğümüzde vazgeçilmez olduğunu anlaya biliriz. Daniel Yergin elektrik enerjisini şöyle yorumluyor: ”Elektrik başka hiçbir enerji biçiminde görülemeyecek bir kesinlik taşır; ayrıca sonsuz derecede çok yönlü kullanım olanağı sunar”.⁵⁷

Günümüzde neredeyse bütün analiz sonuçları elektrik üretiminin yirmibirinci yüz yılda dünyanın en hızlı büyüyen enerji kullanım alanı olacağı konusunda aynı

⁵⁴ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s.202.

⁵⁵ Nükleer Enerji Görünümü, <https://www.iaea.org/sites/default/files/yearinreview.pdf>, (Erişim: 23.05.2015), s.1.

⁵⁶ Enerji Görünümü, http://enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_07/Sayi_07.html#p=10, (Erişim: 23.05.2015), s.10.

⁵⁷ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, s.377.

fikirdeler.⁵⁸ İşte insanoğlunun bu ihtiyaçlarını karşılamak için alternatif ve de yenilenebilir enerji kaynaklarından verimli bir şekilde kullanma zorunluluğu doğuyor.

Tablo 1.5: Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının, Enerji Üretimi Alanlarında Kullanılma Şekli⁵⁹

Yenilenebilir enerji kaynakları		
Elektrik Enerjisi Üretimi	Su/alan Isıtma	Ulaşım Yakıtları
Rüzgâr	Biyokütle	Etenol Üretimi
Güneş PV (ağ şebekesi)	Güneş (termal)	Biodizel Üretimi
Güneş Isıtma	Jeotermal	
Jeotermal		
Dalga Enerjisi		
Hidroelektrik Santralleri		

Kaynak: Leman Erdal, Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Faktörler Ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Alternatifi, Doktora Tezi, Aydın: 2011, s.70.

Yenilenebilir enerji, geleneksel yakıtların yerini alarak elektrik üretimi, su ve alan ısıtması, ulaşımda araç yakıtı olarak ve ana şebekeden uzak olan kırsalda enerji hizmetleri için kullanılmaktadır.⁶⁰

UEA projeksiyonlarına göre 2030 yılına kadar olan süreçte; yenilenebilir kaynaklar yıllık ortalama %7,6 büyüme payları ile en hızlı büyüme oranına sahip enerji kaynakları olacaktır.⁶¹

⁵⁸ Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler*, s.252.

⁵⁹ Leman Erdal, *Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Faktörler Ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Alternatifi*, Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Aydın-2011, s.70.

⁶⁰ Age, s.70.

⁶¹ Enerji Görünümü, http://enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_07/Sayi_07.html#p=11, (Erişim: 30.04.2015). s.11.

1.2. DEĞİŞEN DÜNYAMIZDA GÜVENLİK KAVRAMI VE ULUSAL GÜVENLİK

1.2.1. Güvenliğin Önemi ve Farklı Tanım ve Kavramları

Çalışmamızın amacına uygun olarak hedefe ulaşmak için bir diğer etken olan güvenlik kavramını kapsamlı bir şekilde ele almamız lazım. Güvenlik geniş bir alanı kapsar ve tıpkı enerji gibi insanoğlunun yaradılışından sonra hayatının sürdürme bilmesi için en önemli, vazgeçilmez unsurlardan ve en temel ihtiyaçlardan biri olmuştur. Bireyler için mutlak güvenlik yaşam mümkün değildir ve dolayısıyla güvenliği artırmak ve sağlamak yaşam amaçları arasındadır.⁶² Ünlü ABD’li psikolog Abraham H. Maslow tarafından 1943 yılında ortaya atılan “Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi” olarak bilinen yaklaşımına göre güvenlik ihtiyacı insanlar için beş temel ihtiyaçtan ikincisidir. Çalışmaya göre yeme, içme gibi zorunlu fizyolojik ihtiyaçlardan sonra ‘güvenlik’ ihtiyacının karşılanması ihtiyacı ortaya çıkıyor.⁶³

Şekil 1.2: “Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi”⁶⁴

Kaynak: <http://www.bilgiustam.com/maslowun- ihtiyaclar-hiyerarşisi-nedir/>

Güvenlik kelimesi Latince securitas/secures’den gelmekte olup sine cura’dan türetilmiştir. ‘Cura’ ‘kaygı, ilgi, endişe, acı ve keder’ gibi anlamlara gelmektedir. ‘Sine’ ise olumsuzluk ekidir. Kısaca sine cura, ‘dert, tasa, kaygıdan azade olmak, sıkıntısız olmak’ anlamındadır. Securitas ise, ‘kaygı’ ve ‘tehlike’den uzak olmak

⁶² İbrahim Arap, Güvenliği Sağlamadaki Çoğullaşmanın Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi: Türkiye’nin Güvenlik Stratejisinde Özel Güvenlik Şirketlerinin Rolü, 2. *Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri*; 21. *Yüzyılda Ulusal Savunma Kitabı*, İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, T.C. Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM), 16-12.04.2009, s.75.

⁶³ *Devlet Güvenliği*, Doç. Dr. Süleyman Özeren (Ed), Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2012, s.19.

⁶⁴ “Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi”, <http://www.bilgiustam.com/maslowun- ihtiyaclar-hiyerarşisi-nedir/>, (Erişim: 25.05.2015).

anlamına gelmektedir.⁶⁵ Çok geniş alanlarda kullanılmasına karşın net bir tanımı bulunmayan güvenlik kavramı sözlük anlamı olarak en genel biçimde; tehditlerden, korkulardan ve tehlikelerden uzak olmak anlamına gelmektedir.⁶⁶ Güvenliğin tanımı ve tehdit algılamaları toplumların değişimine göre şekillenir. Can ve mal güvenliği gibi kavramlar her zaman önemini korumaktadır, ancak yaşadığımız yeniçağda güvenlik kavramı çeşitlenmiş ve bireyin ‘değerler’ (values) olarak korunmasını istediği unsurları da içine almıştır. Gelişmiş toplumlarda ‘düşünce ve ifade özgürlüğü’, ‘din ve vicdan hürriyeti’ ve ‘namus’ gibi değerlerin korunması için bireyler gerektiğinde canlarını ve mallarını tehlikeye atabilirler.⁶⁷

Güvenlik kavramı üzerinde önemli düşünürler pek çok tanımlama yapmıştır:

*Dietrich Fischer, güvenliği, “sadece savastan korunmak yada savası engellemek demek değildir. Aynı zamanda hayatta kalabilmemizi ve refahı etkileyen muhtemel tehlikelerden korunmayı da içerir. Savastan korunmanın tek yolu askeri tehditlere karşı koymaktan geçmez. Muhtemel savas nedenlerine dikkat etmek ve muhtemel çatışmaları öngörebilmek ve bunları bir savasa yol açmadan önce çözebilmek, güvenliği sağlamak için doğru yaklaşımlardır” şeklinde ifade etmektedir.*⁶⁸

*Arnold Wolfers’a göre güvenlik; objektif anlamda eldeki değerlere yönelik bir tehdidin olmaması, subjektif anlamda ise değerlere yönelik bir saldırı olacağı korkusudur.*⁶⁹

*Carlo Masalaya göre güvenlik; bir devletin vatandaşlarının hayat standartlarını düşürmeye yönelik tehditler ve hükümetlerin ve hükümet dışı birimlerin karar alma seçeneklerini daraltan tehditlerle mücadeledir.*⁷⁰

*Richard Ullman’a göre güvenlik; bireylerin, hükümet dışı birimlerin, grupların ya da devletlerin sahip oldukları değerlere ya da yaşam standartlarına yönelik bir saldırı ya da tehdidin olmadığı durumdur.*⁷¹

Güvenliğin tesis edilmesi temel amaç kabul edilse de güvenlik kavramından ne anlaşılması gerektiği, güvenliğin sınırlarının nerede başlayıp, nerede bitmesi gerektiği konusunda bir görüş birliği yoktur.⁷² Farklı yaklaşımların ortaya çıkmasının iki ana

⁶⁵Arap, Güvenliği Sağlamadaki Çoğullaşmanın Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi: Türkiye’nin Güvenlik Stratejisinde Özel Güvenlik Şirketlerinin Rolü, 2. Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri; 21. Yüzyılda Ulusal Savunma Kitabı, s.75.

⁶⁶Karabulut, Güvenlik; Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek, Ankara: Barış Kitapevi, 2011, s.7

⁶⁷Prof. Dr. İbrahim Cerrah, Demokratik Toplumlarda İÇGÜVENLİK, Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2011, s.20-21.

⁶⁸Ahmet Küçükşahin, Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar nelerdir? Nasıl değerlendirilmelidir? Strateji Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Aralık 2006, Sayı 4, http://www.harpak.edu.tr/saren2/files/GSD/guv_str_sayi_4_aralik2006.pdf , s.10.

⁶⁹Karabulut, Güvenlik; Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek, s.8.

⁷⁰Age, s.8.

⁷¹Age, s.8.

⁷²İşcan, Uluslararası Sistemde Güvenlik Anlayışı ile İktisadi İlişkilerin Enerji Kaynakları Bağlamında Analizi ve Hazar Bölgesi Örneği, Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya,2004, s.21.

nedeni vardır ve birinci nedeni, tarihsel süreçte güvenlik kavramının farklı algılamalara sebep olacak değişikliğe uğraması, yani zaman olgusunun etkisine açık olmasıdır. Diğer bir neden ise kavrama farklı bakış (ideolojik veya teorik bakış açıları, ilkesel farklılıklar, tanımlayanın kişisel görüşleri) açılarından bakılmasıdır.⁷³

1.2.2. Güvenlik Kavramını Anlamamız İçin Gereken Terimler

Güvenlik kavramını anlamamız için anahtar terimler vardır. Bunlar tehdit, caydırıcılık, Şiddet, çatışma, savunma ve emniyettir.⁷⁴ ‘Tehdit’ güvenlik kavramının temelinde yer alan, onu oluşturan ve şekillendiren bir olgudur. Tehdit algılaması, ‘açık’, ‘inandırıcı’, ve ‘gerçekleşebilir’ nitelikte olur ve somut olgulara dayanırsa sonuç doğura bilir.⁷⁵ Bir tanımlama yaparsak ‘Tehdit; bir devlet, toplum ya da bireyin yaşamına ve ya sahip olduğu değerlere yönelik sonuçlar doğurma potansiyeli olan olaylardır’.⁷⁶ Her dönemde güvenliği tehdit eden farklı anlaşmazlıklar ve çatışmalar doğmuştur. Samuel P. Huntington meşhur medeniyetler çatışması kitabında yeni doğacak tehlikeleri şöyle yorumluyor:

Super güçlerin rekabeti yerini medeniyetlerin çarpışmasına bırakmıştır. Bu yenedünyada en yaygın, önemli ve tehlikeli anlaşmazlıklar sosyal sınıflar, zenginler ve yoksul veya diğer ekonomik olarak tanımlanmamış gruplar arasında değil, farklı kültürel varlıklara ait halklar arasında ortaya çıkacaktır. Kabile savaşları ve etnik anlaşmazlıklar medeniyetler içerisinde cereyan edecektir. En tehlikeli kültürel çatışmalar da medeniyetler arasındaki fay çizgisinde yer almaktadır.⁷⁷

İngiliz Akademisyen Barry Buzan ‘Bölgesel Güvenlik Yapısı Teorisi’ ile Huntington’a alternatif oluşturmuştur. ‘Buzan’a göre uluslararası sistemin yeni çatışma ya da ittifakları, küresel kültürel, dinsel ve medeniyetsel ayrılıklar ekseninde değil, bölgelerin oluşturduğu alt-sistemlerde gerçekleşecektir. Temel düşünce reel tehditlerin coğrafi olarak yakın mesafelerde (bölgelerde) daha etkin olmasının, güvenlikte karşılıklı bağımlılığı bölgesel ölçekte arttırdığıdır. Bu bölgelerde devletlerin (veya diğer aktörlerin) tehdit algılamaları birbirleri ile doğrudan bağlantılıdır ve güvenlik bağımlılığı yaratmaktadır; bir devletin güvenliği bölgedeki

⁷³ Karabulut, *Güvenlik; Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, s.7.

⁷⁴ Age, s.11.

⁷⁵ *Devlet Güvenliği*, Doç. Dr. Süleyman Özeren (Ed), s.25.

⁷⁶ Karabulut, *Güvenlik; Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, s.11.

⁷⁷ Samuel p. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (çev. M.Turhan, Y.Z. Cem Soydemir), İstanbul: Okyanus Yayın, 4. Baskı, 2005, s.25-26.

diğer ülkelerin güvenliğinden ayrı düşünülemez hale gelir⁷⁸. Bu fikirlerin ne kadar isabetli olduğunu zaman gösterecek olsa da, günümüzde tehdit algılamalarının çok farklı olduğunu ve süratle değiştiğini göre biliyoruz. Güvenlik-Tehdit ilişkisi tarihsel süreç içerisinde özünü korumuştur. Ayrıca, uluslararası sistemin türüne, aktörlerin farklılaşma ya da benzeşme eğilimlerine ve kullanılan araçlara göre anlam genişlemesine uğradıkları görülmektedir. Tehdit belirsizliği riskleri artırmaktadır, artan riskler güvenlik maliyetlerini çoğaltmaktadır, buna göre de oyuncular giderek daha tanımlı bir “öteki” ve ya düşman yaratma arayışına yoğunlaşmıştır. Aynı “öteki”yi tehdit ve ya ortak düşman olarak tanımlayan aktörlerin aralarında bir ittifak kurma olasılıkları artmaktadır.⁷⁹

Ülkeler oluşan tehditlerden ulusal güvenliklerini korumak için en sıklıkla başvurdukları güvenlik mekanizması caydırıcılıktır.⁸⁰ Caydırıcılık; Ülkelerin sahip oldukları askeri, ekonomik, psikolojik, sosyal güçle karşı tarafın muhtemel zararlı fiillerini başlamadan önce durdurabilme yeteneğidir.

Devletlerin güvenliği sağlamaları için başvurdukları bir diğer yöntem şiddettir. Şiddet en alt düzeyde bireyler tarafından kullanılabildiği gibi daha üst düzeylerde gruplar, örgütler ve devletler tarafından da kullanılmaktadır.⁸¹ Şiddet kullanımı için öncelikle ortada bir düşman olmalıdır. Ekonomik ve ekolojik baskılar sonucunda kaynakların kıtlaşması gibi yeni ekonomik çıkarlara yönelen bir tehdit algılandığında, değişik kimlik taşıyan bir grubun “düşman” olarak gösterilmesi, ve sorunun şiddet yoluyla çözümlenmesini kolaylaştıracaktır.⁸² Bu düşmanlaştırma ve şeytanlaştırma yolu ile şiddet meşru hale getiriliyor. Dünya devletlerinin kullandığı realpolitik söylemi, geniş ölçekli, organize şiddeti o kadar meşrulaştırmıştır ki şiddetin giderek artmasının durdurmak artık çok güçtür.⁸³

Bir diğer terim olan çatışma en genel anlamıyla; iki ve ya daha fazla tarafın herhangi bir menfaat kesişmesi sonucu birbirleriyle yürüttükleri mücadele durumudur.

⁷⁸ Aslan Yavuz Şir, *Bölgesel güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya*, 11. uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-291-2014063043sosbilkongre23.pdf>, s.346.

⁷⁹ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik Ve Strateji*, İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları, 2014, s.55-56.

⁸⁰ Karabulut, *Güvenlik; Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, s.14.

⁸¹ Gülgün Tuna, *Küresel Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler-Yeni Güvenlik*, Ankara: Nobel Yayınları, 2.baskı, 2013, s.29-30.

⁸² Age, s.46.

⁸³ Age, s.53.

Başka bir tanımda çatışma; varlığını korumak veya sistemin yapısını kendi yararına olacak biçimde değiştirmek amacına yönelik davranışlar olarak görülmektedir.⁸⁴

‘Savunma’ güvenlik kavramının önemli bir terimidir. Savunmasız güvenliği sağlamak mümkün değildir. Soğuk savaş döneminde savunma askeri güç, silahlanma anlamına gelse de günümüzde ekonomik ve politik güç ilişkileri ve diplomasi gibi araçlar olmadan savunma yapmak zorlaşacaktır.

Bir diğer kavram olan emniyet güvenlikle aynı kökten türemiş olmalarına karşın, zaman içinde birbirlerinden farklılaşmıştır.⁸⁵ Güvenliğin sağlanması için toplum kendisini emniyette hissetmesi lazım. Güvenlik kavramı korkacak bir şeyin olmadığı hissini vurgularken, emniyet kelimesi korkacak bir şeyin olmadığı durumları ifade ederek⁸⁶ daha emin olmayı sağlar.

1.2.3. Değişen Güvenlik Yaklaşımları

‘Güvenlik’ kavramı sadece bireyle ilgili değil, aynı zamanda bireyin güvende kalması ve bireyin yaşamını sürdürdüğü toplumsal yaşam düzeninin, yani kamu düzeninin sağlanmasıyla da ilgilidir. Bu açıdan baktığımızda ‘güvenlik’ bireyden başlayarak, toplumun, devletin ve uluslararası düzenin güvenliğinin sağlanmasına kadar uzanan geniş bir alanı kapsar.⁸⁷ Tarihin belli dönemlerinde İzlenen politikalara uygun olarak güvenliği sağlamak için yeni fikirler, anlayışlar, yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Uluslararası ilişkiler teorilerinde iki ayrı güvenlik yaklaşımı vardır. Bunlar ‘geleneksel güvenlik’ ve ‘yeni güvenlik’ yaklaşımlarıdır. Biri klasik devlet ve askeri odaklı (neo) realist görüşlerin farklı varyasyonlarla ifade edildiği geleneksel güvenlik (daraltmacılar), diğeri ise bu görüşlere tepki olarak ortaya çıkan, Soğuk savaşın son bulması ile küreselleşme sürecinin etkisi altında çeşitlenen tehdit (algılamaları), aktör ve alanlarla birlikte, metodolojik varsayımlarla da kendini gösteren yeni güvenlik(genişlemeciler) yaklaşımlarıdır.⁸⁸

⁸⁴ Karabulut, *Güvenlik; Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, s.17.

⁸⁵ Age, s.18.

⁸⁶ Karabulut, *Güvenlik; Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, s.19.

⁸⁷ *Devlet Güvenliği*, Doç. Dr. Süleyman Özeren (Ed), s.20.

⁸⁸ Karabulut, *Güvenlik; Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, s.46.

1.2.3.1. Geleneksel Güvenlik anlayışı

Geleneksel güvenlik anlayışı egemen devlet kavramına dayanmış ve bu anlayışa göre en önemli değer devlet topraklarının (fiziksel olarak) korunmasıdır. Bu değer korunduktan sonra ise ulusun ekonomik refahı buna bağlı olarak sağlanacaktır.⁸⁹ Savaş, silahlanma, askeri güç ve tehdit geleneksel güvenlik anlayışının anahtar terminleridir.⁹⁰ 20. Yüzyıl insanlık tarihinin en çok savaşılan, en kanlı yüzyılı olmuştur. Devletler “düşmanlarından önce” yeni ve daha güçlü silahlar geliştirme yarışına girdiler ev sonuçta 1945’de elde edilen en korkunç silah olan nükleer bombalar kullanıldı. 1945’den sonra da silahlanma yarışı ve silah teknolojisinin gelişimi hız kesmedi.⁹¹

Soğuk savaş zamanında bu anlayış en önemli dönemini yaşamıştır. İki kutuplu sistemdeki güvenlik çalışmaları, Soğuk savaş yıllarının hâkim teorisi realizm ve neo-realizmin etkisi altında ortaya çıkmış ve şekillenmiştir.⁹² Ön plana çıkan realist teorisyenlerden Arnold Wolfers güvenliği “kazanılan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması hali” olarak görüyordu. Realist anlayışa göre anarşi ve güvensizliğin olduğu bir uluslararası ortamda güvende olmanın tek yolu, güç ve kapasite artımına gitmektir. Realizm devletin güvenliğini ulusun ve dolayısıyla bireyin güvenliğiyle eş tutarak, sıklıkla tekrarladığı “güvensiz ortam” temasıyla devlet bağımlı güvenlik yaklaşımını meşrulaştırmıştır.⁹³ Uluslararası sorunlar hiyerarşik bir sıralamayla birincil politika (high politics) ve ikincil politika (low politics) diye ayrılmıştır. Birincil politikayı ulusal devletin bekası için elzem görünen askeri stratejik konular; ikincil politikayı ise ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel konular meydana getirmektedir.⁹⁴ Rus düşünürlerden E.İ. Skakunov’ göre devlet hem kendi vatandaşını, hem de kendisinin güvenliğini askeri nitelikli dış tehditlerden korumak özelliğine sahip olmalıdır. İkinci Dünya savaşından hemen sonra 1947 yılında hazırlanmış ABD güvenlik doktrinin (Truman doktrini) esasında da güvenliğin sağlanması askeri savunma teminatına dayandırılmıştır.⁹⁵

⁸⁹ Tuna, *Küresel Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler-Yeni Güvenlik*, Nobel s.165.

⁹⁰ *Devlet Güvenliği*, Doç. Dr. Süleyman Özeren (Ed), s.23.

⁹¹ Tuna, *Küresel Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler-Yeni Güvenlik*, s.163-164.

⁹² Atilla Sandıklı, Bilgehan Emeklier, *Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm*, Atilla Sandıklı (Ed), İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, s.5.

⁹³ Age, s.6-7.

⁹⁴ Age, s.7-8.

⁹⁵ Efser Sadıgov, *Küresel Enerji Güvenliği ve Uluslararası Hukuk*, Bakü: Bakü Üniversitesi Yayını, 2008, s.25.

Soğuk savaş döneminin bu karakteristik özelliklerinin ortaya çıkma nedenleri iki kutuplu sistemin mevcut olması idi. Komünizm ve Kapitalizm birbirlerini karşılıklı tehdit olarak görüyor ve buna bağlı olarak strateji üretiyorlardı. Kimi düşünöre göre İkinci dünya savaşı sonrası ortaya çıkan bu rekabet bir denge unsuru rolünü üstlenerek uluslararası güvenliği sağlamaktaydı.

Geleneksel güvenlik yaklaşımın tezahürü olan, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya barışını korumak ve güvenliği sağlamak için kurulan Birleşmiş Milletlerin (BM) üç tane siyasal organı vardır; Birleşmiş Milletlerin bütün organlarından oluşan Genel Kurul, örgütün siyasal yürütme organı olan Güvenlik Konseyi ve Sekreterlik.⁹⁶ Uluslararası düzeyde siyasal sorunlarda kararlar Güvenlik Konseyi tarafından alınması sınırı getirilmiştir. Böylece Birleşmiş Milletlerin işlemesi, Güvenlik Konseyinin beş daimi üyenin (ABD, Çin, Fransa, Büyük Britanya, Sovyetler Birliği) oy birliğinin sürekli olarak sağlanması ile olanak kazanacaktır.⁹⁷

BM'nin giriş bölümü ve I. Bölüm beş tane siyasal eylem amacı formüle etmektedir; 1) Uluslararası barış ve güvenliğin korunması, 2) ortak güvenlik, 3) "herhangi bir devletin toprak üstünlüğü ve siyasal bağımsızlığına karşı" güç kullanmanın yasaklanması ve kuvvetin ancak Antlaşmada tanımlanan "ortak çıkarlar" için kullanılması, 4) "Antlaşmaların ve uluslararası hukukun diğer kaynaklarının getirdiği yükümlüler için adalet ve saygı, 5) ulusal geleceğini saptama (national self-determination).⁹⁸

Birleşmiş Milletlerin kurulmasının asıl amacı ortaklaşa güvenliğin sağlanmasıdır. Uluslararası politika uzmanı H.Morgenthau'ya göre, silahsızlanma sorunun çözümünün bizzat silahsızlanmanın içinde olmadığını fark eden daha düşünceli gözlemciler çözüm yolunu güvenlikte bulmuşlardır.⁹⁹ Yine Morgenthau'ya göre;

İşleyen bir ortak güvenlik sisteminde, güvenlik sorunu artık bireysel ülkenin sorunu olmayıp, silahlanma ve ulusal gücün diğer öğeleri tarafından ele alınması gereken bir konudur. Güvenlik, bütün ülkelerin ilgilendiği bir konu haline gelmekte ve bu ülkeler kendi güvenlikleri tehlikede imişcesine birbirlerinin güvenliğini ortak bir şekilde korumaktadırlar.¹⁰⁰

Geleneksel Güvenlik yaklaşımın hakim olduğu zamanlarda ortaya çıkan bu düzen ve sorunlar belirli bir andaki *status qua*'dur.¹⁰¹ Soğuk savaş döneminde "biz"

⁹⁶ Hans Morgenthau, *Uluslararası Politika; Güç ve Barış Mücadelesi*, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 2.cilt, 1970, s.604.

⁹⁷ Age, s.606.

⁹⁸ Age, s.608-609.

⁹⁹ Age, s.526.

¹⁰⁰ Age,, s.527.

¹⁰¹ Age, s.528.

ve “öteki” dengesi üzerine kurulmuş bir yapıda tehdit tanımı kolay yapıla bildiği için, ittifaklar da kolay yapılabilirdi.¹⁰² Soğuk Savaş sonrasında ise tehdit ve güvenlik algılamaları değişikliğe uğramış ve yeni güvenlik yaklaşımları ortaya atılmıştır.

1.2.3.2. Yeni Güvenlik Yaklaşımı

İki kutuplu sistemin bir tarafı olan komünizmin çöküşü ve soğuk savaşın bitmesi ile daha barışçıl ve güvenli ve sakin bir dünyanın hayalleri kurulmaktaydı. Bu bağlamda Soğuk savaşın sona ermesi güvenlik alanındaki tarihsel kırılma noktalarından biri olarak düşünülebilir.¹⁰³ Uluslararası Güvenliğin sağlanmasının ne kadar zor olduğunu Morgenthau’nun yıllar önce yazılmış kitabındaki sözleriyle aktaralım;

*Tarihsel tecrübenin ve uluslararası politikanın bugünkü niteliği ışığı altında diyebiliriz ki, çıkar çatışmaları uluslararası sahnede sürüp gidecektir. Ne kadar güçlü ve uluslararası hukuka bağlı olursa olsun, hiçbir ülke veya ülkeler birliği nereden geldiği veya kime yöneltildiğine bakılmaksızın herhangi bir andaki bir saldırıya ortak güvenlik tedbirleriyle karşı koyamayacaktır.*¹⁰⁴

Yeni güvenlik anlayışının tehdit algılamaları daha belirsiz, caydırılabilme olasılığı daha düşük ve sonuçları tahmin edilebilmesi daha zor olduğu için geleneksel güvenlik anlayışından farklılaşıyor.¹⁰⁵ Geleneksel güvenlik kurumları olan silahlı kuvvetlerin gelecekteki rolü ile ilgili iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi, bu kurumların yeni oluşan tehditler karşısında artık işe yaramayacak olmasıdır. Çünkü yeni gelişen tehditler ekolojik, ekonomik ve demografik temelli sorunlardır ve bunlar askeri güçle değil, küresel işbirliğiyle çözülebilir. Diğer bir görüş ise tam aksine, askeri kuvvetlerin görevlerinin artacağı yöndedir. Silahlı kuvvetler güvenliği tehdit eden çevre sorunlarını önlemek için sahip olduğu finansman, disiplin, bilgi ve teknolojiyi kullanacak ve silahlı bir kuvvet olmanın sağladığı yaptırım gücü ile “çevre koruma polisi” rolünü üstlenebilecektir.¹⁰⁶

Yeni güvenlik yaklaşımının meydana gelmesi ve gelişmesi küreselleşme süreci ile farklı boyutlara ulaşmıştır. Modern dünyada küreselleşme bütün milli etnik sınırları aşarak gezegen hayatın ekser alanlarına – ekonomik, sosyal, kültürel, bilgi ve b. müdahil olmuş ve “ortak çıkarlar” adı altında ortak değerler sistemini teşvik ederek

¹⁰² Sandıklı, Emeklier, *Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm*, Atilla Sandıklı (Ed), s.26.

¹⁰³ Karabulut, *Güvenlik; Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, s.46.

¹⁰⁴ Morgenthau, *Uluslararası Politika; Güç ve Barış Mücadelesi*, s.529.

¹⁰⁵ *Devlet Güvenliği*, Doç. Dr. Süleyman Özeren (Ed), s.24.

¹⁰⁶ Tuna, *Küresel Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler-Yeni Güvenlik*, s.182.

kendisine etkin faaliyet alanı kurmuştur.¹⁰⁷ Küreselleşme olgusu ile güvenlik kavramı çok boyutlu bir kavrama dönüşmüş ve bu kavrama askeri güvenliğin yanında siyasi, ekonomik, hukuki, sosyolojik, psikolojik, teknolojik ve coğrafi faktörler de dahil olmuştur.¹⁰⁸ Ekonomik alana dahil olan ve ekonomik güvenliği sağlayan enerji kavramı da, yeni güvenlik anlayışında, güvenliğin sağlanması açısından en önemli etkenlerdendir.

1.2.4. Ulusal Güvenlik

Çalışmamızın amacına uygun olarak ileriki bölümlerde ulusal güvenlik kavramına sıklıkla değineceğimiz için, ulusal güvenlik kavramını ele almamız lazım. Ulusallık bir ulusa özgün nicel ve nitel değerlerin, davranış biçimlerinin genel toplamıdır. Ulus devlet, ulusal sınırlar içinde kurulmuş olan devlettir.¹⁰⁹ Soğuk savaş dönemi ve daha eskilerde ulus devletin bekası ulusal güvenlik anlamına gelmiş, bireyin güvenliği ulusal güvenliğin sağlanmasıyla mümkün olabileceği fikri hakimdi. Küreselleşme süreciyle ulus devlet ve dolayısıyla ulusal güvenlik tehlike altında kalmış ve yeni gelişen tehditlerle günümüzde ulusal güvenlik kavramı birçok değişikliğe uğramıştır.

İlk kez 1904'te Amerikalı bilim adamlarına ait jeopolitik literatüründe “ulusal güvenlik” kavramı ve “güvenliğe yönelik tehditler” terimi kullanılmıştır.¹¹⁰ Ulusal güvenlik; devletin anayasal düzeninin, varlığının, bütünlüğünün, bütün çıkarların ve ahd hukukun her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunmasıdır.¹¹¹ Klasik anlamıyla ulusal güvenlik, devletin, varlığını sürdürebilmesi için, ulusal ve uluslararası ortamdan kendisine yönelen tehditleri nasıl algıladığını ve yanıtladığını ifade etmektedir.¹¹² Ulusal güvenliğe ilişkin tanımlar analiz edildiğinde, bu kavram kapsamında üç ana

¹⁰⁷ Ali Hasanov, *Jeopolitik, Ders Kitabı*, Bakü: Aypara-3 Yayın Evi, 2010, s.464.

¹⁰⁸ Armağan Kuloğlu, Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları ve ABD Politikalarının Güvenliğimize Etkileri, 2. *Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri; 21. Yüzyılda Ulusal Savunma Kitabı*, İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, T.C. Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM), 16-12.04.2009 s.361.

¹⁰⁹ Org. Necdet Timur, Ulusal Güvenlik, *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*, Gamze Güngörmüş Kona (Ed), İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık, 2004, s.557.

¹¹⁰ Ali Hasanov, Azerbaycan Cumhuriyetinin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası, Ankara: Otügen Yayınları, 2013, s.73.

¹¹¹ Kuloğlu, Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları ve ABD Politikalarının Güvenliğimize Etkileri, 2. *Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri; 21. Yüzyılda Ulusal Savunma Kitabı*, s.362.

¹¹² Gökhan Koçer, Soğuk Savaş Sonrası “Ulusal Güvenlik” Kavramı ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı Bildirileri Kitabı, Ankara: Çantay Kitap evi Yayınları, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü, 3-5.07.2002, s.29.

unsur ön plana çıkmaktadır; ulusal çıkarlar, tehdit ve tehdide karşı koyma.¹¹³ Ulusal güvenlik bir ülkenin ister sınırları içinde isterse de sınırları dışında olsun tüm politikalarının kurgulanması, işlevlendirilmesi ve meşrulaştırılması aşamalarında direkt ilişkilendirilebilen bir olgudur.¹¹⁴

Ulusal güvenlik gündeme ilk geldiğinde bir devletin savaş anında güvenliğinin korunması olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁵ Geleneksel anlayış içinde fikir yürüten düşünürlerin birçoğu ulusal güvenlik dendiği zaman askeri güvenliği anlamış ve buna göre yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Bu tarihsel süreçte ulusal güç ulusal güvenlikle eş anlamlı görülmüş ve dolayısıyla uluslararası düzende en önemli güvenlik sorunları, ulusal gücünü korumak ve artırmak isteyen devletlerin mücadelesinden kaynaklanmıştır.¹¹⁶

Soğuk savaş sonrası dönemde güvenlik kavramını eleştiren Liberallere göre güvenlik “devlet merkezli” olmaktan çıkıp “birey merkezli” olmaya doğru değişim göstermiştir.¹¹⁷ Reaktif (etki-tepki) yaklaşımlarla sınırların korunması esasına dayalı askeri savunma yerini, proaktif (ön alıcı) yaklaşımlarla milli çıkarların ötesinde daha uzaktan korunmasını esas alan “stratejik güvenlik” anlayışına bırakmıştır.¹¹⁸ Ulusal güvenlik, stratejik güvenliğin en üst yapısı ve toplam güvenliğin başında bulunuyor. Stratejik güvenliğin askeri, siyasi ve ekonomik olarak üç temel ayağı bulunmaktadır.¹¹⁹

Ulusal güvenlik kavramı Azerbaycan, Türkiye gibi ülkeler tarafından milli güvenlik kavramı olarak da tanımlanabilmektedir. Modern milli güvenlik karşılıklı ilişkide olan esas üç unsurun: Bireyin, toplumun, devletin güvenliğinin birleşiminden oluşarak şekillendirilir. Toplumun ve devletin güvenliğinin ne derecede olması, bireyin güvenliğinin teminatı ölçüsüne ve hukuki değerlerinin korunmasına bağlıdır.¹²⁰ Milli güvenlik ve ulusal güvenlik çok yerde aynı anlamda kullanılmaktadır.

¹¹³ Saif Yılmaz, *Ulusal Güvenlik ve İstihbarat: Türkiye ve ABD Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2005, s.92.

¹¹⁴ Necdet Timur, Ulusal Güvenlik, *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*, Gamze Güngörmüş Kona (Ed), s.557.

¹¹⁵ Age, s.559.

¹¹⁶ Karabulut, *Güvenlik; Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, s.19-20.

¹¹⁷ Koçer, Soğuk Savaş Sonrası “Ulusal Güvenlik” Kavramı ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı Bildirileri Kitabı, s.29.

¹¹⁸ Kuloğlu, Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları ve ABD Politikalarının Güvenliğimize Etkileri, 2. *Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri*; 21. Yüzyılda Ulusal Savunma Kitabı, s.361.

¹¹⁹ M. Faruk Demir, 21. Yüzyılda Türkiye İçin Yeni Bir Milli Güvenlik Siyaseti, İstanbul: Yüksek Strateji Merkezi, s.17.

¹²⁰ Sadıgov, *Küresel Enerji Güvenliği ve Uluslararası Hukuk*, s.21.

Soğuk savaşın bitmesinden sonra oluşan yeni güvenlik anlayışında ulus devletlerin karşı karşıya kaldıkları zorluklar ve tehditler, fosil yakıtlarla zengin olan Orta doğu, Kuzey Afrika ve Hazar Havzası bölgelerinde daha belirgin hale gelmiştir. Çalışmada özellikle bahs edilen Hazar Havzası ülkeleri olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan, Sovyetlerin dağılmasından sonraki süreçte bağımsızlıklarına kavuşmuş ve kendi enerji kaynaklarını kullanma aşamasında içten ve dıştan çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Yeni güvenlik anlayışı ulus devletler için çeşitli tehditler oluştursa da devletler kendi ulusal güvenliklerini sağlamaya çalışmakta ve varlıklarını sürdürmektedirler.

İKİNCİ BÖLÜM

ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE ULUSAL GÜVENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DÜNYA ÖRNEKLERİ İLE ANLATIMI

2.1. ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE TANIMLAMASI

Birinci bölümde enerji kavramına giriş yaparak enerji kaynakları açısından önemini anlatmaya çalıştık. Bununla yanı sıra değişen güvenlik yaklaşımlarında farklı güvenlik kavramlarını ve ulusal güvenliğin bu yaklaşımlar açısından değişen önemini ele almaya çalıştık. Enerji ve güvenlik ayrı ayrılıkta insanoğlunun hayatının sürdürmesi için gereken unsurlar olsa da yeni yüzyılda bu iki kavram birbirine et ve tırnak gibi bağlanarak “enerji güvenliği” kavramını oluşturmuştur. Artık yeni Çağımızın şartlarında enerjisiz güvenlik olmayacağı gibi güvenliksiz enerji de kabul edilebilir değildir.

Enerji güvenliği ekonomik güvenliği oluşturan en önemli basamaklarından birisidir. Enerji ve güvenlik, ekonomik refah ve politik gücün sağlanmasında etkili olan uluslararası ilişkilerin karşılıklı ve dinamik etkileşimin önemli öğelerinden birini oluşturmaktadır.¹²¹ Geçen Asrın 70’ yıllarından başlayarak petrol fiyatları ile bağlı krizlerin doğması, yeni güvenlik yaklaşımının dünyada hâkim olması ve “kaynak yetersizliği” gibi nedenler, bütün devletlerin ekonomik güvenlikleri için enerji kaynaklarının önemini değerlendirmesini zorunlu hale getirdi.¹²² Modern dönemde enerji güvenliği algısını şekillendiren olay 1973 Petrol Krizidir. 1960’ların başından 1970’lerin ilk yıllarına kadar 10 yıllık süreçte dünya ekonomisi hızla büyümüş ve buna bağlı olarak uluslararası ticaretin hızlanması ile enerji/petrol ihtiyacı keskin bir şekilde artmıştır. 1967’de yaşanan üçüncü ve 1974’te yaşanan dördüncü Arap İsrail savaşları ile İktidara gelmiş sosyalist ve Arap Milliyetçileri İsrail’i destekleyen Batı ülkelerine petrol ambargosu uygulamıştır. Bunun sonucunda da petrol/enerji ilk defa “silah”

¹²¹ Yapraklı, *Enerjiye Dayalı Büyüme; Türk Sanayi Sektörü Üzerine Uygulamaları*, s.66.

¹²² Sadıgov, *Küresel Enerji Güvenliği ve Uluslararası Hukuk*, s.30-31.

olarak kullanılmış ve enerji güvenliği olgusunun arka planı bu olaylarla şekillenmeye başlamıştır.¹²³

Enerji güvenliğini tanımlarken, konuya Daniel Yergin açısından bakalım:

“Enerji güvenliği soyut – önemli olduğu kesin, ama muğlak ve netleştirmesi biraz zor bir – endişe kaynağı olarak görülebilir. Ama teminindeki aksamalar ve çalkantılar – ve görünürdeki riskler – onu elle tutulur kıldığı gibi, modern yaşam açısından ne kadar temel bir önem taşıdığını da gösteriyor”.¹²⁴

Bir başka tanımda enerji güvenliği; “enerjinin çeşitli kaynaklardan uygun miktar ve fiyatlarla sürekli olarak sağlanması, tehdit altında olmayan ulaşım imkânlarıyla dağıtım çevrelerine ulaştırılması demektir”.¹²⁵ Daha geniş manada ulusal güvenlik açısından enerji güvenliği; milli ve ekonomik güvenliğin gerekli olan seviyesinin sağlanması ile vatandaşların, toplumun ve devletin içerden ve dışarıdan gelecek enerji tehditlerinden sürekli ve kesintisiz teminatı gibi anlaşılır.¹²⁶ Bu bağlamda enerji güvenliğini dört ana faktör üzerinden tanımlamamız mümkündür. Bunlar, “mevcudiyet (availability), erişebilirlik (accessibility), hesaplılık (affordability) ve sürdürülebilirlik (sustainability)”¹²⁷ dir.

Enerji kaynaklarının var olup olmaması *mevcudiyet* faktörü ile ilgilidir. Bu faktör, kaynakların tükenmesi tehlikesi, yeni rezervlerin bulunması ve teknolojik imkânlar bağlamında özellikle arz-talep güvenliği açısından önemlidir. *Erişebilirlik* faktörü, ihtiyaç duyulan mevcut kaynaklara rahatlıkla ulaşım ulaşılamamasıyla ilgilidir. Bu başlık altında, boru hatlarının inşası, iletim ve ulaşım kanallarının varlığı ve açıklığı gibi konular değerlendirilebilir. Enerji kaynaklarının maliyetiyle ilgili olan faktör *hesaplılıktır*. Hesaplılık, ekonomik açıdan hangi kaynağın tercih edilmesi veya başka bir deyişle ekonomik açıdan marjinal faydanın marjinal maliyetin üstünde olmasıdır. Sonuncu Faktör olan *süreklilik* ise herhangi bir aksama olmadan talep edilen enerjiye ulaşılabilmesi anlamına gelmektedir.¹²⁸

¹²³ Mitat Çelikpala, Enerji Güvenliği nedir? Tarihsel Arka Plan ve Değişen Tanım, Mustafa Aydın (Ed), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.8-9.

¹²⁴ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, (çev. Ümit Şensoy), s.292.

¹²⁵ Mesut Şöhret, *Enerji Güvenliği Kapsamında NATO’nun Ortadoğu Politikası*, Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi, 23 – 24 Eylül 2014, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-199-2014122610guvenlik_kongresi_bildirileri-24.pdf, , (Erişim: 27.05.2015), s.340.

¹²⁶ Sadıgov, *Küresel Enerji Güvenliği ve Uluslararası Hukuk*, s.31.

¹²⁷ Çelikpala, Enerji Güvenliği nedir? Tarihsel Arka Plan ve Değişen Tanım, Mustafa Aydın (Ed), s.18.

¹²⁸ Age, s.18-19.

2.1.1 Enerji güvenliği kavramına olan yaklaşımlar ve Boyutlar

Enerji güvenliği kavramına genel olarak iki farklı yaklaşım vardır. Bunlardan bir tanesi “enerji”ye diğeri “güvenliğe” ağırlık vermektedir. Bunlardan ikincisi enerji arama, geliştirme, üretim, iletim, dağıtım, tüketim sistemlerine, tesislerine ve alt yapılarına olası kötü niyetli, terörist saldırılarına karşı korunması anlamı taşımaktadır.¹²⁹

Aşağıda ise enerji güvenliği kavramının enerji ağırlıklı yaklaşımına ilişkin ifadeler sıralanmıştır;

- A) *Enerji güvenliği; enerjinin sürekli olarak güvenilir, temiz ve çeşitli kaynaklardan uygun miktarlarda ve uygun fiyatlarla sağlanması ve yüksek verimlilikle tüketilmesi,*
- B) *Enerji güvenliği; yeterli miktarlardaki enerji kaynaklarına, tutarlı fiyat ve istikrarlı bir kaynaktan, fiili olarak tehdit altında olmayan ulaşım imkânları vasıtasıyla ve adil dağılım çerçevesinde erişilebilmesi,*
- C) *Enerji güvenliği; dünyadaki enerjinin akılcı ve tasarruflu kullanılması,*
- D) *Enerji güvenliği; ekonominin ihtiyacı olan enerji hizmetlerinin devamlı olarak bulunabilmesi diye tanımlanabilir.*¹³⁰

Enerji güvenliğinin klasik tanımı; uygun fiyatlarla yeterli miktarda enerji tedarik edebilmektir. Ancak günümüz dünyasının gerektirdiği koşullara uygun olarak, enerji güvenliğini farklı boyutlarla ele almamız lazım. İlki fiziksel güvenlik boyutudur; yani altyapının, varlıkların, tedarik zincirinin ve ticaret rotalarının korunması ve gerektiği zaman hızla değiştirip yenilenebilmesidir. İkinci boyut, enerjiye erişilmesi, yani anlaşmalar ve ticari ilişkilerle enerji arzı üretme ve sahip olma beceriyidir. Üçüncüsü, enerji güvenliği; aksamalar, yer kayıpları ve olağanüstü haller zamanında arzın düzgün bir şekilde sürmesini sağlamak için yapılan ulusal politikalar ve uluslararası kurumlardan meydana gelen bir sistemdir. Sonuncusu ve en önemli boyutu ise yatırımdır. Bütün boyutlarla ele alırsak enerji güvenliği, gelecekte, zamanında yeterli arzı ve altyapıyı güvence altına almak için, yatırım ve geliştirmeye olanak tanıyan politikalar ve çalışma ortamı gerektirir.¹³¹

Enerji güvenliğinin sağlanmasında üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar piyasa, stratejik ve jeostratejik yaklaşımlardır. Piyasa yaklaşımında, piyasa ekonomisi gerçeklerine dayanarak, kamu müdahalesinin minimum düzeyde olduğu ve ülkelerarası enerji anlaşmalarının yapılmadığı varsayımı altında, enerji güvenliğinin,

¹²⁹ Volkan Ediger, Enerji Arz Güvenliği, [http://volkanediger.com/kitaplar/2007Ediger%28 Energy SupplySecurity%29.pdf](http://volkanediger.com/kitaplar/2007Ediger%28%20Energy%20SupplySecurity%29.pdf), (Erişim: 27.05.2015), s.7-8.

¹³⁰ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s.158.

¹³¹ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, (çev. Ümit Şensoy), s.295.

fiyatların enerji arz ve talebine göre oluştuğu mekanizma sayesinde sağlanacağı kabul edilmektedir. Piyasa yaklaşımı, 1980 ve 1990'lı yıllarda başta Gelişmiş ülkeler olmak üzere çoğu ülkede uygulanılarak enerji güvenliğinin sağlanması ve enerji fiyatlarının düşmesi konusunda başarılı olmuştur.¹³²

Stratejik yaklaşımda, yoğun kamu müdahalesi ve ülkelerarası enerji anlaşmalarının yapıldığı varsayımı geçerlidir. Bunun nedeni dünyada enerji ihracatçıları ve ithalatçıları arasındaki rekabetin, istikrarsız siyasi ve ekonomik ilişkilerin, siyasi-dini-ideolojik bölünmüş yapıların mevcut olmasıdır. Buna göre de stratejik yaklaşımda, enerji güvenliği, ihracatçı devletlerarası ittifaklar ile ithalatçı ülkelerarası bloklaşmalar sayesinde sağlanabilir fikri kabul edilmektedir. Bu yaklaşımı benimseyen devletler, enerji arz güvenliğini ve fiyatların istikrarını sağlamak için enerji ihraç eden devletlerle siyasi ve ekonomik bağlarını güçlendirerek, bu ülkelere yabancı sermaye yatırımları ve kalkınma yardımları yapmaktadırlar.¹³³

Jeostratejik yaklaşım enerji havzalarının çevrelenmesi temeline dayanmıştır. İlk olarak 20. yy.'ın sonlarından ABD tarafından oluşturulmaya başlanmıştır. Bu yaklaşıma göre enerji kaynaklarını kontrol eden güç dünyayı kontrol edecektir.¹³⁴ Bu bir gerçektir ki, enerji güvenliği kavramı, kaynaklara sahip olan değil, kaynakları talep eden ve üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen ülkeler tarafından geliştirilmektedir.¹³⁵

2.2. ENERJİNİN ULUSAL GÜVENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dünya ülkelerinin enerjiye olan talebi her geçen gün artmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile enerji tüketim miktarı arasında yoğun bir ilişki vardır. Enerji tüketim miktarı ülkelerin gelişmişlik düzeyinin önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Enerjinin zor bulunuşu, tükenme riski olması ve artan enerji ihtiyacı, ülkeleri ve milletleri tedirgin etmektedir. Enerji günümüzde devletlerin adeta dostluklarını ve düşmanlıklarını tayin eden son derece stratejik bir madde haline gelmiştir.¹³⁶ Ekonomik canlılığın, askeri anlamda hazırlığın ve ulusal güvenliğin temelinde enerji

¹³² Yapraklı, *Enerjiye Dayalı Büyüme; Türk Sanayi Sektörü Üzerine Uygulamaları*, s.64.

¹³³ Age, s.64.

¹³⁴ Age, s.64-65.

¹³⁵ İhsan Ömer Atagenç, *21. Yüzyıl Güvenlik Politikalarında Enerji ve Hindistan'ın Enerji Güvenliği Siyaseti*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı, Ankara, 2010, s.14.

¹³⁶ Mustafa İlbaş, *Enerji – Politik; Dünya ve Türkiye*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2014, s.15.

gerçekliği yatar.¹³⁷ 21. Yüzyılda devletler ulusal güvenliklerini sağlamaları için yeni enerji stratejileri ve politikaları geliştirmeli ve enerji güvenliğini her zaman ön planda tutmalıdırlar.

Ülkelerin enerji sistemleri tercihlere göre şekillenir ve dolayısıyla bir ülkede var olan veya ithal olunan kaynaklar arasında kurulan denge içerisinde üretilen enerji, o ülkenin politik ekonomik tercihlerine göre gelişir. Bağımlılık, karşılıklı bağımlılık, arz güvenliği veya istikrarı gibi sorunlar bu tercihlere göre şekillenir¹³⁸. Devletler enerji güvenliğini sağlamaları için doğru tercih yapmak zorundalar. Doğru karar vermek için enerji güvenliğini sağlayan unsurların risk, tehdit ve tehlike seviyelerine bakılmalıdır. Birinci Dünya Savaşının hemen öncesinde Winston Churchill tarihi karar vererek kömüre dayalı gemilerden oluşan donanmayı petrole dayalı gemilerden oluşan donanmaya dönüştürülmesini istemiştir. İngiliz donanmasını Alman donanmasından daha hızlı kılmak ve böylece küresel etkinliğini devam ettirebilmek için verilmiş olan bu kararla büyük Petrol kaynakları bulunan bölgeler olan Orta doğu ve Hazar bölgesi Uluslararası ve jeostratejik oyunun merkezi haline gelmiştir. Petrolün stratejik enerji kaynağı haline gelmesiyle dönemin hegemon güçleri yeni bir güvenlik anlayışı ve stratejik plan kurma zorunda kalmış ve başta petrol olmak üzere hidrokarbon kaynakları ulusal strateji, ulusal çıkar ve ulusal güvenliğin ana unsurları haline gelerek küresel mücadelenin en hassas faktörlerine dönüşmüştür.¹³⁹

Bazen enerji güvenliği konusu “enerji bağımsızlığı” açısından ele alınır. Enerji bağımsızlığı için ülkede var olan kaynaklarla enerji ihtiyacının karşılanması lazım. Amerika’da 1973 petrol krizinden sonra gündeme gelen bu terim bir siyasi slogana dönüşmüştür.¹⁴⁰ Artık günümüz dünyasında ülkeler için enerji bağımsızlığı söz konusu olamaz. Bunun nedenleri arasında, enerji kaynaklarının asimetrik dağılımı, alternatif kaynakların yetersizliği ve artan nüfus sonucunda enerji ihtiyacının karşılanamaması durumu vardır. Amerikalı bir senatörün dediği gibi: “Enerji bağımsızlığı aslında enerji güvenliği demektir”.¹⁴¹ Enerji kaynakları istikrarsızlığın kaynağı gibi görünse de, ülkeleri birbirine bağlayan boru hatları gelecekte barışı beraberinde getirebilir,

¹³⁷ Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler; 21.Yüzyıl ve Sonrası*, s.45.

¹³⁸ Demir, *Enerji Güvenliği; Enerji Ekonomisi; Enerji Diplomasisi*, Ankara: Altınküre Yayınları, 2007, s.23.

¹³⁹ Çelikpala, *Enerji Güvenliği nedir? Tarihsel Arka Plan ve Değişen Tanım*, Mustafa Aydın (Ed), s.7,8.

¹⁴⁰ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, (çev. Ümit Şensoy), s.295.

¹⁴¹ Age, 297

dolayısıyla enerji güvenliği, “karşılıklı bağımlılık” ilkesi ile değerlendirilmelidir¹⁴². Bir başka ifadeyle, “bağımlılık ya da bağımsızlık şeklindeki enerji-tüketici ilişkisi, karşılıklı bağımlılık halini almalıdır” ve bu ülkeler arasında ortaklığı güçlendirerek ülkelerin enerji güvenliğini arttıracaktır.¹⁴³ Aksi takdirde, “enerji bağımsızlığına göre hareket etmek askeri güç kullanılmasına, dünya jeopolitik ve jeostratejik konumunda önemli değişimlerin yaşanmasına yol açacaktır”.¹⁴⁴ Enerji kaynaklarından örnek verirse, barışın sağlanması için doğal gazın petrolden farklı yanları vardır. Temel farkı, petrol günümüzde serbest piyasada çok rahatlıkla istenilen miktarda alınabilirken, doğal gaz ise çok uzun erimli bir takım hükümetler arası anlaşmalarla, milyarlarca dolar harcanıp boru hatları inşa edilerek iki veya daha çok ülkenin bir birine bağlanması ile nakil edilmektedir. Dolayısıyla 20-25 yıllık doğal gaz anlaşmaları ülkeler arasındaki dostluğu artırabilmektedir.¹⁴⁵

“Enerji güvenliği, iki basit kelimenin yan yana gelmesinden çok daha kapsamlı bir olgu olup; Kaynakların güvenliği, Nakliyatın güvenliği, Pazarın güvenliği, Fiziki güvenlik, Fiyatın güvenliği”¹⁴⁶ gibi unsurları kapsamaktadır. Enerji güvenliğini sağlayan unsurlardan bir denklem belirlenerek enerji teorisi formülü oluşturulmuştur. Denklem ve oluşturulmuş formül kısaca şöyledir:

Enerji güvenliği, enerji kaynaklarının yerinde ve ihtiyaca cevap verecek şekilde güven altında olmasını, güvenli ve daha ucuz bir şekilde taşınmasını, ileri teknoloji ile daha çeşitli ve daha ucuz mamullere dönüşmesini, pazarların kontrollü ve sorun teşkil etmeyecek bir istah ile yaşamasını ve doymasını, fiyatın tehdit seviyesine ulaşmayan bir kar çerçevesi içerisinde devamlılığını sağlamayı içeren bir denklemdir. Bu denklemi kısaca şöyle formüle edebiliriz:

EG: Enerji Güvenliği

K: Kaynakların güvenliği

T: Transport Güvenliği

P: Pazarın Güvenliği

Fz: Fiziki Güvenlik

Fi: Fiyatların Güvenliği olmak üzere

$EG = K + T + P + Fz + Fi$ ¹⁴⁷

¹⁴² Volkan Ediger, *Enerji Arz Güvenliği*, [http://volkanediger.com/kitaplar/2007Ediger %28EnergySupplySecurity%29.pdf](http://volkanediger.com/kitaplar/2007Ediger%28EnergySupplySecurity%29.pdf), (Erişim: 01.06.2015), s.47.

¹⁴³ Agk, (Eişim: 01.06.2015), s.5.

¹⁴⁴ Yapraklı, *Enerjiye Dayalı Büyüme; Türk Sanayi Sektörü Üzerine Uygulamaları*, s.66.

¹⁴⁵ Volkan Ediger, Enerji Güvenliği, *Enerji Güvenliği: Dünya ve Türkiye Paneli kitabı*, İstanbul: TC İstanbul Kültür Üniversitesi, Ekonomi-Finans Uygulama ve Araştırma, 28.04.2010, s.47.

¹⁴⁶ Nejat Tarakçı, Enerji Güvenliğinin Avrasya ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri, 3. *Uluslar arası Stratejik ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri; Enerji Güvenliği Kitabı*, İstanbul: T.C. Beykent Üniversitesi Yayınları, Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM), 15-16.04.2010, s.332.

¹⁴⁷ Demir, *Enerji Güvenliği; Enerji Ekonomisi; Enerji Diplomasisi*, 2007, s.22.

Enerji güvenliği çok boyutlu bir kavrama dönüşmüş durumdadır. Günümüzde “Enerji güvenliği arz eden, talep eden ve bu ülkeler arasındaki geçiş veya enerji transit ülkesi dâhil bütün tarafları ilgilendiren bir konudur”.¹⁴⁸

2.2.1. Enerji Arz ve Talep güvenliği

Simetrik dağılıma sahip bir enerji kaynağı olan kömür çağından, asimetrik dağılıma sahip enerji kaynakları olan petrol ve doğal gaz çağına doğru değişimle ülkeler için enerji arzı ve enerji kaynaklarına erişim ulusal güvenlik konusu haline gelmiştir.¹⁴⁹ Enerji güvenliği ne demektir? Sorusunu sorduğumuzda, cevabınız tedarikin hangi tarafında olduğunuza bağlı olarak değişecektir. Mesela ABD, AB ve Çin gibi büyük ithalatçılar için enerji güvenliği güvenilir kaynaklardan, makul fiyatlar karşılığında yeterli miktarda enerji tedarik edebilmek anlamına gelir. Rusya, Suudi Arabistan ve İran gibi büyük ihracatçılar için ise enerji güvenliği sahip oldukları kaynakları üretebilmek, güvenilir talep ve güçlü fiyat anlamına gelmektedir.¹⁵⁰ Buradan yola çıkarak enerji ithal eden ülkeler konuya enerji arz güvenliği (energy supply security), ihraç eden ülkeler ise talep güvenliği (energy demand security) açısından bakarlar. Enerji güvenliği eskiden sadece arzı kapsayacak şekilde ele alınırken son yıllarda talep güvenliği de konuya dâhil edilmiştir. Bundan başka enerji naklinin kesintisiz, yeterli miktarda, yüksek kalite, makul fiyatlarla ve çevre dostu bir şekilde sağlanması için “nakil güvenliği” de dikkate alınmalıdır.¹⁵¹

2.2.1.1. Enerji Arz Güvenliği

“Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı” enerji arz güvenliğini, talep karşısında enerjinin çeşitli şekillerde, yeterli miktarlarda, uygun fiyatlarla temin edilebilmesi, olarak tanımlamaktadır.¹⁵² Bir başka deyişle yeterli miktardaki kaliteli ve temiz

¹⁴⁸ Azime Telli, Rusya-Ukrayna Krizinin Enerji Güvenliğine Etkileri, Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-142-2014122651guvenlik_kongresi_bildirileri-25.pdf, (Erişim: 01.06.2015), s.370.

¹⁴⁹ Cenk Sevim, Küresel Enerji Jeopolitiği Ve Enerji Güvenliği, *Security Journal of Yasar University*, http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/10/26_Sayi_1_makale_Cenk-Sevim.pdf

¹⁵⁰ Montgomery, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler; 21.Yüzyıl ve Sonrası*, s.328.

¹⁵¹ Ediger, *Enerjide Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, [http://volkanediger.com/kitaplar/2011_Ediger_\(TUBA-67\).pdf](http://volkanediger.com/kitaplar/2011_Ediger_(TUBA-67).pdf), (Erişim: 29.05.2015), s.33.

¹⁵² Elif Uçkan Dağdemir, *Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliği İçin Dış Enerji Politikası Arayışları*, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ogusbd/article/download/5000080874/5000075048>, (Erişim: 29.05.2015), s.3.

enerjinin, uygun fiyatlarla ve kesintisiz olarak temin edilmesi olarak tanımlanabilir. Bugünkü şartlarda “enerji arz güvenliğini sağlamanın en iyi yolu arz çeşitliliğini sağlamaktan geçmektedir”.¹⁵³ Bu yolla enerji ithal eden devletler kaynak çeşitliliğine giderek enerji ihtiyacını sürekli ve kesintisiz bir şekilde temin edebilir ve ekonomik kalkınmalarını sağlayabilirler.¹⁵⁴ Enerji arz çeşitlendirme yaklaşımı ilk olarak Churchill tarafından ileri atılmıştır. 1913 yılında parlamentodaki konuşmasında Churchill şöyle diyordu: “Tek bir kaliteye, tek bir sürece, tek bir ülkeye, tek bir rotaya, tek bir alana bağımlı kalmayacağız. Petrolde güvenlik ve kesinlik sadece çeşitlilikte aranmalıdır”.¹⁵⁵ Bu yaklaşımın doğruluğu bugünlerde daha iyi anlaşılıyor.

Enerji arz güvenliğini sağlamada başarılı bir stratejinin temel hedefleri bunlardır;

- *Enerji talebi ve arzı arasındaki açığı en aza indirmek,*
- *Enerji yoğunluğunu azaltarak enerji verimliliği ve tasarrufunu artırmak,*
- *Optimal enerji karışımını oluşturmak,*
- *Enerji arzını çeşitlendirmek,*
- *Enerji altyapısını geliştirmek için yatırım yapmak,*
- *Alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek,*
- *Ar&Ge faaliyetleri ile yenilik ve rekabeti teşvik etmek,*
- *Enerji fiyat dalgalanmalarına karşı kırılganlığı azaltmak,*
- *Enerji sektöründe iyi yönetişimin sağlanması.*¹⁵⁶

Enerjide arz güvenliğini artırmak için alınacak tedbirler ise;

- *Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi,*
- *Tedarikçi ülkelerin çeşitlendirilmesi,*
- *Yerel kaynakların değerlendirilmesi,*
- *İç piyasanın tam liberalizasyonu/serbestleştirilmesi,*
- *Sınır ötesi yatırımların artırılması,*
- *Depolama kapasitesinin geliştirilmesi,*
- *Tasarruf ve enerji verimliliğinin artırılmasıdır.*¹⁵⁷

Dünya ülkeleri enerji kaynaklarına sahip olan ve olmayan olarak ikiye ayrılmaktadır ve bu ülkeler ihtiyaç duydukları enerji kaynakları için mücadele vermektedirler. Bundan başka enerji kaynaklarının geçiş güzergâhında yerleşen ülkelerin

¹⁵³ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s.159.

¹⁵⁴ Age, s.159.

¹⁵⁵ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, (çev. Ümit Şensoy), s.293.

¹⁵⁶ Erdal, *Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Faktörler Ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Alternatifi*, Doktora Tezi, s.15.

¹⁵⁷ Age, s.15.

de jeopolitik önemi artmaktadır. Stratejik enerji kaynaklarının geçtiği bölgelerde olan hatları ve yolları kontrol eden devletler ekonomik ve politik güce sahip olurlar.¹⁵⁸

Enerji ihtiyacını kendi kaynaklarından karşılayamayan ve dışa bağımlılığı her geçen gün artan Avrupa ülkelerini enerji arz güvenliği konusunda örnek olarak göstere biliriz. Enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü Rusya'dan ithal eden bu ülkeler, yeni kaynak arayışlarını sürdürmektedirler. Rusya'nın enerji kaynaklarını koz olarak kullanması ve bölgeye tesir imkânlarını bu yolla artırması Avrupa ülkelerini tedirgin etmektedir.

Rusya ispatlanmış doğal gaz rezervleriyle dünyada birinci sırada yer almaktadır. 2013 verilerine dünyada ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin %16,8'i Rusya'nın payına düşmektedir.¹⁵⁹ Önemli petrol rezervlerine de sahip olan Rusya, yine 2013 verilerine göre ispatlanmış dünya petrol rezervlerinin %5,5'ne sahiptir.¹⁶⁰ Aynı zamanda Rusya ABD'den sonra dünyada en büyük ikinci kömür rezervlerine de sahiptir. Yakın tarihte Avrupa alanında uyguladığı enerji siyasetinin de etkisiyle enerji yoğunlu olması nedeniyle bu anlamda dünyanın en verimsiz ekonomilerinden biri olarak kabul edilmesine karşın, Rusya bugünlerde Avrupalıların gözünde petrol ve doğal gaz devi bir ülke olarak görülmektedir.¹⁶¹

Sovyetlerin çöküşü ile zor durumda kalan Rusya, enerji kaynaklarında yararlanarak çöken ekonomisini yeniden ayağa kaldırmıştır. Sovyetlerden sonra bir dönem “oligark” adı verilen iş adamlarının eline geçen enerji kaynaklarının, Putin döneminde millileştirilmesi, Rusya'nın enerji güvenliği politikasının temelini teşkil etmiştir.¹⁶² Rusya'nın enerji politikasına baktığımızda akıllara hemen Gazprom şirketi gelmektedir. Bu şirketin Rusya'nın dış politikasında stratejik önemi vardır. Bölgede “jeopolitik değişimin ekonomik değişimle paralel gitmesi ilginçtir”. Rusya'nın sahip olduğu doğal kaynaklar hesabına ekonomisi güçlendikçe siyasi hırsı da artmaktadır.

¹⁵⁸ Azime Telli, Rusya-Ukrayna Krizinin Enerji Güvenliğine Etkileri, Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-142-2014122651guvenlik_kongresi_bildirileri-25.pdf, (Erişim: 01.06.2015), s.371-372.

¹⁵⁹ Enerji Görünümü, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf>, (Erişim:01.06.2015), s.20.

¹⁶⁰ Agk, (Erişim:01.06.2015), s.6.

¹⁶¹ Timur Devletov, Rusya Federasyonu Enerji Güvenliği, 3. *Uluslararası Stratejik ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri; Enerji Güvenliği Kitabı*, İstanbul: T.C. Beykent Üniversitesi Yayınları, Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM), 15-16.04.2010, s.46.

¹⁶² Atagenç, 21. *Yüzyıl Güvenlik Politikalarında Enerji ve Hindistan'ın Enerji Güvenliği Siyaseti*, Yüksek Lisans Tezi, s.108.

Rusya sanayi gücü ülkesi olmaktan çok hammadde ihracatçısı ülkesi olarak ön plana çıkmaktadır. Putin enerji endüstrisini devlet gözetimine alarak, ihracata dayalı endüstri kurmak ve daha çok da ihracatı Avrupa'ya yapmak istiyor.¹⁶³ “Doğal gazın artan önemi ve ana doğal gaz ihracatçısı konumundaki Rusya'nın enerji politikası, enerji arz güvenliği açısından bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır”.¹⁶⁴ Rusya enerji kartını en ciddi şekilde ilk defa 2005 yılında Ukrayna'ya karşı kullandı. Rusya “Turuncu Devrim”li Ukrayna'ya Doğal gaz fiyatlarını artırma kararı aldı. Rusya ile Ukrayna arasında olan bu kriz dünyanın enerji faktörüne bakışını derinden etkilemiş ve kaynak çeşitliğinin önemini daha da arttırmıştır.¹⁶⁵ 2006 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan yeşil kitapta AB'nin Rusya'ya karşı tutumu Komisyon Başkanı Jose Manuel Barroso tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir: “Yeni bir enerji yüzyılının içine girmiş bulunuyoruz. Talep artıyor ve Avrupa'nın rezervleri düşüyor. Yatırım eksikliği var ve iklimimiz değişiyor”.¹⁶⁶

Rus gazına olan bağımlılığı her geçen gün artan AB, Rusya'nın hala en büyük ticari ortağıdır. Dolayısıyla ters düştüğü konularda Rusya'yı eleştirdiği zaman mesafesini korumaktadır ve arayı bozmamağa gayret etmektedir.¹⁶⁷ 2013'te protestolarla başlayıp iç savaşa dönen Ukrayna krizine Avrupa devletlerinin etkisinin zayıf olmasının en büyük nedeni de, Rusya'ya olan enerji bağımlılığıdır. Ukrayna krizi arz güvenliği ile yanı sıra nakil güvenliği konusunu da gündeme getirmiştir. Enerji kaynaklarının kesintisiz, daha ucuz ve güvenli bir şekilde pazarlara ulaştırılması anlamına gelen nakil (transport) güvenliği, enerji güvenliğinin en önemli ikinci ayağıdır.¹⁶⁸ Ukrayna'nın jeostratejik ve jeopolitik önemi ve Avrupa'ya giden stratejik boru hatlarına ev sahipliği yapması, bu ülke üzerinde amansız mücadelelerin yapılmasına neden olmuştur.

Avrupa ülkeleri Rusya'ya olan enerji bağımlılığından kurtulmak için alternatif kaynaklar bularak çıkma çabasına girmiştir. “AB, enerji kaynaklarını ve coğrafi olarak da transit güzergâhlarını farklılaştırarak enerji güvenliğini güçlendirmeyi

¹⁶³ George Friedman, *Gelecek 100 Yıl; 21. Yüzyıl İçin Öngörüler*, Çev: İbrahim Şener, Enver Günsel, İstanbul: Pegasus Yayınları, 6. Baskı: 2013, s.104.

¹⁶⁴ Çelikipala, Enerji Güvenliği nedir? Tarihsel Arka Plan ve Değişen Tanım, Mustafa Aydın (Ed), s.13.

¹⁶⁵ İlyas Kamalov, *Moskova'nın Rövanşı; Putin Döneminin Dış Politikası*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008, s.283.

¹⁶⁶ Çelikipala, Enerji Güvenliği nedir? Tarihsel Arka Plan ve Değişen Tanım, Mustafa Aydın (Ed), s.14.

¹⁶⁷ Age, s.299-300.

¹⁶⁸ Demir, *Enerji Güvenliği; Enerji Ekonomisi; Enerji Diplomasisi*, s.37.

istemektedir”.¹⁶⁹ Avrupa Birliği ülkeleri, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Hazar Havzası bölgelerinde yeni projeleri kararlaştırmak ve planlamakla yanı sıra bu bölgelerden hidrokarbon kaynaklarını ithal etmeyi planlamaktadır.¹⁷⁰

Ortadoğu ve Körfez ülkeleri, Avrupa Birliği ülkelerinin enerji ihtiyacını karşılayan diğer bir alternatif coğrafyadır. Bu bölgede yaşanan uzun dönemli istikrarsızlık ve savaşlar petrol fiyatlarında iniş çıkışların yaşanmasına sebep olmuştur. 2013 verilerine göre dünyada ispatlanmış petrol rezervlerinin %47,9’u Orta doğu ülkelerinin payına düşmektedir. İspatlanmış doğal gaz rezervlerine baktığımızda da, yine 2013 yılına göre toplam rezervlerin %43,2’si Ortadoğu ülkelerinde bulunmaktadır. İspatlanmış dünya doğal gaz rezervlerinde %18,2 pay ile İran, petrol rezervlerinde ise %15,8 pay ile Suudi Arabistan ön sırada yer almaktadır.¹⁷¹

Avrupa’nın arz çeşitliliği konusunda alternatiflerinden birisi de Kafkaslar ve Hazar havzasıdır. Ancak Rusya’nın “Yakın Çevre” olarak nitelendirdiği bu bölgeye etkisi devam etmektedir. Uzun zaman üzerinde tartışılan Nabukko projesi, Rusya’nın ve başka bölge ülkelerinin çıkarttığı sorunlarla gerçekleşmemiştir. Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan doğal kaynaklarının taşınması için ileri atılan bu proje büyük umutlarla açıklanmıştı. Rus gazına bağımlılığı artmakta olan Avrupa Birliği henüz mevcut sistemde ve teknolojik şartlarda çok fazla seçeneğe sahip değildir. AB Azerbaycan’ın ileri sürdüğü TANAP ve TAP gibi projelerle enerji akışını çeşitlendirmeyi hedeflemektedir.¹⁷² Hazar havzası ile ilgili enerji sorunları üçüncü bölümde geniş bir şekilde anlatılmaya çalışılacaktır.

¹⁶⁹ Mustafa Cem Ünal, *Enerji Güvenliği Çerçevesinde Avrupa Enerji Politikasının Gelişimi ve Rusya Faktörü*, Enerji Ve Diplomasi Dergisi, 1’ci Sayı, Bahar 2015, <http://enerjivediplomasi.com/makale.aspx?makaleNo=35>, (Erişim: 28.06.2015), s. 63.

¹⁷⁰ Agm, (Erişim: 28.06.2015), s. 63.

¹⁷¹ Enerji Görünümü, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf>, (Erişim:01.06.2015), s.6.

¹⁷² Özge Nur Ögütçü, Ukrayna Krizinin Enerji Piyasası Üzerindeki Etkileri, <http://www.avim.org.tr/analiz/tr/UKRAYNA-KRIZININ-ENERJI-PIYASASI-UZERINDEKI-ETKILERI/3440>, (Erişim: 01.06.2015)

2.2.1.2. Enerji Talep Güvenliği

Enerji ithal eden ülkeler için arz güvenliği ne kadar önemliyse, kendi kaynaklarını üreterek ihraç eden ülkeler için de talep güvenliği o kadar önemlidir.¹⁷³ Enerji talep güvenliği kavramı, 1990'lı yılların başında Rusya'nın etkisiyle literatüre girmiş ve enerjinin üretim ve dağıtımında sürdürülebilirliğin artırılması, enerji sektöründe üstünlük elde edilmesi, enerjinin yüksek fiyatlarla satılması, yüksek gelirlere ulaşması gibi hedefleri taşımaktadır.¹⁷⁴ Rusya AB'nin en büyük doğal gaz tedarikçisidir ve gelirinin birçoğu doğal gaz satışına dayalı olduğuna göre doğal gaz talebindeki düşüşler doğrudan Rusya'yı etkilemektedir. Dolayısıyla Rusya Avrupa'ya diyor ki, "tamam siz enerji arz güvenliği diyorsunuz haklısınız ama benim de bir talep güvenliği sorunu var. Siz ne kadar arz güvenliği üzerinde duruyorsanız, benim de talep güvenliği üzerinde durmam doğal". Bu konsepti Yergin ortaya atmış ve çalışmalarında enerji güvenliğinin özellikle Rusya ve başka ihracatçı ülkeler için farklı şekilde ele alınması gerektiğini bildirmiştir.¹⁷⁵

Enerji kaynaklarına sahip ülkeler kaynaklarını güvenli, en hızlı ve en yüksek fiyatla satma çabası içindedirler.¹⁷⁶ Bunun için ihracatçı ülkeler kaynaklarını farklı pazarlara ulaştırmak zorundadırlar. Farklı pazarlara ulaşmak için kaynağın geçtiği güzergâhlar da güvende olması lazım ve dolayısıyla nakil güvenliği konusu da gündeme gelmektedir. Mesela Rusya Ukrayna ile yaşanan krizler nedeniyle, doğal gazının Avrupa ulaştırmak için, daha güvenilir yollar aramaktadır. Buna göre Rusya doğal gazı pazarlara ulaştırmak için Kuzey denizi ve Türk akımı gibi alternatifler üzerinde çalışmaktadır. Yine enerji ihracatçısı olan Azerbaycan doğal kaynaklarını Avrupa pazarlarına ulaştırmak için Gürcistan topraklarını tercih etmektedir. Bunda Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi ve Rusya'nın güvenilir olarak kabul edilmemesi gibi faktörler esas rol oynamaktadır. Nükleer silah üretmek iddiasında olan ve bu nedenle ABD başta olmak üzere çeşitli ülkelerin ambargolarına ve yaptırımlarına maruz kalan İran da enerji kaynaklarını pazarlara ulaştırmak için çeşitli yollar aramıştır.

¹⁷³ Ediger, *Enerjide Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, [http://volkanediger.com/kitaplar/2011_Ediger_\(TUBA-67\).pdf](http://volkanediger.com/kitaplar/2011_Ediger_(TUBA-67).pdf), (Erişim: 03.06.2015), s.4.

¹⁷⁴ Yapraklı, *Enerjiye Dayalı Büyüme; Türk Sanayi Sektörü Üzerine Uygulamaları*, s.63.

¹⁷⁵ Ediger, Enerji Güvenliği, *Enerji Güvenliği: Dünya ve Türkiye Paneli kitabı*, s.45.

¹⁷⁶ Tarakçı, Enerji Güvenliğinin Avrasya ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri, 3. *Uluslararası Stratejik ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri; Enerji Güvenliği Kitabı*, s.331.

15 Temmuz 2006 yılında Rusya'nın S. Petersburg şehrinde gerçekleşen G-8 zirvesinde esas konu olarak, o yılın başında Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan enerji krizi ele alınmıştır. Avrupa ülkelerinin Rusya'dan isteği enerji kaynaklarının kesintisiz teslimatı idi, Rusya ise Batı ülkelerinden "talep garantisi" istemiştir. Batı ülkeleri "enerji güvenliğini", enerji kaynakları ve nakil hatları üzerindeki kontrolü kendi elinde tutmasında görmüştür. Rusya ise aksine olarak enerji kaynaklarının kontrolünün ve nakil hatları güvenliğinin, bu kaynaklara sahip ülkelerin elinde olması gerektiğini savunmuştur.¹⁷⁷ Zirvenin sonuç bildirgesinde, "geçen yüzyılın enerji güvenliği paradigmasının yeni koşullara yeterince uymadığı, içinde bulunduğumuz karmaşık dönemdeki ilişkileri açıklamakta sınırlı kaldığı"¹⁷⁸ belirtilmiştir.

Petrol ve doğal gaz ihraç eden ülkeler genellikle ekonomilerini enerji üzerinde kurduklarına göre, devlet bütçelerinin ve finans kuruluşlarının önemli bölümleri satıştan elde edilen gelirlerle dolmaktadır. Dolayısıyla enerji talep güvenliği bu ülkeler açısından hayati öneme sahiptir. Dünyadaki çeşitli bölgelerde meydana gelen uluslararası krizler sonucu petrol fiyatlarında dalgalanmalar olmaktadır. Son olarak 2013 yılında protestolarla başlayan Ukrayna Rusya krizinden petrol fiyatları etkilenmiştir. 11 Mart 2014'te Rusya'nın Ukrayna toprağı olan Kırım'ın ilhakı ile ABD önderliğindeki batı ülkeleri Rusya'ya yönelik çok boyutlu yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Rusya'ya vurulan en büyük darbe petrol fiyatlarının keskin bir şekilde düşmesi oldu. 2010 yılı ile 2014 yılı ortalarına kadar dünya petrol fiyatı 110 dolar civarında olsa da, 2014 ortalarından fiyat 50 dolara kadar inmiştir. Bunun sonucu olarak Rusya ekonomisi zora girmiş ve 2014 sonlarında Rus para birimi ruble, dolar karşısında rekor değer kaybetmiştir.¹⁷⁹ Petrol fiyatlarının keskin bir şekilde düşmesi Rusya gibi başka ihracatçı ülkeleri de zor duruma sokmuş, ithalatçı ülkeler ise bu durumdan faydalanmaktadır.

¹⁷⁷ Kamalov, *Moskova'nın Rövanşı; Putin Döneminin Dış Politikası*, s.346.

¹⁷⁸ Çelikpala, *Enerji Güvenliği nedir? Tarihsel Arka Plan ve Değişen Tanım*, Mustafa Aydın (Ed), 2013, s.16.

¹⁷⁹ Ünal, *Enerji Güvenliği Çerçevesinde Avrupa Enerji Politikasının Gelişimi ve Rusya Faktörü*, Enerji Ve Diplomasi Dergisi, 1'ci Sayı, Bahar 2015, <http://enerjivediplomasi.com/makale.aspx?makaleNo=35>, (Erişim: 28.06.2015), s. 70-71.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENERJİNİN ULUSAL GÜVENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: HAZAR HAVZASI VE AZERBAYCAN ÖRNEĞİ

3.1. HAZAR HAVZASI JEOPOLİTİĞİ VE ENERJİ KAYNAKLARI

3.1.1. Hazar Havzasına Genel Bakış

Sovyetlerin çöküşü ile tam farklı jeopolitik konuma gelen Hazar Havzası ülkeleri, enerji ihtiyacı konusunda dünya için çok önemli bir alternatiftir. Enerji ihtiyacının her geçen gün artması ve fosil yakıtların tükenme riski, Orta Doğu'da istikrarsızlığın sürmesi ve Rusya'nın enerji kaynaklarını siyasi koz olarak kullanması gibi nedenlerle Hazar Havzası ve Kafkasya ülkeleri enerji konusunda dünya için hayati bir konuma gelmiştir. Bu yüzden 21. yüzyılda bu bölgede yer altında olan doğal kaynaklara sahip olmak için mücadeleler artarak devam edecektir.

Orta Asya ile Kafkasları ve daha geniş anlamda Avrupa ile Asya'yı birleştirme özelliğine sahip olan Hazar Havzası, Aynı zamanda 16. Yüzyıla kadar önemini korumuş olan Büyük İpek yolunun Anadolu'ya ve Avrupa'ya geçiş noktası olma özelliğine de sahip olarak jeopolitik ve jeostratejik önem kazanmıştır.¹⁸⁰

Hazar Havzası, Hazar denizi ile kıyıdaş olan beş ülkeden oluşmaktadır, bunlar; Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Rusya'dır. Bu ülkelerin ortasında 6380¹⁸¹ km uzunluğunda kıyılara sahip dünyanın en büyük iç denizi (göl de diyebiliriz) olan Hazar denizi bulunmaktadır. Dünya okyanus sistemine bağlı olmadığı halde suyu tuzludur. Hazar'ın batı kıyısında Azerbaycan yer alır. Azerbaycan'ın batısında Gürcistan ve Ermenistan yer alır. Bu üç ülke Güney Kafkasya bölgesini meydana getirir. Hazar'ın Kuzey batısında Rusya'nın sınırları içinde olan Kuzey Kafkasya bulunur. Hazar'ın güneydoğusunda Türkmenistan, kuzeydoğusunda ise Kazakistan

¹⁸⁰ İşcan, *Uluslararası Sistemde Güvenlik Anlayışı ile İktisadi İlişkilerin Enerji Kaynakları Bağlamında Analizi ve Hazar Bölgesi Örneği*, Doktora Tezi, s.255.

¹⁸¹ http://az.wikipedia.org/wiki/X%C9%99z%C9%99r_d%C9%99nizi, (Erişim: 06.06.2015).

yer almaktadır. Güney kıyılarında ise geçmişi pers krallıklarına kadar giden İran bulunmaktadır.¹⁸²

Hazar Havzası ülkelerinin hepsi zengin yer altı kaynaklarına sahip olsa da, Hazar denizi kıyılarından petrol ve doğal gaz çıkaran ülkeler daha çok Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'dır. Rusya ve İran'ın diğer bölgelerinde zengin doğal kaynaklar bulunduğundan şimdilik Hazar'daki enerji kaynaklarına ihtiyaç duymuyorlar. Üç ülkenin doğal gaz ve petrol rezervlerine baktığımızda, 2013 verilerine göre dünyada ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin %10,7'si Türkmenistan (%9,4, dünyanın en büyük dördüncü gaz rezervi), Kazakistan (%0,8) ve Azerbaycan'ın (%0,5) payına düşmektedir.¹⁸³ Dünya ispatlanmış petrol rezervlerinde ise Azerbaycan (%0,4) ve Kazakistan (1,8) birlikte %2,2 paya sahiptir.¹⁸⁴ Kaynak çeşitliliği ve buna bağlı olarak enerji arz güvenliği konusunda Hazar enerji kaynakları dünya ülkeleri ve özellikle Avrupa için çok önemli konumdadır. Ocak 2004 tarihinde AB'nin enerji belgesi olarak bilinen "Yeşil Kitabı"nda (Green Paper) "Hazar bölgesi birlik için fırsat olarak değerlendirilmelidir"¹⁸⁵ bahsi geçmiştir. Nedenleri ise şöyle açıklana bilir;

*Çünkü Hazar Havzası AB'nin Körfez bölgesine olan petrol bağımlılığını azaltmasında, Rusya'ya olan gaz bağımlılığını dengelemesinde ve Körfez bölgesindeki gaz rezervlerinin de kontrol altına alınmasında önemli rol oynayabilecektir.*¹⁸⁶

Sovyetlerin dağılmasından sonra Hazar'daki kaynaklara ve bu bölge uğrunda yapılan mücadelelere "Büyük Oyun" adı verildi. Bu adın verilmesinin birçok nedenleri vardır. Hazar denizi ve Güney Kafkasya bölgesi günümüzde kıtalararası enerji, ulaşım ve taşımacılık koridoru konumunu icra ettiğine göre, uluslararası enerji güvenliği sisteminin etkin merkezlerinden biri pozisyonunda bulunmaktadır.¹⁸⁷ Zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan Hazar Havzası ülkeleri birçok büyük ve bölgesel oyuncunun politika gündeminde üst sıralarda yer almaya başlamıştır.¹⁸⁸ Stratejik

¹⁸² Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, (çev. Ümit Şensoy), s.56.

¹⁸³ Enerji Görünümü, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf>, (Erişim:04.06.2015), s.20.

¹⁸⁴ Agk, (Erişim:04.06.2015), s.6..

¹⁸⁵ Bülent Aras, Arzu Yörkan, Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve Çevre, Stratejik Rapor No: 13, Aralık 2005, http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/avrupa_birligi_ve_enerji_guvenligi_siyaset_ekonomi_ve_cevre_f40c7fcb-124c-4d41-b927-c0f812574d2d.pdf, (Erişim: 05.06.2015), s.13.

¹⁸⁶ Agk, (Erişim: 05.06.2015), s.13.

¹⁸⁷ Hasanov, *Azerbaycan Cumhuriyetinin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası*, s.11.

¹⁸⁸ Sedat Laçiner, Hazar Enerji Kaynakları: Enerji-Siyaset İlişkisi ve Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası, M. Turgut Demirtepe (Ed), Ankara: USAK Yayınları, 2008, s.64.

bölgede yerleşen ülkeler sahip oldukları jeostratejik ve jeopolitik önemleri ve de sahip oldukları enerji kaynakları nedeniyle önem kazanmaktadırlar.¹⁸⁹ Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın kime hangi kanal ve koşullarda ne kadar petrol ve doğal gaz sattığı konusu birçok dengeleri eş anlamlı olarak etkileme kapasitesine sahiptir. Bunları şöyle sıralaya biliriz; “Rusya ve İran’ın arz boyutundaki stratejik kazanımlarını, AB’nin enerji güvenliğini, ABD’nin küresel hedeflerine ulaşma becerisini, Çin ve Hindistan’ın küresel konumunu, Türkiye’nin bölgesel açılımlarıyla enerji kavşağı olma arzusunu”¹⁹⁰ etkileme gücüne sahiptir. Yüz yıla yetecek kadar Hazar petrol ve doğal gaz enerjileri Hazarı çevreleyen Türki Cumhuriyetlerin elinde bulunduğu göre Başta güçlü devletler olmak üzere tüm dünya devletleri bu bölgeye dikkatini yoğunlaştırmıştır ve bölge için büyük bir mücadele çoktan başlamıştır.¹⁹¹

3.1.2. Hazar’ın Hukuki Statüsü Probleminin Güvenlik Riskleri

Orta Asya bölgesi ve Hazar denizi havzası, zengin doğalgaz ve petrol rezervlerine sahiptir ve Kuveyt, Meksika körfezi ve Kuzey Denizi’ndekileri gölgede bırakacak büyüklüktedir.¹⁹² Bu bölgede Rusya ve Amerika başta olmak üzere AB, Türkiye, İran ve Çin rekabet halindedir. Bölgede her ülkenin iç sorunu vardır, topraklar işgal edilmiştir ve Hazar denizi kıyıdaş ülkeler arasında hala paylaşılammıştır. Brzezinski’nin dediği gibi;

*Bu kaynaklara ulaşmak ve sundukları zenginliği paylaşmak ulusal hırsları, tüzel çıkarları harekete geçirir, tarihi iddiaların ateşini yeniden yakar, yayılmacı duyguları canlandırır ve uluslararası rekabeti tutuşturur. Bölgede hem güç boşluğu hem de istikrarsızlık olması, durumu daha da belirsiz kılar.*¹⁹³

Bölge güvenliğini tehdit eden başlıca tehlikelerden birisi Hazar denizinin statüsünün belirlenememesi ve Kıyıdaş ülkelerin su sınırlarının hayla tam olarak bölüştürülemedir. Hazar denizi diğer göllerden ve denizlerden farklı bir havzadır

¹⁸⁹ Yılmaz Güler, Dünya Stratejik Enerji Kaynakları, Enerji Stratejileri ve Türkiye, İstanbul: Kendi Yayınları, 2003, s.13.

¹⁹⁰ Mert Bilgin, Orta Asya ve Kafkasya’da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar, Orta Asya ve Kafkasya; Rekabetten İşbirliğine, Tayyar Arı (Ed), Bursa: Marmara Kitap Merkezi, 2010, s.160-161,

¹⁹¹ Güler, Dünya Stratejik Enerji Kaynakları, Enerji Stratejileri ve Türkiye, s.13.

¹⁹² Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası, Çev: Yelda Türedi, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2005, s.177.

¹⁹³ Age, s.177.

ve dolayısıyla mevcut uluslararası yasal normlar ve uygulamalara konu olamaz.¹⁹⁴ Sovyetler dağılmadan önce 1921, 1935 ve 1940 yıllarında yapılan anlaşmalarla Hazar denizi, İran ile Sovyetler arasında bölünmüş ve her iki tarafa eşit ve olağanüstü haklar verilmiştir. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlıklarına kavuşması ile Hazar denizine kıyısı olan bu devletler de söz hakkına sahip olmuşlar ve 1992 yılından sonra aslında çok taraflı ilişkiler ve görüşmelerin temelini atmışlardır. Bu süreç günümüzde de devam ediyor ve buna paralel olarak ikili görüşme ve konuşmalar da devamlı olarak yapılmaktadır.¹⁹⁵ Bu beş ülke arasındaki sorunlar nedeniyle kıyıda ve denizaltında bulunan petrol ve doğal gaz rezervlerinin kullanımında sorunlar yaşanmakta ve ayrıca Trans-Hazar petrol-doğal gaz boru hatlarına ilişkin projeler için de engel oluşmaktadır.¹⁹⁶ Sovyetlerle İran arasında yapılmış 1921 ve 1940 anlaşmalarına göre orta hat ilkesi üzere İran'a %14 Sovyetlere ise %86 pay düşmüştür. SSCB ise kendi iç kuralları ile (orta hat ilkesi üzere) Hazar Denizi'ni dört cumhuriyet arasında - Rusya (% 19), Kazakistan (29%), Azerbaycan (21%) ve Türkmenistan (% 16) ulusal sektörlere bölmüş ve cumhuriyetlerin su sınırlarını belirlemiştir. Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan arasında denizin dibinin ulusal sektörlere dağılımı hakkında anlaşma sağlanmış, ancak İran ve Türkmenistan farklı pozisyonlar sergilemiş ve konunun yeniden görüşülmesini teklif etmiştir. 12 Kasım 1996 yılında Aşgabat'ta Hazar ülkelerin karşılıklı anlaşmasına göre, mevcut hukuki rejim ve düzenlemeler, yeni bir sözleşme kabul edilinceye kadar geçerlidir.¹⁹⁷

Hazar denizinin yasal statüsü 3 genel yaklaşımla çözülebilir. Birinci yaklaşıma göre Hazar hem sınır gölü, hem de açık deniz olarak tanımlanmaktadır.

*Sınır gölü yaklaşımına göre Hazar, uluslararası kara sınırlarının orta hatta (median line) kadar denize uzatılması yoluyla oluşturulacak ulusal sektörlere bölünmeli, kıyıdaş devletler kendi sektörlerindeki su yüzeyi, deniz ulaşımı, biyolojik kaynakların kullanımı ve deniz dibi üzerinde mutlak egemenliğe sahip olmalıdır.*¹⁹⁸

Diğer yaklaşım olan açık deniz yaklaşımına göre ise;

¹⁹⁴ Sinan Oğan, Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar Ve Silahlanma Yarışı, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/143-183%20Sinan.pdf>, (Erişim: 08.06.2015), s.153.

¹⁹⁵ Hazar'ın Hukuki Statüsüyle İlgili Uluslararası Görüşmeler, http://referat.ilkaddimlar.com/d_word_finw_other_1780.doc, (Erişim: 06.06.2015), s.6-9.

¹⁹⁶ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s.103.

¹⁹⁷ Hazar'ın Hukuki Statüsüyle İlgili Uluslararası Görüşmeler, http://referat.ilkaddimlar.com/d_word_finw_other_1780.doc, (Erişim: 06.06.2015), s.6-9.

¹⁹⁸ Oğan, Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar Ve Silahlanma Yarışı, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/143-183%20Sinan.pdf>, (Erişim: 08.06.2015), s.153.

*Hazar'ın BM'nin, 1982 Deniz Hukuku sözleşmesine tabi olarak, 12 millik karasularını ve ortay hattı ihlal etmeyecek şekilde 200 mile kadar "münhasır ekonomik bölgeler" belirlenmelidir.*¹⁹⁹

İkinci yaklaşımda da 1982 BM Deniz Hukuku sözleşmesi esas olarak alınmakta, Hazar denizinin yatağının kıyı ülkelerine bağlı bölümlerinin eşit olarak bölünmeli olduğu ifade edilmektedir. Türkmenistan bu yaklaşımı daha çok savunmuş ve “her bir kıyıdaş ülkenin 12 millik ulusal karasularının 35 millik münhasır ekonomik bölgenin olması gerektiğini, kalan bölgenin ise kıyıdaş ülkeler arasında ortak kullanımda olması gerektiğini savunmuştur”.²⁰⁰ Ancak Türkmenistan sık-sık karar değiştirmektedir. Üçüncü yaklaşıma göre ise, “Hazar Denizi, bir sınır gölü olarak tarif edilebilir ve buradan hareketle, Hazar kıyı devletleri arasında eşit alanlara ayrılmak durumundadır (deniz yatağı ve su yüzeyi de dâhil olmak üzere)”.²⁰¹ Beş ülke arasında sadece İran Hazar'ın her ülkeye yüzde 20 pay ile beş eşit parçaya bölünmesi gerektiğini veya tamamıyla kıyıdaş ülkeler arasında ortak kullanıma açılması gerektiği yönünde ısrar etmektedir.²⁰²

Hazar'ın statüsü ile ilgili Azerbaycan ile Türkmenistan arasında sıkıntılı dönemler yaşanmıştır. Ana iddia, Azerbaycan tarafının "Kepez", Türkmenistan tarafının ise "Serdar" gibi adlandırdıkları yatak ile ilgili olmuştur. Bu iddia ile ilişkilerde gerginlik olmuş, hatta büyükelçiler geri çağırılmış, sonrasında ise Azerbaycan ve Türkmenistan Cumhurbaşkanları iki ülke arasındaki sorunların çözüm yollarının incelenmesi amacıyla ortak komisyon kurulmasını karar vermiştir. Gurbangulu Berdimuhamedov'un cumhurbaşkanı olmasından sonra iki ülke arasında ilişkiler biraz düzelse de, bu "Kepez"in kaderine hiçbir açıklık getirmemiştir.²⁰³

Rusya Hazar'ın "açık deniz" statüsüne tabi olmasına karşıdır ve Hazar'ın uluslararası müdahaleye açık olmasını kendi çıkarlarına aykırı bulur.²⁰⁴ Rusya Hazar'ın bölgelere bölünmesinin çevreyi daha da kirleteceğini, balıklara ve balıkçılığa zarar olacağını söylemiş ve dolayısıyla bir bütün olarak korunmasının gerektiğini

¹⁹⁹ Agm, (Erişim: 08.06.2015), s.153.

²⁰⁰ Agm, (Erişim: 08.06.2015), s.153.

²⁰¹ Agm, (Erişim: 08.06.2015), s.153.

²⁰² Agm, (Erişim: 08.06.2015), s.153-154.

²⁰³ Aslanlı, Jeopolitik Rekabet ve jeoekonomik çıkarlar Zemininde Hazar Havzasının "Qordi Düğümü", http://www.kas.de/wf/doc/kas_39805-1522-1-30.pdf?141202142145, (Erişim: 06.06.2015), s.14.

²⁰⁴ Agm, (Erişim: 06.06.2015), s.15.

savunmaktadır. Ancak unutmamak lazımdır ki Sovyetler zamanında Moskova'nın korunmasında olan Hazar denizi dünyadaki çevre açısından en tehlikeli bölgelerinden biri olmuştur.²⁰⁵ Rusya'nın bu konuda samimi olmadığı ve başka arzularının olduğu düşünülmektedir. Bir sonraki aşamada Rusya Azerbaycan ve Kazakistan'ın onun iradesinden kenarda olsa bile yabancı şirketlerle imzaladığı petrol anlaşmalarında yer almak ve bu iki ülkenin uluslararası pazarlara çıkartmak istediği petrolün sadece kendi topraklarından geçmesini sağlamak için bu iki ülke ile köprüleri tam yakmamak taktiğini seçmiştir. Bu da Rusya'nın tutumunun yumuşamasına neden olmuştur. Öte yandan 1998 yılına kadar giden süreç Rusya'nın "önleyici nitelikte adımlarının" pek uğur getirmediğini göstermiş ve Rusya Hazar'ın statüsüyle ilgili daha pragmatik bir politika izlemeye başlamıştır. Bunun sonucunda da 1998 yılında Kazakistan'la, 2002 yılında ise Azerbaycan'la anlaşmalar imzalanmıştır.²⁰⁶ Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan arasında 2003 yılında imzalanmış üçlü antlaşmaya göre Hazar denizinin kuzey bölgesinde kalan %64'lük bölümünün ulusal bölgelere ayrılması kararlaştırılmış ve söz konusu dağılımın %27 Kazakistan, %19 Rusya, %18 Azerbaycan şeklinde olacağı ifade edilmiştir.²⁰⁷

İran da Hazar Denizi'nin sektörlere bölünmesine güçlü şekilde karşı çıkıyor. İran bunu dolaylı olarak Orta Asya ve Kafkas bölgesinde Batı'nın, özellikle de ABD'nin etki imkânlarının yanı sıra, siyasi ve hatta askeri varlığının artmasının sebebi olarak düşünüyor²⁰⁸ ve Hazar bölgesini ulusal güvenlik meselesi olarak ele alıyor.²⁰⁹ 1998 tarihli Rusya-Kazakistan anlaşmasından sonra Hazar'la bağlı politikalarında esasen tek kalan (bazı yönlerde Türkmenistan İran'ın talepleri ile benzer talepler ileri sürse de Hazar'ın ortak kullanımı ile ilgili İran tek kalmıştır) İran da konumunda tedricen bazı değişiklikler yapmıştır.²¹⁰ İran Hazar'da Batılı şirketlerin iş yapmalarına karşı olmuş, üçüncü ülkelere ve şirketlerine uyarılar göndermiş ve çok taraflı anlaşmaya varılmadan Hazar'ın enerji kaynaklarının kullanılamayacağı uyarısında

²⁰⁵ Mustafa Gökçe, *Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet*, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi3/sayi3_pdf/gokce_mustafa.pdf, (Erişim: 05.06.2015), s.188.

²⁰⁶ Aslanlı, *Jeopolitik Rekabet ve jeoekonomik çıkarlar Zemininde Hazar Havzasının "Qordi Düğümü"*, http://www.kas.de/wf/doc/kas_39805-1522-1-30.pdf?141202142145, (Erişim: 07.06.2015), s.16.

²⁰⁷ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s.103.

²⁰⁸ Agm, (Erişim: 07.06.2015), s.17.

²⁰⁹ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s.104.

²¹⁰ Aslanlı, *Jeopolitik Rekabet ve jeoekonomik çıkarlar Zemininde Hazar Havzasının "Qordi Düğümü"*, http://www.kas.de/wf/doc/kas_39805-1522-1-30.pdf?141202142145, (Erişim: 10.06.2015), s.17.

bulunmuştur.²¹¹ İran zaman zaman Azerbaycan ile sıkıntılar yaşamış ve 2001 yılında İran savaş uçaklarının Hazar denizi üzerinde Azerbaycan hava sahasını geçmesiyle tırmanışa geçmiştir. Sonrasında kardeş Türkiye ordusunun savaş uçakları Hazar'ın üzerinde uçuş yaparak Azerbaycan'la birlikte olduğunu göstermiştir.

3.1.3. Enerji Kaynaklarının Ekonomik İşbirliğinde Yeri

Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan bağımsız olduktan sonraki süreçte sosyalist sistemden kapitalist yapıya geçişte çok zorluklarla karşılaştılar. Sovyetler zamanındaki ekonomik sistemde cumhuriyetler arasında karşılıklı bağımlılık vardı ve cumhuriyetler bir birilerine muhtaç bırakılıyordu. Her cumhuriyet ürettiği birkaç mal ve hizmette uzmanlaşıyor, bunu başka ülkeye ihraç ediyor ve karşılığında ihtiyacı olan mal ve hizmeti otoritenin düzenlediği bir şekilde diğer ülkelerden karşılıyordu.²¹²

Mesela:

*Türkmenistan ve Özbekistan doğal gaz ve pamuk mono kültürü; Kazakistan petrol ve maden üretimi; Azerbaycan ise petrol üretimi yapıyor; karşılığında gıda giyim, teçhizat gibi ihtiyaçlarını elde ediyordu. Karşılıklı bağımlılıkta petrol, doğal gaz ve değerli maden akışını tamamen kontrol eden Rusya ayrıcalıklı bir konumdaydı.*²¹³

Bu geçiş devrinde Hazar'daki yer altı kaynakları zorlukları aşmak için en önemli şanstı. Bu şans büyük ölçüde değerlendirse de bölgede olan sorunlara baktığımızda gelecekte her an anlaşmazlıkların çıkabileceği endişesi vardır. Bu beş ülkenin ortak özelliklerine bakarsak, hepsinin ekonomileri petrol ve doğal gaz ağırlıklıdır. Üç Türk kökenli devlet bağımsızlıktan sonraki süreçte petrol ve doğal gaz üretmek için kuyularını batılı şirketlere emanet etmişlerdir. Bunun en büyük nedeni, Sovyetlerin çöküşünden sonra bu ülkelerin maddi ve teknolojik güçlerinin enerjinin çıkarılmasına ve üretilmesine yetmediğidir.

Sovyetlerin son dönemlerinde konsorsiyumda yer alan Batılı petrol şirketi Chevron Kazakistan'ın petrol potansiyeli bölgesi olan Tengiz'de petrol arama çalışmalarına başlamaya karar vermiştir. Chevron mühendisi bu bölgeyi mükemmel bir petrol sahası olarak tanımlıyordu. Tengiz petrol rezervleri potansiyeline göre

²¹¹ Laçiner, Hazar Enerji Kaynakları: Enerji-Siyaset İlişkisi ve Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası, M. Turgut Demirtepe (Ed), s.106.

²¹² Bilgin, Orta Asya ve Kafkasya'da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar, Orta Asya ve Kafkasya; Rekabetten İşbirliğine, s.170,

²¹³ Age, s.170.

dünyanın en büyük on petrol sahasından birine adaydı. Bağımsızlığa kavuştuktan sonra Rusya bu bölge petrolünü “kendi petrolleri” olarak görüyordu ve Kazakistan üzerinde baskı kurmuştu. Tengiz petrolü ilk zamanlar gemilerle Bakü’ye, oradan da demiryolu ile Karadeniz’e çıkarılarak pazarlara ulaştırılıyordu. Sonradan Rusya üzerinden petrol boru hattı inşa edilmiştir. ABD Kazakistan’ın ulusal kimliğine yönelik tehlikeye göre Rusya üzerinden boru hattı inşasına karşı çıkmış ve bu nedenle Batılı petrol şirketleri de uzun süre boru hattı inşasına yatırım yapmaktan vazgeçmişlerdir. Aslında Rusya da Batılı şirketlerin inşa ettiği boru hattının topraklarından geçmesine sıcak bakmıyordu. Ancak tüm zorluklara rağmen 2001’de Tengiz’den çıkan petrol ilk kez boru hattına verilerek pazarlara ulaştırılmıştır²¹⁴. Kazakistan’da Tengiz’den başka keşfedilen büyük petrol sahasından biri de Kaşagan’dır. 1997’de Batılı şirketlerden oluşan konsorsiyum Kaşagan petrolleri için Kazak devleti ile anlaşma imzalamış ve 2000 yılında da petrole ulaşmıştır.²¹⁵

Dünyanın en büyük doğal gaz kaynaklarına sahip Türkmenistan’da gaz rezervleri daha çok ülkenin doğusunda yer almaktadır. “Amu Derya havzasındaki Dauletabad-Donmez sahası ve güneydeki Murgab nehri havzasındaki Yaşlar sahası gaz açısından zengindir”²¹⁶. 90’lı yıllarda ilk defa Türkmenistan’daki “Jdanov” ve “Lama” bölgelerindeki denizaltı petrol havzalarının işletme haklarını Hollanda Larmag Energy ve ABD’li Nobel Drilling şirketleri paylaşmış ve “Katurdan-Kaymir” ve “Ak Patlak” havzalarının imtiyazlarını da Birleşik Arap Emirlikleri Eostrac ve Arjantin’in Bidas şirketleri almıştır.²¹⁷ Türkmenistan da doğal gazını Avrupa pazarlarına ulaştırmak için Gazprom’un mevcut hatlarına güvenmek zorundadır.²¹⁸ Bağımsızlığın ilk yıllarında ekonomik zorlukların sonucu olarak eski Sovyet ülkeleri olan Rusya, Ukrayna, Azerbaycan ve Gürcistan gibi ülkelerin borçlarını ödemedeki sorunlar yüzünden ihracatını azaltmasına koşut olarak 1990 ile 2000 arasında üretimde keskin azalma olmuştur. Türkmen hükümeti ile Gazprom arasında da gaz fiyatlarıyla boru hatları kullanım bedelleriyle ilgili tartışmalarda gerginlikler yaşanmıştır.²¹⁹

²¹⁴ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, (çev. Ümit Şensoy), s.80-85.

²¹⁵ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, (çev. Ümit Şensoy), s.86.

²¹⁶ Laçiner, *Hazar Enerji Kaynakları: Enerji-Siyaset İlişkisi ve Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası*, M. Turgut Demirtepe (Ed), s.81.

²¹⁷ Güler, *Dünya Stratejik Enerji Kaynakları, Enerji Stratejileri ve Türkiye*, s.46.

²¹⁸ Laçiner, *Hazar Enerji Kaynakları: Enerji-Siyaset İlişkisi ve Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası*, M. Turgut Demirtepe (Ed), s.81.

²¹⁹ Mert Bilgin, *Hazar’da Son Darbe*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s.261.

Hazar denizinin açık denizlere çıkışı yoktur ve bölgede üretilmiş olan petrol ve doğal gazı dünya pazarlarına ulaştırmada zorluklarla karşılaşılıyor.²²⁰ Orta Asya ve Kafkasya enerji ticaretinde Rusya'nın özel bir yeri vardır. Rusya bu bölgelerde etkisini korumak ve artırmak için enerji kaynaklarına mümkün olduğu ölçüde kontrolünde tutmak istemektedir.²²¹ Yukarıda söz ettiğimiz gibi Sovyetlerden sonra petrol ve doğal gaz taşımacılığı tamamen Rusya üzerinden sağlanıyordu. "SSCB döneminden kalan tüm petrol ve doğal gaz boru hatları Rusya'dan geçmektedir".²²² Azerbaycan Haydar Aliyev ve İlham Aliyev'le Rusya'ya rağmen doğal kaynaklarını yeni alternatif boru hatları ile Avrupa pazarlarına taşısa da, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan doğal gaz ve petrol taşımacılığında büyük ölçüde Rusya'ya bağımlıdır. Buna karşın Rusya da aynı ölçüde bu ülkelerin doğal kaynaklarına muhtaçtır.²²³ Bunu siyasi, ekonomik ve teknik açıdan şöyle açıklaya biliriz;

"Siyasi olarak; bu ülkelerin Rusya dışındaki aktörlerle işbirliğine girmeleri Rusya'nın bölgesel gücünü zayıflatacaktır". Rusya ABD'nin askeri üs ve siyasi açılım arayışlarını, NATO'nun ise genişleme ve yeni savunma sistemleri kurma girişimlerini kendisi için tehdit olarak saptamaktadır.

Ekonomik açıdan; Rusya devleti Gazprom'un çoğunluk hissesine sahiptir. Devlet gelirlerinin büyük bir kısmı başta doğal gaz olmak üzere enerji ticaretinden sağlandığı için, bu ülkelerin Avrupa'ya doğal gaz satmaları Rusya'da devlet gelirlerinin önemli ölçüde azalması anlamına gelecektir. Rusya en büyük kazancı Avrupa'ya satışlardan elde etmektedir.

Teknik açıdan; Gazprom, Rusya'da ve Avrupa'da eşanlı olarak artması beklenen talebi aynı anda karşılamakta zorlanmaktadır. Büyük yatırım maliyetlerine girmek yerine Orta Aya gazını satın alıp kullanmak çok daha ucuz bir çözümdür.²²⁴

Rusya Kazakistan, Türkmenistan ve ayrıca Özbekistan'dan enerji kaynaklarını daha ucuz fiyattan alıp Avrupa pazarlarında pahalıya satmaktadır. Türkmenistan ve Kazakistan, Hazar'ın ortasından ve Kafkasya üzerinden boru hatları ile Avrupa'ya kaynaklarını ulaştırmaları da, Çin ve diğer Asya ülkeleri ile bunları yapabilmekteler. Batıya dönen hatları Doğuya çevirmek için, Çin ve Hindistan gayret sarf etmektedirler.²²⁵ İlk defa 1997'de devlet mülkiyetindeki petrol şirketi Çin Ulusal

²²⁰ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s.105.

²²¹ Bilgin, Orta Asya ve Kafkasya'da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar, *Orta Asya ve Kafkasya; Rekabetten İşbirliğine*, Tayyar Arı (Ed), s.170,

²²² Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s.105.

²²³ Bilgin, Orta Asya ve Kafkasya'da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar, *Orta Asya ve Kafkasya; Rekabetten İşbirliğine*, Tayyar Arı (Ed), s.171.

²²⁴ Age, 171-172.

²²⁵ Laçiner, Hazar Enerji Kaynakları: Enerji-Siyaset İlişkisi ve Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası, M. Turgut Demirtepe (Ed), s.107.

Petrol Kurumu bir Kazak petrol şirketinin çoğunluk payını alarak Hazar Havzasına giriş yapmıştır.²²⁶ Artan enerji talebini bir bölümünü Orta Asya ülkelerinin kaynakları ile karşılayan Çin Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'la petrol ve doğal gaz boru hatları inşa etmiştir.²²⁷ Bundan başka Türkmenistan ve İran arasında da son zamanlarda enerji işbirliği artmaktadır.

3.2. AZERBAYCAN JEOPOLİTİĞİ VE PETROL TARİHİ

Hazar Havzası ve Kafkasya'nın jeostratejik ve jeopolitik açıdan en önemli ülkesi olan Azerbaycan'ı ayrıca ele alacağız. Sovyetleri dağılmasıyla bağımsızlığa kavuşan Azerbaycan hem sahip olduğu enerji kaynakları hem de Hazar enerji kaynaklarını Avrupa pazarlarına ulaştıracak olası hatlar üzerinde yerleşmesi nedeniyle dünya güçlerinin dikkatini çekmektedir. Brzezinski bölgenin güvenliği açısından Azerbaycan'ın önemini şöyle tanımlamıştır:

*Azerbaycan'ın savunmazlığının daha geniş bölgesel anlamları vardır. Çünkü ülke, konumu itibarıyla jeopolitik bir eksenidir. Azerbaycan, Hazar Denizi havzası ve Orta Asya'nın zenginliklerini barındıran şişenin denetimini sağladığı için çok önemli olan mantar olarak tanımlanabilir.*²²⁸

Kuzeyden - Baş Kafkas dağları, batıdan - Göyçe gölü havzası dahil Alagöz dağ silsilesi ve Doğu Anadolu, doğudan - Hazar Denizi, güneyden ise Sultaniyyə-Zencan-Hemedan sınırları ile çevrili olan tarihi Azerbaycan toprakları modern uygarlığın gelişimine başladığı en eski kültür merkezlerinden biridir. Azerbaycan halkı bu bölgede - tarihi Azerbaycan topraklarında zengin ve kendine özgü bir kültür, aynı zamanda devlet gelenekleri yaratmıştır.²²⁹ Yüzölçümü 86.6 bin km² olan Azerbaycan, Güney'den İran'la 765 km ve Türkiye ile 15 km, kuzeyden Rusya ile 390 km, kuzey-batıdan Gürcistan ile 480 km, batıdan Ermenistan ile 1007 km uzunluğunda komşuluk sınırı vardır²³⁰. Ülke nüfusu 2014 yılı Eylül ayının 1'i durumuna 9 milyon 552,5 bin kişiye ulaşmıştır. Nüfus yoğunluğu bir kilometrekareye 110 kişi olmuştur. Genel nüfus arasında şehir nüfusunun ağırlığı %53,2 oranında, kırsal nüfusun payı ise %46,8 teşkil

²²⁶ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, (çev. Ümit Şensoy), s.87.

²²⁷ Bilgin, Orta Asya ve Kafkasya'da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar, *Orta Asya ve Kafkasya; Rekabetten İşbirliğine*, Tayyar Arı (Ed), s.182.

²²⁸ Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, s.177.

²²⁹ http://azerbaijan.az/portal/History/General/generalInfo_a.html, (Erişim: 10.06.2015).

²³⁰ Agk, (Erişim: 10.06.2015).

etmektedir, nüfusun %49,7 oranı erkeklerden, %50,3 oranı ise kadınlardan oluşmaktadır.²³¹

Azerbaycan, nüfus, yüzölçümü ve ekonomik açıdan Güney Kafkasya'nın en büyük ülkesi konumundadır. Ekonomik açıdan baktığımızda fosil enerji kaynakları Azerbaycan ekonomisinin esas dayacağıdır. 2014 yılında GSYİH 74 milyar dolar civarında olmuş ve bunun 26-28 milyar doları petrol ve doğal gazın payını düşmüştür. Enerji kaynaklarından gelen gelirin toplandığı Petrol fonu varlıkları ise 37 milyar dolar civarında olmuştur.²³² Devlet bütçesine her yıl bu fondan büyük miktarda para aktarılmaktadır. Azerbaycan devleti son yıllarda ekonomide petrol ve doğal gaz ağırlığını azaltmak için petrol dışı sektöre de yatırım yapmaktadır. 2014 yılı GSYİH' sine baktığımızda bir eski yıla göre petrol ve doğal gaz sektörünün payı %3,9 azalmış, buna karşın petrol ve doğal gaz dışı sektörde %7 artım olmuştur.²³³

Azerbaycan'ın petrol endüstrisi tarihi 19. yüzyıla dayanıyor. 19. yüzyılın ortalarında Bakü'nün 14 bin nüfusu vardı ve şehrin süratle büyümesinin nedeni petrol madenlerinin gelişimi ve bununla birlikte ticaret, sanayi, gemicilik ve taşımacılığın inkişafıydı. Azerbaycan "Odlar Yurdu" olarak anılmaktadır ve bunun sebebi Abşeron Yarımadasında Ateşgah denilen yerde yıllardır sönmeyen yanar dağların olmasıdır. "Bakü petrol ve doğal gaz yönünden zengin bir bölge olduğu için yer altında sıkışan gazlar yeryüzüne oksijenle birleştikten sonra alevler şeklinde çıkmaktadır".²³⁴ Bakü petrolollerinin tarihi daha eskiye dayanmaktadır ve Abşeron Yarımadasında petrol sızıntılarına rastlandığı söylentileri yüzyıllardan beri duyulmaktadır. Marco Polo 13. yüzyılda Bakü yakınında çıkan bir yağdan beis ederek, bunun yemekte kullanmaya uygun olmadığını, fakat yakma işinde kullanılabileceğini, ayrıca bazı hastalıklara iyi geldiğini yazmıştır.²³⁵ 17. yüzyılda da Türk seyyah Evliya Çelebi, Bakü petrol kaynakları ve petrolün İran, Orta Asya, Türkiye ve Hindistan'a taşınması ve petrolün yıllık gelir hacmi ile ilgili bilgiler vermiştir. Alman diplomat ve seyyah Adam Oleari'nin ifadelerinde de Bakü petroleri ve petrol kuyuları ile ilgili bilgiler yer

²³¹ Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, <http://www.stat.gov.az/news/?id=2526>, (Erişim: 10.06.2015).

²³² Ekonomi görünümü, <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2015/pr15265.htm>, (Erişim: 10.06.2015).

²³³ İstatistik görünüm, Azerbaycanın milli hesapları <http://www.stat.gov.az/menu/6/statistical-yearbooks/>, (Erişim: 10.06.2015), s.17.

²³⁴ Karagür, *Petrolün Sihirli Dünyası; BAKÜ*, s.18-19.

²³⁵ Yergin, *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, s.55.

almıştır.²³⁶ 1873 yılında meşhur Nobel kardeşlerinden Robert, daha sonra ise diğer kardeş Ludwig Bakü'ye gelmiş ve petrol işine girerek kısa zamanda "Bakü'nün Petrol Kralı" olmuşlardır. Uzun ve zahmetli bir yolculuktan sonra pazarlara ulaştırılan petrol önce Bakü'den sevk ediliyor, Astrahan'a ulaştırılıyor, Volga Nehri'ne kadar uzun bir yolculuğa çıkartılıyor ve tren istasyonuna getirilerek trenlerle aktarılıyordu. Bu sevkiyatın masrafı pahalı olduğuna göre Ludwig Nobel yeni çözüm bulmuş ve yeni çözüm, petrolü "büyük parti" olarak geminin içine yaptırılacak çok büyük tanklarda toptan sevk etme yoluyla taşınmasıydı. Bu uygulama bir zamandan sonra denge ve güvenlik açısından pek çok sorun yarattı. Petrolün hareket hızı suyun hareket hızından daha fazla olduğuna göre kötü havalarda gemi fırtınayla ileriye sürüklendiğinde, petrol harekete geçip tekneyi dalgalara doğru itiyordu. Nobel denge sorununa çözüm bularak dünyada ilk defa Zoroaster isimli tankeri ısmarlayarak 1878 yılında Hazar Denizinde servise sokmuştur. Nobel kardeşleri petrol nakliyatında büyük bir devrimi başarmış ve bununla da kalmayarak Bakü'de çok büyük "Petroleum Producing Company (Petrol üretim şirketini) adlı şirketini kurmuşlardır. Bu yıllarda bir başka meşhur aile Rotschild'ler de Bakü petrollerine dikkat göstermeye başlamışlardır. Petrolün deniz ve çay yoluyla tankerlerle ve Rusya boyunca, karayollarından geçmesi hem masraflı hem de uzun zaman alıyordu. Yeni bir alternatif olarak petrolün demiryolu ile Batum Limanına oradan da dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmış idi. Rotschild kredisi sayesinde Bakü Batum demiryolu 1883 yılında tamamlandı ve bunun sonucunda Batum o tarihlerde bir anda dünyanın en önemli petrol limanlarından biri haline geldi.²³⁷

1901 yılına gelindiğinde Bakü, dünya petrolünün yarısından çoğunu, işgal altında olduğu Rus çarlığının petrolünün %95'ni sağlıyordu. Bu yıllarda yurt dışına 1,2 milyon ton gaz yağı satılmaktaydı. Kısa süre içinde yerli Azerbaycanlı petrol zenginleri de ortaya çıkmıştır. Bunlardan Hacı Zeynalabdin Tagiyev, Musa Nagiyev, Murtuza Muhtarov, Şemsi Asadullayev'in adları ön plana çıkmıştır. Hacı Zeynalabdin Tagiyev gazyağı üretimine giren ilk Azerbaycanlı Türklerinden biri olmuştur. Fakir ailede doğulan Tagiyev 1873 yılında ortakları ile aldığı topraklarda petrolün çıkmasıyla birkaç yılda Azerbaycan'ın sayılı petrol zenginlerinden biri olmuştur.

²³⁶ Osman Nuri Aras, Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, İstanbul: Derin Yayınları, 2008, s.19.

²³⁷ Yergin, *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, (çev. Kamuran Tuncay), s.55-58.

Tagiyev Azərbaycan tarihine sadece petrol zengini biri olmasıyla değil, hem de petrolden kazandığı parayı halk için harcayan biri olarak geçmiştir. Tagiyev Azərbaycan'a sayısız eserler bırakmıştır. İlk olarak Bibiheybet'deki petrol alanları ile şehir arasında bir yol yapmış ve bu yolu daha sonra Bibiheybet camiine kadar uzatmıştır. Bundan başka 1901'de İlk Müslüman Kız Mektebi, 1883'te Bakü'nün ilk tiyatro binası, 1897'de ilk tekstil imalathanesi, Matbaa, Un değirmeni, 1914'de Musa Nagiyev'le birlikte "Bakü Ticaret Bankası" gibi eserleri halka miras bırakmıştır. En büyük eserlerinden birisi de hala halk tarafından kullanılan temiz suyu kilometreler uzaklığından boru hatlarıyla inşa ettirmesi ve pompa yoluyla Bakü'ye getirmesidir.²³⁸

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında Almanya'nın hedeflerinden birisi de Bakü petroleri idi. Birinci Dünya savaşında İngilizler Almanların Bakü petrollerine ulaşmasına müdahale etti ve bir ay kadar Bakü'de kaldı. Alman Generali Ludendorff Bakü'ye sahip olamaması olayını bu sözcüklerle tanımlamıştır: "Bu bizim için çok ağır bir darbe oldu".²³⁹ Birinci Dünya savaşının hemen akabinde 28 Mayıs 1918 yılında Doğuda ilk Müslüman Cumhuriyet kuruldu – Bu Azərbaycan Halk Cumhuriyeti idi. İslam dünyasının ilk modern parlamentosu kurulmuş ve aynı zamanda da kadınlara oy kullanma hakkı veren ilk Müslüman ülke olmuştur. Rusya'da, Lenin kurduğu yeni devrimci devletin Bakü petroleri olmadan varlığını sürdüremeyeceğini anlamıştı.²⁴⁰ Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra Ermeni-Bolşevik güçleri Bakü başta olmak üzere birçok bölgede soykırımlar yaptı ve Bakü işgal altında olduğu için yeni kurulmuş Cumhuriyetin başkenti Gence olmuştur. Osmanlı'dan Nuru Paşa önderliğinde gelen Türk ordusu ile Azərbaycan birlikleri "Kafkas İslam Ordusu" adı altında bölgeleri ve 15 Eylülde de Bakü'yü Ermenilerden temizlediler. Ancak Azərbaycan Halk Cumhuriyeti yalnız 28 Nisan 1920 yılına kadar bağımsızlığını koruya bildi. Rusya'da kurulan Komünist Rejim ve liderleri Bakü petrollerine sahip olmak için Azərbaycan Halk Cumhuriyetini işgal ettiler. Lenin'den sonra Sovyetler Başkanı olmuş Stalin, Azərbaycan Halk Cumhuriyetinin kurulmasından önce uzun yıllar Bakü'de kalmış, halk ve özellikle petrol işçileri arasında Bolşevik, Komünist propagandası yapmış olduğundan Bakü petrolerini iyi bilmekteydi. Azərbaycan Halk Cumhuriyeti kısa zamanda o zamanki dünya devletleri

²³⁸ Karagür, *Petrolün Sihirli Dünyası; BAKÜ*, s.40-59.

²³⁹ Yergin, *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, s.178-179.

²⁴⁰ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, s.63.

tarafından bağımsız devlet olarak tanınmıştır. Maalesef günümüzde olduğu gibi o dönemde de Bakü ve Azerbaycan dünya güçleri için petrol ülkesi olduğuna göre önemli hale gelmiştir. Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin kurucu liderleri ülkeyi terk etmek mecburiyetinde kaldılar ve birçoğu vatanlarından uzakta hayattan göçtüler. Raif Karadağ Petrol Fırtınası kitabında o zamanki olayları “Bakü petroleri ve Tasfiye edilen Bir Türk Devleti” başlığı altında şöyle yorumlamıştır:

*Zavallı Azerbaycan Türkleri bütün didinmelerine, bağırımlarına ve mücadelelerine rağmen istiklallerinin ellerinden gitmelerine mani olamadılar. Bakü petrol mevzuu da şimdilik sona erer gibi oldu. Hakikatte bu dava hiçbir vakit durmadı. Kafkasya'nın kahraman evlatları, açık veya gizli olarak mücadelelerine devam ettiler. Fakat bugüne kadar yaptıkları bütün bu mücadelelerden ellerinde ve gönüllerinde yanan vatan hasretinden başka hiçbir şey elde edemediler. Onların bu mücadeleleri tek kelime ile ifade edilirse Hüsrân ile bitti. Azerbaycan'ın istiklalini kaybetmesi, petrolcülerin milletlere vurdukları ne ilk ve ne de son darbedir. Petrolcüler, petrol menfaatleri için dünya haritasını birkaç defa değiştirmişler, birkaç imparatorluğun yıkılmasında birinci planda rol oynamışlar.*²⁴¹

Raif Karadağ Azerbaycan'ın 1990 yılından sonraki bağımsızlığını ve kısa zaman içindeki inkişafını görememiştir, eğer görseydi bence çok mutlu olurdu.

İkinci Dünya Savaşında yine Hitler Almanya'sı Bakü petrollerine ulaşmak istedi ve petrol yataklarını "Edelweiss" diye adlandırılan planıyla ele geçirmeye çalıştı. Ancak zor iklimi olan Kuzey Kafkasya'da Sovyet ordusu tarafında durduruldu. Savaş esnasında Stalingrad'da Alman ordusu zor duruma düşmüştü, bu zaman Alman komutanı Mareşal Hitler'i arayarak Kafkasya'daki kuvvetleri çekip kendi emrine vermeyi istemişti. Ancak Hitler Mareşal'e tarihi olana şu sözleri söylemişti: “Tüm sorun Bakü'yü almaktır, Sayın Mareşal Bakü petrolünü ele geçirmediğe, savaşta yenilmiş sayılırız”.²⁴² Evet! Hitler'in dediği gibi oldu, savaşın ilerleyen tarihlerinde operasyonlar için yeteri kadar petrol sağlamayan Almanya yine mağlup oldu. Savaş esnasında Sovyetlerin petrol ihtiyacının büyük bir hissesini Bakü karşılıyordu. Savaş boyunca Azerbaycan'da üretilen petrol rakamları şöyleydi: 1941'de 25.4, 1942'de 15.8, 1943'de 12.6, 1944'de 11.8 ve 1945'de 10.4 milyon ton. Bakü ve çevresinde çıkarılan petrol bu dönemde, Sovyetlerde üretilen toplam petrolün %75'ine tekabül ediyordu. 1950'lerden sonra Sovyetler Birliğinin diğer bölgelerinde yeni petrol yataklarının keşfedilmesi ve üretimine başlanması nedeniyle, Sovyet petrol üretiminde

²⁴¹ Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, İstanbul: Divan Yayınları, 1991, s.222-223.

²⁴² Yergin, *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, (çev. Kamuran Tuncay), s.323..

Azerbaycan'ın payı sürekli azalmaktaydı. 1950 yılında Azerbaycan'ın payı %39,1 olurken, 1980 yılında %2,4 ve 1990'da ise %1,7 olmuştur.²⁴³

Bağımsızlık sürecine kadar Azerbaycan petrol tarihine kısaca göz attık. Sovyetlerin dağılmasından sonra Azerbaycan ve o ayrıca Kafkasya ABD, AB, Rusya, Türkiye, Çin, İran ve başka güçler için tekrar jeostratejik bölge haline geldi.

3.2.1. Kafkasya'da Güvenliği Tehdit Eden Sorunlar

Güney Kafkasya ve Hazar havzası yaklaşık olarak son iki yüz yılda Rusya'nın jeopolitik etki ve kontrol alanı içinde bulunduğuna göre Rusya açısından her zaman özel bir askeri-jeostratejik öneme sahip olmuştur. Sovyetlerin çöküşünden sonra Güney Kafkasya, Hazar Havzası ve diğer bölgelerde göreceli olarak "jeopolitik boşluk ortamı" oluşmuş ve böyle bir ortam, etnik ayrılıkçılık, milli çatışma ve dağılma sürecini hızlandırmıştır.²⁴⁴ Sovyetlerin dağılması sürecinde bağımsız olan birçok devlet kendilerini bir anda büyük sorunlarla karşı karşıya buldular. Mesela Azerbaycan'ın Karabağ, Gürcistan'ın Abhazya ve Osetya, Ukrayna'nın Kırım, Moldova'nın Dnepr yanı bölgesi gibi sorunlar. Ve onca yıl geçmesine rağmen bu sorunlar hala çözüme kavuşamadı. Rusya bu sorunları ülkelere baskı unsuru olarak kullanmaktadır. Bu sorunların ikisi – Karabağ, Abhazya ve Osetya - Kafkasya bölgesinde bulunmaktadır. Bugünlerde Ukrayna'daki iç savaşa baktığımızda bu sorunların bölge güvenliği açısından ne kadar büyük bir tehlike olduğunu rahatlıkla anlayabiliriz.

1990'lı yılları Kafkasya'da çatışma yılları olarak tanımlayabiliriz. Kafkasya daha önceleri Sovyetlerin etkisi altında olması ve soğuk savaş nedeniyle sıcak çatışmaya dönüşmemiş gizli (latent) ve potansiyel bölgesel çatışmaların mekânı haline gelmiştir. Sovyetlerin ardından Kafkasya bölgesinde bir buzdağının altında kalan görünmez durumda olan birçok çatışma kökenleri yeryüzüne çıkmış²⁴⁵ veya bazı güçler tarafından bilerek çıkarılmıştır.

İlk önce kısaca Gürcistan'ın sorunlarına bakalım. Gürcistan Kafkasya'da yüzölçümü ve nüfus büyüklüğü bakımından Azerbaycan'dan sonra ikinci ülkedir.

²⁴³ Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, s.26-27.

²⁴⁴ Hasanov, *Azerbaycan Cumhuriyetinin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası*, s.11.

²⁴⁵ Reha Yılmaz, Sezai Özçelik, *Çatışma Teorileri Işığında Gürcistan ve Karabağ Çatışmalarının Çözümlemesi, Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Atilla Sandıklı (Ed), İstanbul: Bilgesam Yayınları, s.268-287.

Gürcistan doğal enerji kaynaklarına sahip olmasa da, Hazar enerji kaynaklarını Türkiye ve Avrupa'ya taşınması için günümüz şartlarında (Rusya dışında) tek alternatiftir. Nakil güvenliği açısından jeostratejik önemine göre de, dünya güçlerinin hedefi halindedir. Brzezinski “Stratejik Vizyon” kitabında Gürcistan’ı jeopolitik anlamda en fazla tehlikede olan devletlerin başında görmektedir. Gürcistan için Amerika ve Rusya arasındaki mücadele 2003 yılında Saakaşvili’nin iktidara gelmesiyle daha da ısınmıştır. Gürcistan 2003 yılından sonra Batı’ya kayarak Rusya ile bağları neredeyse koparmıştır. Brzezinski’ye göre “Amerika’nın düşüşü Gürcistan’ı Rusya’nın hem siyasi yıldırma hem de askeri saldırganlığına karşı tamamen savunmasız bırakacaktır”.²⁴⁶ Rusya Gürcistan üzerinden Avrupa’ya giden enerji yolları üzerindeki hâkimiyetini tekrar kazanması halinde, muazzam bir jeopolitik ve ekonomik kazanç elde edebilecektir. Gürcistan’ın Rusya’ya bağımlılığı Azerbaycan üzerinde büyük bir etki meydana getirecektir. Gürcistan’ı kontrol etme çabasının başarılı olması durumunda, Azerbaycan ve dolayısıyla Avrupa daha büyük baskı ve tehdit altında olacaktır.²⁴⁷

Abhazya ve Osetya sorunları Rusya’nın Gürcistan’a tesir etmesi bakımından en önemli kozlarıdır. Ancak 2008’de Rusya ile Gürcistan arasındaki 8 günlük savaş sonrası iki ülke arasında ilişkiler bitme durumuna gelmiştir. Bu savaşla gürcü halkı büyük şoklar yaşamış, Gürcistan’ın devlet inşa süreci açısından bir kırılma noktası olarak değerlendirilmiş, Gürcistan’ın Batı’ya ve Rusya’ya bağımlılığının bir kanıtı olmuş ve dolayısıyla Gürcistan’ın güçlü bir devlet kurma yönünde çok fazla yol kat edemediğini göstermiştir.²⁴⁸ Abhazya ve Osetya dünya birliği tarafında Gürcistan toprağı olarak kabul edilmesine karşın, Rusya iki bölgenin de bağımsızlığını tanıma kararı almıştır. Bu süreçten sonra Gürcistan ve Batı ülkeleri bu durumla şimdilik barışma zorunda kalmıştır. Aslında Rusya attığı bu adımdan sonra Gürcistan ile bağları koparmış ve Gürcistan’a tesir etme imkânlarını büyük ölçüde yitirmiştir. Gürcistan toprakları işgalde olsa da Gürcistan’daki bu durum Batı’nın yararıdır diye biliriz,

²⁴⁶ Zbigniew Brzezinski, Stratejik Vizyon; Amerika ve Küresel Güç Buhranı, çev: Sezen Yalçın, Abdullah Taha Orhan, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, s.110.

²⁴⁷ Age, s.111.

²⁴⁸ Ayşegül Aydıngün, Ali Asker, Gürcistan: Dejüre Üniter, De Facto Parçalı, *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında, Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna*, İ. Aydıngün, Ç. Balım (Ed), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2012, s.146.

çünkü o topraklar ABD ve AB için yok, Gürcü halkı ve devleti için gereklidir, Batı içinse Hazar'ın doğal enerji kaynakları daha önemlidir.

Karabağ sorunu, Abhazya ve Osetya sorunlarından farklı olarak direk Rusya ile ilişkili olmayıp, Azerbaycan ve Ermenistan arasında olsa da Rusya'nın bu sorunda da etkileri tartışılmazdır. 1990'ların başında Karabağ ve etrafındaki 7 şehir Ermenistan tarafından işgal edilmiş, bunun sonucunda da bir milyona yakın Azerbaycanlı yurtlarından göç etme zorunda bırakılmıştır. Bu savaş Azerbaycan halkının bilincinde çok büyük bir etki yaratmıştır. Azerbaycanlıların art arda gelen darbelerle ümitleri tükenmiş ve dünyada yalnız olmanın acısını yaşamaktaydılar. O zamanki ülke yöneticilerinin yanlışları Karabağ'da toprakların yitirilmesine ve daha çok kanın akmasına sebep oluyordu. Bu zulüm 20 Ocakta Bakü'de de yaşandı. 70 yıl emek verdikleri devlet olan Sovyetler bir gece Bakü'ye girerek onlarla insanın canını aldı ve Halk kimin dost kimin de düşman olduğunu anlamaya başlamıştı. Sovyetlerin tarihinde ilk defa idi ki, Sovyet ordusu bir Sovyet şehrine – Bakü'ye silahlı müdahale etmişti. Bu hem Azerbaycan, hem de Sovyetler İttifakı için büyük facia oldu. Ordu hisseleri birkaç saat içerisinde şehri tam olarak kontrol altına aldı ve Moskova'nın hâkimiyeti yeniden sağlandı. Ancak Moskova tam da 20 Ocak 1990 yılında Azerbaycan'ı kaybetti.²⁴⁹ Karabağ'da ise savaş bu faciadan sonra daha da artarak devam etmekteydi. Azerbaycan'ın kendine gelmesi için savaşın durması ve halkın perişan olmuş ruh halinin yeniden onarılması gerekmektedir.

Haydar Aliyev - bu ismi o zamana kadar Azerbaycan'da herkes duymuştu. Azerbaycan'ın son yüzyılda yetiştirdiği nadir şahsiyetlerinden birisi olan Haydar Aliyev, bölge ve dünya dengelerini çok iyi bilen birisiydi. İstihbarat geçmişi olan Aliyev, hem KGB'de general rütbesini almış hem de Sovyetlerin en tepe noktası olan Polit-büroda yüksek vazifede çalışmıştı. Haydar Aliyev iktidara geldikten sonra ateşkes danışıklarına başlamış ve 12 Haziran 1994 yılında ateşkes imzalanmıştır. Karabağ ve etrafındaki şehirler işgal altında kaldı, bu Azerbaycan için büyük bir yaraydı, ancak Azerbaycan'ın başka yolu da kalmamıştı. Ermenistan da yeni bağımsız olmuştu, dolayısıyla kendi gücüyle değil, arkasındaki devletlerin yardımıyla savaşıyordu. Rusya silah yardımı yapıyor, ABD ve bazı Batı ülkeleri

²⁴⁹ Tomas De Vaal, *Qarabağ: Ermənistan və Azərbaycan Sülh və Savaş Yollarında*, Çev: Yusif Axundov, Bakü: ABD'nin Azerbaycan Elçiliği, 2008, s.115.

“Ermeni Diasporası”nın yalan dolu kışkırtılarına kulak vererek Ermenistan’a destek veriyor ve bundan başka komşu İran da gizli bir şekilde Ermenistan’a yardım yapıyordu. Bu durumda yanında bir tek Türkiye olan Azerbaycan’ın savaşı sürdürmesi mümkün değildi.

Ateşkes imzalandıktan sonra Rusya Karabağ’a 1800 kişilik Rus barış güçlerini göndermeye hazırlanıyordu. Azerbaycan ateşkesin sürmesinin gerekli olduğunu anlıyordu, ancak Rus güçlerinin bölgede yerleşmesine karşı çıktı ve bunun gerçekleşmesine izin vermedi.²⁵⁰ Ateşkesten sonra Haydar Aliyev güçlü bir ekonomi ve güçlü bir ordu kurmak istemekteydi ve bunun için zaman lazımdı. Ateşkesten sonraki ilk yıllarda Azerbaycan devleti ve halkında Karabağ’ın işgal olunmasından dolayı Ermenistan’la mukayesede hayal kırıklığı yaşansa da, sonraki yıllarda Haydar Aliyev’in başkanlığındaki Azerbaycan siyasi, ekonomik istikrar sağlayarak kendine gelmiş ve her yönden Ermenistan’ı katlayarak üstelemiştir. BM vermiş olduğu kararlarla uluslararası sistemde Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan’ın bir parçası olduğunu ispatlamış ve dünyada bütün devletler resmi olarak Karabağ’ı Azerbaycan toprağı olarak tanımaktadır.

3.2.2. Bağımsızlıktan Sonraki Azerbaycan’da Enerji Kaynaklarının Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri

Azerbaycan 20. Yüzyılda 70 yıl sonra ikinci defa bağımsızlık kazanmış ve Azerbaycan halkı yeniden kendi devletini kurma ve inkişaf ettirme şansı kazanmıştır. Bu dönemde bağımsızlık için çok kanlar dökülmüş ve canlar feda edilmiştir. İlk yıllarda ülkede Karabağ savaşının da etkisiyle kaos oluşmuş, devletin başındaki insanların başarısızlıkları ile ülke iç savaşın eşiğine gelmiştir. Sovyetlerin dağılması sonrasında bu olaylar aslında birçok eski Sovyet ülkelerinde yaşansa da, Azerbaycan bu süreçte en çok yara alan ülkedir diyebiliriz. En büyük sorunlardan birisi savaş sonucu yurtlarından göç etmeğe mecbur edilmiş bir milyona yakın kaçkın ve göçkünlerin durumu olmuştur. Ülkeyi bu durumdan çıkara bilecek şahsın bölgeyi ve dengeleri çok iyi bilecek durumda olması gerekmektedir.

²⁵⁰ Age, s.276.

O devirde birçok siyasetçi ve devlet adamı olsa da sadece bir kişi – Haydar Aliyev, deneyimi ve yöneticilik yeteneği ile en öndeydi. İstihbarat geçmişli birisi olan bu vatan evladı 1969 yılında Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri ve büro üyesi seçilmiştir. 1982 yılına kadar bu görevde kalan Aliyev’e, SSCB Bakanlar Kurulunun 15 Aralık 1982 tarihli kararı ile Bakanlar Kurulu Başkanının Birinci Yardımcısı görevi verildi. 70 yıllık Sovyetler Birliği tarihinde Azerbaycanlı bir devlet adamının bu kadar yüksek bir vazifeye gelmesi ilk defa oluyordu. Sovyetlerin son yıllarında başkan seçilen M. Garbaçov Haydar Aliyev’e karşı düşman pozisyonuna geçmiş ve çevresindeki Ermenilerin bunda büyük etkileri olmuştur. Sonuçta 1988 yılında Haydar Aliyev vazifeden alınmış ve aynı zamanda Ermenilerin gelecek kirli Karabağ planlarını uygulamaları için bir fırsat doğmuş oldu.²⁵¹

İlk önce doğduğu Azerbaycan’a Nahçıvan özerk bölgesinde iktidar olan Haydar Aliyev, 1993 yılından sonra halkın ve birçok aydının tekidi ile Bakü’ye gelmiş ve kısa süre içinde cumhurbaşkanı seçilmiştir. O dönemde Türkiye cumhurbaşkanı olan merhum Süleyman Demirel ölümünden önce Azerbaycanlı gazeteci Vahid Mustafayev’e o dönemde merhum Haydar Aliyev’in Bakü’ye gelişinde oynadığı rolü şöyle anlatmıştır:

Biz Haydar beyle birlikte ilk defa Azerbaycan’la Türkiye’yi birleştirecek Nahçıvan’la Iğdır arasındaki “Ümit Köprüsü”nü açtık. Elçibey de bizim dostumuz idi, büyük vatansever bir kişiydi, ancak Elçibey, o işe dayanamazdı, O iş sabır, metanet istiyor, yani ayrı bir durum istiyor. Elçibeye, Haydar Bey’in mutlaka göreve getirilmesini ben söyledim, yani "Haydar beyden uzak durma! Senin yararlana bileceğin en önemli insan Haydar Aliyev’dir ". Benim Haydar Bey’e söylediğim şey: "Artık Nahçıvan’da oturma, Bakü’ye git!". Sonra Elçibey Bakü’den Ordubada giderken orayı Haydar Aliyevə bıraktı. Haydar Aliyev olağanüstü zeki biriydi, macera insanı değildi."²⁵²

Haydar Aliyev’in iktidara gelişi ile eski yanlışları düzeltilerek, etnik kimlik konusu fazla öne çıkarılmayarak bütünleştirici bir Azerbaycancılık ideolojisi ortaya koyulmuştur. Bu ideolojiyi şöyle anlayabiliriz;

Ortak bir yurttaşlık, vatana sadakat, Azerbaycan’a bağlılık, Azerbaycan’ın dilini ve kültürünü sevmek, Azerbaycan’ın mutlu ve üzüntülü günlerinde, başarıları ve sorunları karşısında eşit sorumluluk duygusuna sahip olmak gibi yeni bir yapılanmanın, bağımsız devlet ilkesine dayalı ulusal kalkınma politikasının ideolojik temellerini ortaya koymuştur."²⁵³

²⁵¹ Haydar Aliyev, *Rehberlik Yılları*, <http://heydaraliyev.preslib.az/>, (Erişim: 20.06.2015)

²⁵² <http://www.anspress.com/index.php/index.php?a=2&lng=az&cid=18&nid=118064>, (Erişim: 20.06.2015)

²⁵³ Hasanov, *Azerbaycan Cumhuriyetinin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası*, s.46.

Azerbaycan'ın ulusal güvenlik politikaları Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanı olduktan sonraki dönemde netleşmiş ve 20 yıldan fazla zaman içinde düzenli bir şekilde hayata geçirilmektedir. Ona göre de günümüzde Azerbaycan'ın ulusal çıkarları, güvenliği ve politikaları dedikte, Haydar Aliyev siyaseti ve fikirleri ön plana çıkmaktadır.

Sovyetlerin çöküşü ile eski Sovyet ülkeleri, o cümleden Azerbaycan, Sosyalist sistemden kapitalist sisteme geçmiş olması sonucunda, geçiş devrinde Azerbaycan ulusal güvenliğinde en önemli maddelerden birisi de ulusal kalkınmanın sağlanması olmuştur. Azerbaycan ulusal güvenliğinin sağlanması için en temel iki görev vardır. Birincisi; “uzun yıllardır devam eden ve sonu görünmeyen Dağlık Karabağ sorunun çözüme kavuşturulması, toprak bütünlüğünün ve egemen devlet haklarının sağlanması, bölgesinde barış ve işbirliği ortamının temin edilmesi”²⁵⁴ sorunlarından yola çıkarak askeri stratejik görevidir. Karabağ sorununun çözülmemesi Kafkasya güvenliğini ve dolayısıyla Avrupa ve Asya güvenliğini her an tehdit etme gücüne sahip olduğunu anlamak için 2008’de yaşanan Gürcistan Rusya savaşına ve Kırım’ın Rusya tarafından ilhakından sonraki süreçte Ukrayna’daki iç savaşa bakmamız yeterli ola bilir.

Azerbaycan'ın Ulusal güvenliğinin sağlanması için hayati öneme sahip ikinci görevi;

*Sahip olduğu doğal zenginlikleri, yani enerji rezervlerini (özellikle Hazar'ın Azerbaycan'a ait bölgesinde çıkarılan petrolü ve doğal gazı) dış müdahale olamadan, kendinin belirlediği yabancı ortaklıklarla beraber işletmek, güvenli ve elverişli yollardan dünya pazarlarına sunmak ve bundan elde edilen kaynağı kalkınmaya ve ülkenin diğer gereksinimlerine harcamaktan ibarettir.*²⁵⁵

Hazar enerji kaynakları, bağımsızlıktan sonraki süreçte Azerbaycan'ın dış politikasının şekillenmesinde en önemli etkenlerinden birisi olmuştur. Azerbaycan hükümeti ile Batılı petrol şirketleri arasındaki enerji diplomasisi 1991 yılında başlamış ve aynı yılın ocak ayında hükümetin projeleri ihaleye açmasıyla, BP, Statoil, Unocal ve diğer şirketler bu ihaleye katıldılar. Batılı petrol şirketleri zengin enerji kaynaklarına sahip Azeri, Çırac ve Güneşli off-shore alanlarına daha çok meyil göstermekteydiler. 1992 yılında Azerbaycan'ın sahip olduğu zengin petrol rezervlerinin işletilmesi için Azerneft ve Azerkimya adlı iki devlet şirketi birleştirilerek Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (The State Oil Company of the

²⁵⁴ Age, s.71.

²⁵⁵ Age, s.72.

Azerbaijan Republic - SOCAR) kuruldu. 1992 yılında Hazar'ın petrol yataklarında faaliyet göstermek isteyen şirketler konsorsiyumunda (Azerbaycan Uluslararası Petrol konsorsiyumu) birleşmek kararı aldılar ve Azerbaycan Devlet Petrol Şirketinin projenin %30'unu alması şartıyla, Elçibey hükümeti ile petrol alanlarının geliştirilmesi amacıyla anlaşma yapıldı. Ancak 1993 yılında Elçibey'in iktidardan gitmesiyle görüşmeler yeni cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'le başladı. H. Aliyev söz konusu petrol anlaşmasını iptal etme kararı aldı.²⁵⁶

Bu iptal kararının önemli bazı nedenleri vardır. Petrol anlaşmasında bölge dengeleri dikkate alınmamış ve Rusya anlaşmaya dâhil edilmemiştir. Rusya o dönemde zor zamanlar geçirse de Azerbaycan ve Kafkasya'yı yitirmemekte kararlıydı, dolayısıyla elindeki kozları kullanarak anlaşmanın gerçekleşmesini engellemeye çalışacaktır. Ustalığı kanıtlanmış bir taktikçi ve parlak bir stratejist olan Haydar Aliyev Rusları ve Moskova'nın mantığını yakından tanıyor, Ruslarla nasıl başa çıkılabileceğini ve Azerbaycan'ın kendi yolunda güvenle ne ölçüde ilerleyebileceğini de iyi biliyordu.²⁵⁷

Şubat 1994'te enerji görüşmeleri yeniden başlamış ve aynı yılın nisan ayında SOCAR, Azerbaycan'ın kendi hissesinden %10 payı Rus şirketi Lukoil'e vereceğini konsorsiyum ortaklarına resmen açıklamıştır. Konsorsiyumda olan firmalar da, Rusya'nın gelecekte uygulayabileceği baskıları dikkate alarak bu teklifi kabul etmiş ve anlaşma yeniden düzenlenmiştir.²⁵⁸

Tarih 20 Eylül 1994 yılını gösterdiğinde Azerbaycan'ın "Asrın Anlaşması" ismini koyduğu büyük anlaşma imzalanmıştır. Bakü'de Gülistan sarayında yedi yabancı ülkeyi temsil eden şirketler ile SOCAR arasında imzalanmış anlaşmaya göre, "Azeri", "Çıraq" ve "Güneşli" yataklarının 30 yıl süresinde işlenmesi ve paylaşımı öngörülmüş ve anlaşmanın sermaye koyuluşu 10-12 milyar dolardır. Azerbaycan Parlamentosunda onaylandıktan hemen sonra 12 Aralık 1994'te anlaşmanın hayata geçirilmesi için Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi (Azerbaijan International Operation Company-AIOC) kuruldu.²⁵⁹ Bu kurum 11 petrol şirketinin katılımı ile tesis edilmiş ve Asrın Anlaşması'na göre şirketlerin mevcut paylaşımı aşağıdaki şekildedir:

²⁵⁶ Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, s.52-54.

²⁵⁷ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, s.67.

²⁵⁸ Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, s.54.

²⁵⁹ "İqtisadiyyat" gazetesinin özel baskısı, Dev Uluslararası Anlaşma, *Hazar Petrolü; Azerbaycan'ın Stratejisi*, Bakü: CBS yayınları, 2006, s.11.

<i>BP (operatör)</i>	%34.1,
<i>Chevron-Texaco</i>	%10.2,
<i>SOCAR</i>	%10,
<i>Lukoil</i>	%10,
<i>Statoil</i>	%8.6,
<i>ExxonMobil</i>	%8,
<i>TPAO</i>	%6.8,
<i>Devon Energy</i>	%5.6,
<i>Itochu</i>	%3.9,
<i>Amerada Hess</i>	%2.7. ²⁶⁰

Asrın Anlaşması'nın imzalanmasında ve hayata geçilmesinde Haydar Aliyev'in müstesna rolü olmuştur. Çünkü imzalanma arifesinde özellikle Rusya ve başka güçlerin güçlü baskısı olmuş ve bu tazyiklerin bertaraf edilmesinde Haydar Aliyev'in üstün zekası ve dünya görüşü en esas sebeplerden biri olmuştur. Ancak Bakü'de siyasi ortamın pek istikrarlı olduğu söylenemezdi. "Asrın Anlaşması"nın imzalanmasından birkaç gün sonra, aralarında güvenlik şefi de olmak üzere Haydar Aliyev'in en yakın iki yardımcısı süikast sonucu öldürülmüş ve ardından, başarılı olmayan bir askeri darbe gerçekleştirilmiştir.²⁶¹

Bu anlaşmadan sonra, Azerbaycan petrol yataklarıyla ilgili 1995 ile 1998 yılları arasında 15 anlaşma daha imzalanmıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında ekonomik krizlerde yaşayan Azerbaycan, yaptığı bu anlaşmalarla ekonomisine katkı sağlamayı amaçlamıştır. Petrol anlaşmalarıyla Azerbaycan'ın bir başka önemli amacı, bağımsızlığı korumak ve güçlendirmek ve bu yolla Dağlık Karabağ sorunun çözümünde Batılı devletlerin desteğini sağlayarak, dengeleri kendi lehine çevirmektir. Petrol şirketleriyle işbirliğinin Azerbaycan ekonomisine katkılarını üç katagoride ele ala biliriz. Birincisi; Azerbaycan, Sovyetlerden kalma petrol ve doğal gaz sanayisini ve altyapısı yenileme fırsatı bularak modern teknoloji elde etmiş ve petrol, doğal gaz sanayisinin gelişmesi için yeni müessise ve teşkilatlar kurabilmiştir. İkincisi; Anlaşma sağlanan yabancı şirketler tarafından ödenen ve Azerbaycan bütçesine dahil olan vergilerin tutarı artmış, kurulan müessise ve teşkilatlar sayesinde yeni iş yerleri açılmıştır. Üçüncüsü ise, petrolle doğal gaz satışından Azerbaycan'a milyarlarca dolar gelir gelmeye başlamıştır. Petrol satışından elde edilen kazançlar sayesinde, ekonomik ve yatırım politikalarının yürütülmesi hızlanmış, hayat standartları önemli ölçüde

²⁶⁰ Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, s.55-56.

²⁶¹ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, s.67.

artmış ve dolayısıyla bağımsızlığın esasını teşkil eden ekonominin gelişmesi gerçekleşmiştir.²⁶²

Savaşın sona ermesi ile Azerbaycan ekonomisi dibe vurmuş, 1994 yılında enflasyon yüzde 1664 olarak kayda geçmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların artışı, petrol gelirlerinin yükselmesi ve ekonomik göstergelerin iyileşmesinin eş zamanlara denk gelmesi sonucu 1997 sonunda enflasyon yüzde 1, 1998 yılında ise neredeyse 0 seviyesine gerilemiş ve hidrokarbon ticaretine dayalı ekonomik büyüme sağlanmıştır. GSMH (Gayri Safi Milli Safıla) ise 1997’de %6, 1998’de %10, 1999’da %7, 2000’de %11.1, 2001’de ise %9.9 büyümüştür.²⁶³

Petrol anlaşmaları ile Azerbaycan ve Hazar bölgesi dünyanın en önemli enerji merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu “Azerbaycan petrolünün dünya piyasalarına ihracını, yeni petrol alanlarının gelişimini, boru hatlarının inşa edilmesini ve bölgedeki diğer petrol üreten devletlerden ihraç edilen petrol için Azerbaycan’ın transit nokta haline gelmesini sağlamıştır”.²⁶⁴ Bu anlaşmalardan sonra o dönemde Azerbaycan’ın önünde bir başka engel, Hazar’ın kapalı deniz olmasından ileri gelerek, üretilecek petrolün dünya piyasalarına en güvenli ve karlı yollarla ulaştırılması olmuştur. Eski boru hatları Rusya sınırlarından geçtiğine göre, Azerbaycan ekonomik ve siyasi bağımsızlığını korumak için alternatif yollar bulmak zorunda kalmıştır. Rusya ise her zaman petrolün kendi topraklarından geçerek dünya piyasalarına ulaştırılması arzusunda olmuştur. Brzezinskiye göre Sovyetlerin çöküşünden sonra Rusya’nın siyasi olarak boyun eğdirmek istediği öncelikli hedefleri Azerbaycan ve Kazakistan olarak görünmektedir. Azerbaycan’ın Rusya’nın öncelikli hedef olması ve bunun sonucunda Azerbaycan’ın boyun eğmesiyle Orta Asya’yı Batı’ya, özellikle Türkiye’ye kapatmasını kolaylaştıracaktır. Bu noktada, Moskova İran’la stratejik işbirliğine girerek Hazar denizinde dip kuyu açma haklarının bölüşülmesi gibi netameli konularda, Bakü’yü itaat etmeye zorlamaya çalışmaktadır. Azerbaycan’ın boğun eğmesiyle, Rusya Gürcistan’da ve dolayısıyla da tüm Güney Kafkasya’da

²⁶² Samir Mardanov, Azerbaycan Dış Politikasının Temelleri (1991-2003), *Kafkasya’nın Parlayan Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan kitabı*, Çağrı Erhan(Ed), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013, s.73-74.

²⁶³ Bilgin, *Hazar’da Son Darbe*, s.129-130.

²⁶⁴ Mardanov, Azerbaycan Dış Politikasının Temelleri (1991-2003), *Kafkasya’nın Parlayan Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*, Çağrı Erhan(Ed), s.74.

egemen pozisyonunda olacaktır.²⁶⁵ Birçok açıdan konuya baktığımızda, Azerbaycan'ın bölgede anahtar aktör olduğu görülmektedir.

Yabancı şirketlerle anlaşmalardan sonra çıkarılan ve üretilen petrol ve doğal gazın hangi yollarla pazarlara ulaştırılacak sorusu gündeme geldi. İlk olarak erken petrol Bakü – Novorossiysk petrol boru hattı ile Rusya üzerinden ve Bakü – Supsa boru hattı ile Gürcistan üzerinden pazarlara ulaştırmaktaydı. Her iki hat Karadeniz'e çıkış yapmakta olup, oradan da tankerlerle İstanbul boğazlarını geçerek alıcılara ulaşıyordu.

Bakü-Grozni-Novorossiysk hattıyla erken petrol ihracına 16 Şubat 1996'da AIOC ile Rusya'nın Transneft şirketi arasında imzalanan anlaşmayla karar verildi. 25 Kasım 1997'de AIOC uluslararası konsorsiyumu tarafından çıkarılan petrol, Azerbaycan-Rusya sınırını geçerek Bakü-Grozni-Novorossiysk hattı ile Karadeniz sahillerine ulaşmıştır. Bu boru hattı Çeçenistan topraklarından geçiyordu, o dönemde hassas olan durum nedeniyle Çeçenistan'la da anlaşma sağlanmıştır. Hazar petrolünü dünya pazarlarına taşıyan ilk tanker Novrossiyski limanından yüklenerak 12 Aralık 1997 yılında İstanbul Boğaz'ından geçti.²⁶⁶

1999 yılına gelindiğinde Çeçenistan'da savaş patlak verdi ve çatışmalar sonucu Rus boru hattının kapatılması zorunlu hale geldi. Bu olay ikinci boru hattını, yani Nobellerin inşa ettiği eski tahta boru hattının yolunu izleyen Bakü-Supsa hattının sigorta değerini artırdı. Erken petrolün nakli geçici olarak bu yolla halledildi.²⁶⁷ Aslında Çeçenistan olayları Bakü petrolünün ihraç edildiği vakte denk gelmesi Azerbaycan için ileriye dönük adım atılması için önemli bir gelişme olmuş ve alternatif yolların inşası için Rusya'nın baskısını azaltmıştır. Aliyev ve Şevardnadze'nin dostluğu sayesinde, Bakü-Supsa boru hattı ile petrol sevkiyatı olmuştur. Hem Novossiyski hem de Supa limanları Karadeniz'de olduğu için, tankerlere yüklenen petrol İstanbul dar boğazlarından geçmektedir. Bu boğazların günlük belli kapasiteleri vardır ve petrolün Karadeniz'e çıkarılmasıyla iş bitmiyordu. Dolayısıyla aşırı kapasite sorunu nedeniyle gelecekte boğazların engeli ile karşılaşılacaktır.²⁶⁸ Çeçenistan,

²⁶⁵ Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, s.199-200.

²⁶⁶ Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, s.73-74.

²⁶⁷ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, s.70.

²⁶⁸ Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, s.74-79.

Abhazya ve boğazların kapasite sorunları nedeniyle Azerbaycan'ın petrolünü ihraç etmek için yeni güzergâhlar araması zorunlu hale geldi.

Azerbaycan alternatif olarak Gürcistan ve Türkiye üzerinden geçecek boru hattı projesi ile ilgili çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmalar 1995 yılından yoğun lobi faaliyetleri ile başlamış ve Gürcistan üzerinden Türkiye'nin Ceyhan petrol terminali tesislerine bir boru hattı çekilmesi planlanmıştır. Dağlık Karabağ'ın işgali devam ettiğinden Azerbaycan ne olursa olsun Ermenistan'ın bu projelere girişine veto koymuştur. Boru hattı yolu daha da uzasa da işgal sonlanılmadan Ermenistan'la herhangi bir ekonomik ilişki söz konusu olamayacaktır. Teklif olunan projeye göre 1768 km'lik Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının 249 km'si Gürcistan, 443 km'si Azerbaycan, 1076 km'si ise Türkiye topraklarından geçecektir. Boru hattı ile Azerbaycan yanı sıra Kazakistan petrolünün de taşınması öngörülmüş idi.²⁶⁹

Bu boru hattının güzergâhının belli edilmesi ile ilgili ilk imzalar 29 Ekim 1998'te Ankara'da Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, Kazakistan, Özbekistan cumhurbaşkanları ve ABD'yi temsilen Enerji bakanı tarafından atıldı. Bu tarihten itibaren Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının rotasının seçilmiş olduğu bütün dünyaya ilan edildi. Boru hattının inşasının yapılması için 1 yıl sonra 18 Kasım 1999'ta İstanbul'da ABD başkanı Bill Clinton'un katılımı ile Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan cumhurbaşkanlarının imzalanma töreni gerçekleşmiş ve projenin hayata geçirilmesi için "İstanbul Bildirisi" yayınlanmıştır. 2000 ve 2001 yılında boru hattının inşası ile ilgili diğer anlaşmalar imzalandıktan ve üç ülkenin parlamentolarında onaylandıktan sonra bunların icrasına başlanıldı.²⁷⁰ Eylül 2002'de üç ülkenin devlet başkanlarının iştiraki ile Bakü Sengeçal terminalinde yapılan törenle boru hattının inşasına başlanmıştır. BTC boru hattının kapasitesi günlük 1 milyon varil olup, hattan yıla 50 milyon ham petrol akmaktadır.²⁷¹

Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının şirketler arasındaki pay dağılımı şu şekilde olmuştur:

BP (operatör) (İngiltere)	% 30.10
SOCAR (Azerbaycan)	% 25.00

²⁶⁹ Age, s.80.

²⁷⁰ "İqtisadiyyat" gazetesinin özel baskısı, Dev Uluslararası Anlaşma, *Hazar Petrolü; Azerbaycan'ın Stratejisi*, Bakü: CBS yayınları, 2006, s.19-22.

²⁷¹ Toğrul İsmayıl, Güney Kafkaslarda Güvenlik Problemleri ve Enerji Stratejileri(Azerbaycan Örneği), *Enerji Güvenliği Kitabı*, 3. Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri, 15-16.04.2010, s.234.

CHEVRON (ABD)	%8.90
STATOIL (Norveç)	%8.71
TPAO (Türkiye)	%6.53
ENI (İtalya)	%5.00
TOTAL (Fransa)	%5.00
ITOCHU (Japonya)	%3.40
INPEX (Japonya)	%2.50
CONOCO PHILLIPS (ABD)	%2.50
AMERADA HESS (ABD)	%2.36 ²⁷²

Yergin BTC boru hattını yirmi birinci yüz yılın ilk büyük mühendislik projesi olarak tanımlamış ve şöyle devam etmiştir:

1768 kilometre uzunluğundaki boru hattı 1500 nehir ve su yolu, yüksek dağlar ve birkaç büyük deprem kuşağından geçecek, bu arada en sıkı çevre ve sosyal etki standartlarına uyum sağlayacaktır. Boru hattı dört yılda, 4 milyar dolara tamamlandı. Akdeniz kıyısındaki Ceyhan petrol limanına ulaşan ilk varil büyük bir törenle karşılandı. “Yüzyılın anlaşmasının” imzalanışının üzerinden tam on iki yıl geçmiştir.²⁷³

Bu proje ilk olarak Hazar Havzası petrolünüm Rusya’ya alternatif bir güzergâhtan dünya piyasalarına taşınması projesidir. Ermeni yönetimi işgalde ısrar ederek BTC’den dışlanmış ve bu tarihi fırsatı kaçırmış oldu. BTC ekonomik olmakla yanı sıra siyasi pozisyonu olan bir proje olmuş ve Azerbaycan kendi enerji gücüyle bölgede Ermenistan’ı yalnızlaştıracak ve baskı altına alacak bir pozisyon yakalamıştır.²⁷⁴ Bu proje ile Azerbaycan ve Türkiye kardeşliği ekonomik ve siyasi olarak daha da güçlenmiş ve uzun yıllardan sonra görünür meyvelerini almıştır. Boru hattı 2006 yılında açılmıştır, ancak bu projenin hayata geçmesinde en çok payı olan vatan evladı Haydar Aliyev hayatta değildi. Vefa örneği olarak BTC boru hattına ölümünden sonra Haydar Aliyev ismi verildi.

BTC boru hattının hayata geçilme ve inşası süreçleri ağır bir şekilde ilerlemiştir. Buna sebep ise Hazar Havzası ve Kafkasya’da olan jeopolitik durumdur. Rusya’yı ‘by-pass’ edecek olan Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin hayata geçirilmesi adımları atılırken Kafkasları karıştıran bir güç olmuştur. Bölge ülkeleri bu gücün arkasında Rusya’nın olduğunu savunmaktaydılar. Rusya Çeçenistan savaşı ile çıkarlarını korumak için her yola başvuracağını ve asıl patronun kendisi olduğunu her zaman göstermeye çalışmıştır. 2008’de patlak veren Gürcistan savaşında da bunu

²⁷² <http://www.btc.com.tr/proje.html>,

²⁷³ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, s.75-76.

²⁷⁴ İsmayıl, Güney Kafkaslarda Güvenlik Problemleri ve Enerji Stratejileri(Azerbaycan Örneği), *Enerji Güvenliği Kitabı*, s.234.

rahatlıkla görebiliyoruz. BTC'yi destekleyen diğer aktör olan ABD ise boru hattına “stratejik bir girişim” olarak değerlendirmekteydi. Boru hattının kendi arazisinden geçmeyeceğinden rahatsız olan İran ise BTC'nin ekonomik açıdan verimli olmadığını iddia etmiş ve aksine olarak boru hattının bir siyasi amaç güttüğünü iddia etmeye devam etmiştir.²⁷⁵ Tüm bu zorluklara rağmen boru hattı inşası gerçekleşmiş, hattan gelen petrolün Ceyhan'dan sevkياتına Temmuz 2006'da başlanmıştır.²⁷⁶ Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesi, gelecekte yapılacak projelere umut kaynağı olmuştur. Geline nokta Haydar Aliyev stratejisinin işe yaradığını, Azerbaycan'a 1994'te neredeyse erişilmez gibi görünen bir gelecek kazandırdığı görülmektedir. Petrol Azerbaycan'ı ulus olarak pekiştirerek, dünya sahnesindeki önemini güçlendirdi. İlham Aliyev'in dediği gibi: “Petrole ana hedefimiz için ihtiyacımız var: Gerçek bir ülke olmak”. Yergin BTC boru hattını ile ilgili şöyle demiştir: “Boru hattı petrol taşıırken, aynı zamanda tarihin yükünü de taşıyarak yalnız Bakü'yle Ceyhan'ı birbirine bağlamakla kalmıyor, aynı zamanda yirmi yüzyılın başını yirmi birinci yüzyılın başına bağlıyor”.²⁷⁷

Petrol anlaşmalarından sonra yapılan aramalar sonucu Azerbaycan'da zengin doğal gaz rezervlerinin de olduğu kanıtlanmıştır. Hazar denizinde Şah Deniz yatağında zengin doğal gaz rezervleri bulunmuş ve bunun ihracı için çalışmalara başlanılmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile aynı güzergâhta Bakü-Tiflis-Erzurum(BTE) doğal gaz boru hattının inşası planı. Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattı inşasının başlıca amacı Şah Deniz sahasında üretilen doğal gazın Türkiye'ye ve oradan da dünya piyasalarına çıkarılmasıdır.²⁷⁸

Aslında Şah Deniz'de zengin doğal gaz yataklarının bulunmasının ardından Haydar Aliyev ile Türkmenbaşı görüşmüş ve Trans-Hazar hattı ile yılda 5 milyar metreküp doğal gaz konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Ancak Türkmenistan'la boru hattı yapacak şirket arasındaki anlaşmazlık ve Türkmenistan'ın Rusya'ya yılda 50 milyar metreküp doğal gaz satacak olması gibi nedenlerle Türkmenistan Trans-Hazar projesine soğumuştur. Bu gelişmeler sonucu Azerbaycan, kendi doğal gazını pazarlara

²⁷⁵ Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, s.85.

²⁷⁶ İsmayıl, Güney Kafkaslarda Güvenlik Problemleri ve Enerji Stratejileri(Azerbaycan Örneği), *Enerji Güvenliği Kitabı*, s.234.

²⁷⁷ Yergin, *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, s.76-77.

²⁷⁸ Agil Mammadov, *Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörü*, <http://www.akademikbakis.org/eskisite/35/15.pdf>, (Erişim: 02.07.2015), s.9.

ulaştırmak için yeni yol arayışına girmiştir. Trans-Hazar dışında Azerbaycan doğal gazını İran üzerinden de Türkiye'ye ulaştırma fikri dikkate alınmış, ancak İran'ın Rusya ile ortak hareket etmesi Bakü-Tiflis-Erzurum yolu ile nakli en uygun hale getirdi.²⁷⁹

Hazar'da Azerbaycan sektöründe yerleşen, Bakü'den 70 km uzaklıkta yerleşen Şah Deniz yatağı 800 km kare'lik alanı kapsamaktadır. Şah Deniz yatağına ilişkin anlaşma 1996 yılında imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Proje bu anlaşma ile "Şah Deniz Konsorsiyumuna" verilmiş ve 30 yıllık süreyi kapsamaktadır. Şah Deniz sahası yaklaşık 1 trilyon metreküp doğal gaz ve 100-200 milyon ton varil petrol içermekte olup, projenin yatırım tutarı 4,1 milyar dolar civarındadır.²⁸⁰

Trans-Hazar projesinin belirsizliğinin sürdüğü bir zamanda Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye nakli konusunda fiili olarak belirli adımlar atılmış ve 2001 yılında Aliyev'in Türkiye ziyaretinde iki ülke arasında doğal gazın ihracına ilişkin olarak imzalar atılmıştır. BOTAŞ ve SOCAR arasında "Doğal Gaz Alım Satım Sözleşmesi" 15 yıllık süreyi kapsamaktaydı ve doğal gazı taşıyacak Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattı inşasına 2004 yılında başlandı. BTE boru hattı Erzurum'un Horasan ilçesine kadar BTC boru hattına paralel şekilde inşa edilerek Türk doğal gaz boru hattı şebekesine bağlanacaktır. Şah Deniz doğal gazı BTE boru hattı ile 3 Temmuz 2007 yılında Erzurum'a ulaşmıştır. Maliyeti 1,3 milyar olan boru hattının toplam uzunluğu 970 km'dir, bunun Azerbaycan'daki bölümü 442 km, Gürcistan'daki bölümü 248, Türkiye'deki bölümü ise 280 km uzunluğundadır.²⁸¹

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ortaklarının hisse payları aşağıdaki şekildedir:

<i>BP (İngiltere)</i>	%25.5,
<i>Statoil (Norveç)</i>	%25.5,
<i>Lukagip (Rus-İtalyan)</i>	%10,
<i>Total (Fransa)</i>	%10,
<i>Socar (Azerbaycan)</i>	%10,
<i>Nico (İran)</i>	%10,
<i>TPAO (Türkiye)</i>	%9. ²⁸²

²⁷⁹ Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, s.95.

²⁸⁰ Mammadov, *Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörü*, <http://www.akademikbakis.org/eskisine/35/15.pdf>, (Erişim: 02.07.2015), s.9.

²⁸¹ Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, s.96-98.

²⁸² Age, s.97.

Şah Deniz Yatağının istismarı ile Azerbaycan Rusya ve kısmen Türkmenistan'dan ithal ettiği doğal gazdan kurtuldu ve hatta doğal gaz ihraç eden ülke konumuna yükseldi.²⁸³ BTE doğal gaz boru hattı BTC'ye göre siyasi açıdan daha rahat bir şekilde gerçekleşmiştir. Azerbaycan BTC ile özellikle Rusya'da gelen tazyikleri kırmış, siyasi ve ekonomik açıdan bağımsız bir karar ala bilme özelliğini güçlendirmiştir. Azerbaycan karşısına koyduğu hedefleri tek-tek ulaşılmaya çalışmaktadır, bu hedeflere ulaşmada en büyük sebep ise ülkede uzun yıllardır devam eden Siyasi ve Ekonomik istikrardır. Azerbaycan'da Umumi Lider olarak kabul edilen Haydar Aliyev'in ölümünden sonra Cumhurbaşkanı seçilen İlham Aliyev de enerji politikasını aynen devam ettirmektedir. 23 Mayıs 2007 yılında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından imzalanan Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Konseptinde, Ulusal Güvenlik Politikasının Ana Yönleri kısmında Azerbaycan'ın enerji güvenliği politikası açık bir şekilde beyan edilmiştir. İlk olarak genel tehditler sıralanmıştır:

*Hazar Havzasının Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ait bölgesinde bulunan petrol ve doğal gaz yataklarının ve gelecek vaat eden diğer rezervlerin işlenmesi ve kullanılması, modern petrol ve doğal gaz kulelerinin yapılması, petrol ve doğal gaz boru hatlarına ve terminallerine yönelik tehditlerin tespit edilmesi, değerlendirilmesi ve bunlara karşı önlemler alınması Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliğin sağlanmasının en önemli unsurları arasındadır.*²⁸⁴

Gördüğümüz gibi Azerbaycan, enerji müesseselerine yapılacak her türlü saldırıyı ulusal güvenliğe saldırı olarak algılayacaktır. Genel tehditlerden sonra Azerbaycan doğal kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştıran projelerin güvenliği esas alınmıştır:

Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın, Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı'nın Hazar Denizi'yle Karadeniz ve Akdeniz arasındaki enerji koridorunun, Hazar Denizi'ne kıyısı bulunan ülkelerin jeostratejik ve ekonomik çıkarlarını temin eden önemli hedeflerinin güvenliğinin sağlanması, bu konudaki risklerin yönetilmesi ve en aza indirilmesi de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin en önemli görevleri arasındadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol Boru Hattı'nın 2006 yılında kullanıma açılması Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarında önemli bir etken haline getirmiştir. Azerbaycan petrolünü Türkiye'nin Ceyhan Limanına, doğal gazını Erzurum doğalgaz terminaline ulaştıran boru hatlarının coğrafi konumu bir takım güvenlik riskleri doğurmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti enerji rezervlerinin üretimi ve taşınması için kurulan ve kullanılan alt yapının

²⁸³ Bilgin, *Hazar'da Son Darbe*, s.153.

²⁸⁴ Hasanov, *Azerbaycan Cumhuriyetinin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası*, s.380.

*doğal afetlere, endüstriyel kazalara ve sabotajlara uğrama ihtimaline karşı kompleks önlemler uygular.*²⁸⁵

Son olarak ise gelecekte fosil yakıtların tükenmesi ile ilgili enerji krizlerinin baş verme ihtimaline binaen alınması gereken önlemler sıralanmış ve alternatif enerji kaynaklarının kullanılmasına karar verilmiştir:

*21. Yılda dünyada enerji rezervleri krizi beklendiğinden Azerbaycan Cumhuriyeti alternatif enerji kaynaklarının kullanılmasına karar vermiştir. Rüzgarlı ve güneşli günlerin sayısı açısından elverişli bir coğrafi konuma sahip bulunan Azerbaycan'ın enerji gereksiniminin belirli bir bölümü rüzgar, deniz, biyokütle, küçük dağ suları ve hidroelektrik santralleri yardımıyla karşılanabilir.*²⁸⁶

Dünya ve özellikle Avrupa ülkeleri için Doğal gaz petrolden daha önemli kaynak haline gelmektedir. Kendi doğal gaz kaynakları ile ihtiyaçlarını ödeyemeyen AB'nin ve Türkiye'nin enerji güvenliğinin sağlanması için doğal gaz alımında çeşitlilik en önemli faktördür. Buna göre de Hazar Havzası ve özellikle de Azerbaycan Avrupa için en büyük alternatiftir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ise bu yakınlarda daha da kesin bir dille şöyle ifade etmiştir; “Azerbaycan doğal gazı Avrupa'ya yakın zamanlarda nakli yapılabilecek tek yeni doğal gaz kaynağıdır”.²⁸⁷

AB ve bölge ülkeleri birkaç yıl Nabukko projesi üzerinde çalışmışlardır. Nabukko çok büyük projeydi ve Ortadoğu doğal gazını ve Türkmenistan Doğal gazının Hazar'ın dibinden Azerbaycan doğal gazı ile beraber Avrupa'ya ulaştırmak amaçlıydı. 2009 yılında birçok Avrupa ülkesi ve Türkiye hükümet başkanlarının katılımı ile hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır. Nabucco Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattından sonra enerji köprüsü olma yönünde atılmış ikinci büyük adım olarak tarihe geçecekti. Irak ve Azerbaycan Nabukko'nun en gerçekçi ve güçlü gaz kaynakları olan ülkeleri idi. AB'nin doğal yönünde Rusya'ya olan asılılığı bu proje ile büyük ölçüde azalacaktı.²⁸⁸ Bunda dolayı Rusya projeye gizli ve ya açık olarak şiddetle karşı çıkmıştır. Nabukko projesi Rusya-Ukrayna doğal gaz krizinden sonra belirlilik kazanmış olduğundan Rusya' da Nabukko'ya alternatif olarak Ukrayna'yı ‘By pass’ edecek olan “Güney Akım” projesini devreye sokmuştur. Rusya Nabukko'yu siyasi ve

²⁸⁵ Age, s.380-381.

²⁸⁶ Hasanov, *Azerbaycan Cumhuriyetinin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası*, 2013, s.381.

²⁸⁷ <http://metbuat.az/news/55638/qazanmis-ve-qazandiracaq-qaz-video.html>, (Erişim: 03.07.2015).

²⁸⁸ Nabukko Doğalgaz Boru Hattı Projesi Sürecinin Neresindeyiz? <http://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/Raporlar/NabucconunNeresindeyiz.pdf>, (Erişim: 03.07.2015), s.67-68.

sanal proje olarak değerlendirmiş ve Putin projeyi alaycı bir şekilde, “eğer birileri toprağı kazıp boru hattı inşa etmek istiyorsa devam etsinler, bizim için sorun değil”²⁸⁹ sözleriyle değerlendirmiştir. Aslında Rusya’nın kendi projesi de enerji kartından daha güçlü bir şekilde istifade etmek için bir o kadar siyasidir diyebiliriz. Geldiğimiz noktada ise her iki proje durma noktasına gelmiştir. Nabukko projesini gerçekleştirmek için yeterince doğal gaz bulunmadığı ve projenin çok pahalı olma sebebiyle gerçekleşemedi. 2013 yılında boru hattı yürütücüsü Nabukko Konsorsiyumu’nun şirketi faaliyetlerine son verdi.²⁹⁰ Rusya’nın dev projesi “Güney Akım” da Ukrayna krizine göre AB’nin Bulgaristan’a tazyikleri ile 2014 yılında dayandırıldı.²⁹¹ Bu iki olay bize enerji projelerinin siyasi hedefler için kullanıldığında sağlam temeller üzerinde oturtulamayacağını göstermiştir.

Azerbaycan ise Nabukko projesinin kendisini oyaladığını ve zaman kaybına uğradığını ifade etmiştir. Azerbaycan kendi doğal gazını Avrupa’ya ulaştırmak için kendi projesini ortaya koymuş ve kardeş Türkiye ile bunu gerçekleştirmek için adımlar atmıştır. Azerbaycan son yirmi yılda hayata geçirdiği ve planladığı projelerin yalnız ekonomik amaçlı olduğunu ve bir üçüncü ülkeye karşı olmadığını her defasında tekrar etmiş ve dengeli siyasetle kendi gücünü bilerek hiçbir ülkeyi gücendirmemeye çalışmıştır. Azerbaycan’ın kırmızı çizgisi ise işgalci Ermenistan’la işgal son bulana kadar siyasi ve ekonomik işbirliğinin yapılmaması ve Azerbaycan’ın iştirak ettiği bu projelerden Ermenistan’ın uzak tutulmasıdır.

26 Haziran 2012 tarihinde İstanbul’da, Azerbaycan ve Türkiye arasında Azeri doğal gazının Avrupa’ya ulaştıracak 7 milyar dolarlık hükümetler arası Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) anlaşmasını imzalandı. Projeye göre boru hattına doğal gaz, Azerbaycan’ın Şah Deniz II sahasından sevk edilecektir.²⁹² Güney Gaz Koridoru Projesi genel olarak üç ayaklı olacaktır. Bakü’den Şah Deniz 2 sahasından çıkarılacak olan doğal gaz Güney Kafkas Boru hattı üzerinden Türkiye sınırına ulaşacaktır. Toplam uzunluğu 1841 km olacak olan boru hattı Gürcistan

²⁸⁹ Nabucco projesi nedir? Ne değildir?

<http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/24983042/>, (Erişim: 03.07.2015).

²⁹⁰ Nabucco Projesi tarih oldu, <http://www.milliyet.com.tr/nabucco-projesi-tarih-oldu/ekonomi/detay/1793995/default.htm>, (Erişim: 03.07.2015).

²⁹¹ <http://metbuat.az/news/55638/qazanmis-ve-qazandiracaq-qaz-video.html>, (Erişim: 03.07.2015).

²⁹² Gulmira Rzayeva, Burcu Gültekin Punsmann, M. Mete Gökne, Tanap Raporu, http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/raporlar/2012_09_19_tanap_raporu/TANAPRaporu_121107.pdf, (Erişim: 03.07.2015), s.4.

sınırından Türkiye'ye girerek Yunanistan ve Bulgaristan sınırına kadar ulaşacaktır. Boru hattının buraya kadar olan hissesi Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP) adını alacak. Boru hattının bundan sonraki Avrupa ayağı Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) adını alacak. Yaklaşık 500 km uzunluğunda olacak olan TAP, İtalya kıyılarına kadar uzanacak ve doğal gaz buradan Avrupa'ya dağıtılacaktır.²⁹³ TAP projesinde şirketlerin ortaklık payları en son; BP %20, SOCAR %20, Statoil (Norveç) %20, Fluxys (Belçika) %19, Enagás (İspanya) %16, Axpo (İsviçre) %5 olarak belirlenmiştir. Ancak ortaklık payları başka şirketlerin katılımı ile değişebilmektedir. Mesela en son olarak Cumhurbaşkanı Aliyev'in İtalya'ya ziyaretinde, İtalyan doğal gaz şirketi "Snam S.p.A."ın TAP projesine ortak olmak istemesi gündeme gelmiş ve Aliyev de buna hazır olduklarını, ortakların kabul etmesi halinde bunun mümkün olabileceğini söylemiştir.²⁹⁴

12 Şubat 2015 yılında Bakü'de Güney Gaz Koridoru Danışma Kurulu toplantısında, ortak ülke ve şirketler (Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, Avrupa Komisyonu, Yunanistan, Bulgaristan, İtalya, Arnavutluk), projenin gerçekleştirilmesinde kararlı olduklarına dair mutabakat zaptı imzaladı.²⁹⁵ "Asrın Anlaşması" adı verilen TANAP projesinin ortaklar anlaşması 13 Mart 2015'te Ankara'da imzalandı. TANAP projesinde ortaklar anlaşmasının imzalanmasından sonra ortaklık payları; GÜNEY GAZ KORİDORU ŞİRKETİ (SGC) yüzde 58, BOTAŞ yüzde 30 ve BP yüzde 12 olarak belirlendi.²⁹⁶

17 Mart 2015'te ise Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan cumhurbaşkanlarının iştiraki ile TANAP projesinin temeli atıldı. TANAP projesinin maliyeti 10 milyar dolar civarında olacaktır.²⁹⁷ Proje kapsamında Türkiye'ye ilk gaz akışının 2018'de başlaması planlanmaktadır. Başlangıç için 16 milyar metreküp olacak olan taşıma kapasitesi, kademeli olarak artarak önce 24 milyar metreküpe ve ardından da 31 milyar metreküpe çıkarılması hedefleniyor. 45 milyar dolarlık gaz zincirinin en uzun bölümünü oluşturan TANAP'ın, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP)'ndan teslim

²⁹³ Gonca Şenay, Avrupa'ya Azeri Gazı İçin İlk Adım, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/avrupaya-azeri-gazi-icin-ilk-adim>, (Erişim: 03.07.2015).

²⁹⁴ <http://anspress.com/index.php?a=2&lng=az&cid=2&nid=354942>, (Erişim: 09.07.2015).

²⁹⁵ <http://www.tanap.com/medya/basin-bultenleri/guney-gaz-koridoru-danisma-kurulu-toplantisi-duzenlendi>, (Erişim: 09.07.2015).

²⁹⁶ <http://www.tanap.com/medya/basin-bultenleri/asrin-projesinde-dev-ortaklik/>, (Erişim: 09.07.2015).

²⁹⁷ <http://www.tanap.com/medya/basin-bultenleri/enerjinin-ipek-yolunda-temel-atildi/>, (Erişim: 10.07.2015).

alacağı doğal gazı 2020 yılı başından itibaren Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı'na (TAP) bağlanarak Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya üzerinden Avrupa'ya ulaştırması hedefleniyor.²⁹⁸

1994'te "Asrın anlaşması" ile başlayan Azerbaycan'ın enerji serüveni TANAP projesi ile devam etmektedir. Haydar Aliyev'in başlattığı ve Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başarıyla devam ettirdiği enerji politikaları ile bu serüvenin bundan sonra da devam edeceği beklenmektedir. Gerçekleşen ve temeli atılan bu büyük enerji projelerinin başarıyla sonuçlanması Azerbaycan'ın dış politikada yürüttüğü dengeli ve realist politika ile doğrudan ilişkilidir. Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinden sonra koymuş olduğu dengeli dış politika, bugün de aynen devam etmektedir. Bu politika komşu ülkelerle (işgalci Ermenistan istisna) dostluk ilişkilerinin kurulması amacını taşımaktadır ve ayrıca Azerbaycan tarafından ortaya atılan boru hattı projelerinin siyasi hedeflerinin olmadığı açıklanmıştır. Bu projeler her hangi ikinci bir ülkeye baskı yapmak amacı taşımamış ve yalnız ekonomik hedeflere ulaşarak barışın ve istikrarın sağlanmasına yardımcı olmak için ortaya atılmıştır.

Azerbaycan, inkişafının devamlı ve uzun ömürlü olması için enerji kaynaklarının satışından gelen gelirleri petrol ve doğal gaz dışı alanlara ve özellikle de eğitim alanına yatırmaktadır. Azerbaycan'da "qara qızılın insan kapitalına" (Azerbaycan'da petrol qara qızıl, yani siyah altın olarak da isimlendiriliyor), yani petrol gelirlerinin insan kaynaklarına dönüştürülerek eğitilmiş, entelektüel kadroların yetiştirilmesi programı uygulanmaktadır. Bu program çerçevesinde cumhurbaşkanı Aliyev'in gösterişi ile yüzlerle genç devlet hesabına yurt dışına eğitim almak amacı ile gönderilmiş ve ayrıca ülke içinde yeni modern eğitim kurumları açılmaktadır.²⁹⁹

²⁹⁸ <http://www.tanap.com/medya/basin-bultenleri/asrin-projesinde-dev-ortaklik/>, (Erişim: 10.07.2015).

²⁹⁹ http://www.yeniazerbaycan.com/Gundem_e7609_az.html, (Erişim: 10.07.2015).

SONUÇ

Dolaylı veya dolaysız olarak enerji ve enerji kaynakları her zaman insanoğlunun hayatında önemli bir yer tutmuştur, ancak yeni Çağımızda teknolojinin de baş döndürücü gelişmesi ile enerji, insan hayatı için olmazsa olmaz bir etken haline gelmiştir. Bu gelişmeler fosil yakıtlar grubuna dâhil olan kömürün bulunuşu ile başlamış ve sonradan ise petrolün bulunuşu ile hız kazanmıştır. Fosil yakıtlar bugün dünyada enerji alanında en çok ihtiyaç duyulan ve dünya ekonomisinin başını çeken kaynaklardır. 2014 yılında dünyada toplamda üretilen 87,044 katrilyon enerjinin 69,032 katrilyonu fosil yakıtların payına düşmektedir. Fosil yakıtlar grubunda kanıtlanmış rezervlerin tükenme tarihlerine baktığımızda, kömürde 142 yıl, doğal gazda 61 yıl, petrolde ise 54 yıldır. Bu rakamlara göre baktığımızda fosil enerji kaynakları 21. Yüzyılda da ekonomide ana kaynak olmaya devam edecektir.

Kaynakların tarihine baktığımızda görüyoruz ki, kömürün bulunması ile eski Çağ kapanmış ve yeni Çağın kapıları ardına kadar açılmıştır. 1770 yılında kömür sayesinde James Watt buhar makinesini keşfetmiş ve teknoloji alanında yeni bir çıkır açılmıştır. İngiltere kömürün keşfedilmesinden en çok yararlanan ülke olarak o dönemde dünyadaki hegemonyasını devam ettirmiştir. Genel olarak bir sonuca varırsak, her hangi bir dönemin en kullanışlı ve stratejik enerji kaynağına kim sahip oluyorsa, dünyaya da söz sahibi olacaktır.

Kömürün bitmemesine karşın kömür çağı bitmiştir ve buna sebep olan kaynak ise petroldür. Petrol Bakü'de uzun yıllar farklı yönlerde kullanılsa da, modern olarak petrolün buluşu ABD'nin Pennsylvania (1859) eyaleti ile bağlıdır. Ekonomik ve teknolojik olarak en kullanışlı enerji kaynağı olarak kabul görülen petrolün sanayide kullanılmasıyla teknolojik gelişmeler hız kazanmış ve bunun sonucunda da, amansız mücadeleler başlamıştır. Kömürden farklı olarak asimetrik dağılıma sahip olan petrol, Birinci Dünya Savaşının kaderini belirlemiştir. Sahip olduğu teknoloji ve silahların petrole dayalı olmasına göre daha modern orduya sahip olan ABD'nin savaşa katılmasıyla zor durumda kalan Almanya çıkış yolu olarak Bakü petrollerine ulaşmak istemiş, ancak buna nail olmamış ve hezimete uğramıştır. Bu senaryo İkinci Dünya Savaşında da tekrarlanmış, Hitler de savaşı kazanmak için Bakü petrollerine ulaşmayı nihai hedef olarak belirlemiş, ancak burada da hedefe ulaşmayarak mağlup olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra ABD'nin dünya liderliğini İngiltere'den devir almasına sebep petrol endüstrisindeki tartışmasız üstünlüğüdür.

Fosil yakıtlar ve özellikle petrol hala enerji alanında ve endüstride alternatifi olmayan enerji kaynağıdır. Petrolün tükenmesi ile ilgili farklı zamanlarda 5 kez petrolün zirve noktası ile ilgili iddia ortaya atılmış ve petrolün biteceği korkusu öne çıkmıştır. Pek çok uzmana göre kömür gibi petrol çağı da petrolün bitmesi ile değil, dünya enerji ihtiyacını karşılayacak yeni bir kaynağın meydana çıkması ile son bulacaktır. Nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynaklarında büyük gelişim gözlenirse de, dünyanın enerji ihtiyacının karşılanması için yeterli düzeye gelmemiştir.

Petrol ve doğalın gaz tükenme riski yüksek olan enerji kaynakları olduğuna ve asimetric olarak dağıldığına göre büyük güçler bu kaynaklarla zengin olan bölgelere meyil etmişlerdir. Buna göre de 20. asırda ve 21. asrın başlarında dünyada meydana çıkan savaşların birçoğu enerji kaynaklarıyla dolaylı ve dolaysız olarak bağlantılıdır. Devletler bu enerji kaynaklarına sahip olmak için başka devletin toprağına girme gereğı duymuş ve bunun sonucunda da ulusal ve uluslararası anlamda güvenlik zafiyeti meydana gelmiştir. Bu durumun hangi güvenlik tehditlerinin doğurduğunu anlatmamıştan önce, güvenlik kavramını ve algısını ele almamız gerekmektedir.

Enerji gibi güvenlikte insanoğlunun yaratılışından beri yaşamını sürdürmesi için gerekli olan en temel ihtiyaçlardan birisidir. Genel olarak tehditlerden, korkulardan ve tehlikelerden uzak olma anlamına gelen güvenlik kavramı, tarihsel süreçte birçok değişikliğe uğramıştır. Sovyetlerin dağılması ve Soğuk savaşın bitimine kadar güvenliğin sağlanması büyük ölçüde devletlerin askeri güç seviyesine göre belirlenmiş ve iki ayrı ideolojik grup uzun yıllar silahlanma yarışına girmişlerdir. Aslında bazı düşünürlere göre iki kutuplu dünyada denge sistemi oluşmuş ve güvenlik sağlanmıştır.

(Neo)Realist görüşlerin farklı varyasyonlarla ifade edildiğı geleneksel güvenlik anlayışı yıllarında kanlı savaşlar yaşanmış ve milyonlarca insan bu savaşların kurbanı olmuştur. Komünizmin çöküşü ile soğuk savaş bitmiş ve dünya rahat bir nefes almaya başladığı zamanlarda ise yeni tehdit ve korkular meydana gelmiş ve bu sebepten yeni güvenlik anlayışı ortaya çıkmıştır. Küreselleşme sürecinin hız kazanması ile ulus devlet anlayışı zayıflamış, güvenlik kavramı çok boyutlu bir

kavrama dönüşmüş ve tehdit algılamalarının belirsiz olmasına göre, caydırabilme olasılığı da daha düşük seviyelere inmiştir.

Ulus devlet anlayışının zayıflaması, beraberinde yeni problemler doğurmuş ve devletlerin kendi ulusal güvenliklerini sağlayamaması, uluslararası alanda da krizlerin doğmasına sebep olabilmektedir. Yeni güvenlik anlayışı ile güvenlik “devlet merkezli” olmaktan çıkıp “birey merkezli” olmaya doğru değişim göstermiş ve ayrıca Reaktif (etki-tepki) yaklaşımlarla sınırların korunması esasına dayalı askeri savunma yerini, proaktif (ön alıcı) yaklaşımlarla milli çıkarların ötesinde daha uzaktan korunmasını esas alan “stratejik güvenlik” anlayışına bırakmıştır. Stratejik güvenliğin ise askeri savunmadan başka, siyasi ve ekonomik güvenliği de içine alan üç temel ayağı bulunmaktadır. Günümüz şartlarında ulusal güvenliğin sağlanması için askeri, siyasi ve ekonomik güvenliğin aynı anda çalışması gerekmektedir. Yeni güvenlik anlayışında da devletler oluşan tehditlerle güçlü bir şekilde mücadele etmektedir.

Dünyada enerjiye olan talebin her geçen gün artması, fosil enerji kaynaklarının tükenme ihtimali ve teknolojik gelişmeler sonucunda ekonomik güvenliğin önemli bir ayağını oluşturan enerji güvenliği, ülkeler için ana gündem maddesi haline gelmiştir. Enerji güvenliği kısaca, çeşitli kaynaklardan uygun miktar ve fiyatlarla enerjinin sürekli olarak sağlanması ve tehdit altında olmayan ulaşım imkânlarıyla pazarları ulaştırılması anlamına gelmektedir.

Yukarıda enerji ve güvenlik kavramlarına ve o cümleden enerji güvenliğine ait bilgiler verildikten sonra, çalışmamızın esas amacını teşkil eden “enerjinin ulusal güvenlik üzerindeki etkileri” konusuna ilişkin sonuçlara bakabiliriz. Bu etkileri daha rahat görmemiz için, ilk önce her hangi bir ülkenin enerji ithalatçısı mı, ihracatçısı mı ve ya transit (nakil) ülkesi mi olduğuna bakmamız lazım.

Artık günümüz dünyasında ülkeler için enerji bağımsızlığı söz konusu olamaz. Bunun nedenleri arasında, enerji kaynaklarının asimetrik dağılımı, alternatif kaynakların yetersizliği ve artan nüfus sonucunda enerji ihtiyacının karşılanamaması durumu vardır. Sovyetlerin dağılması sonucu soğuk savaşın bitmesinden sonra ülkeler arasında fosil kaynakların ticareti süratle artmıştır. Artık günümüzde enerji güvenliği, karşılıklı bağımlılık ilkesine dayanmaktadır.

Ulusal güvenliğe etkileri açısından, enerji kaynaklarını ithal eden ülkeler konuya enerji arz güvenliği açısından bakar ve dolayısıyla, ithalatçı ülkelerin nihai

hedefi enerji arz güvenliğini sağlamaktır. Arz güvenliğini sağlamanın en basit yolu arz çeşitlenmesine gitmektir. Arz çeşitliliği ilk defa Churchill tarafından ileri atılmıştır. Enerji arz güvenliğinin sağlanmak için atılacak adımları şöyle sıralaya biliriz; Enerji kaynaklarının ve tedarikçi devletlerin çeşitlendirilmesi, yerel kaynakların değerlendirilmesi ve iç piyasanın tam serbestleştirilmesi, sınır ötesi yatırımların artırılması, depolama kapasitesinin geliştirilmesi ve son olarak da tasarruf ve enerji verimliliğinin artırılması.

Enerji ithalatçısı devletler çeşitlenme konusunda ve dolayısıyla arz güvenliği açısından başarılı olamadığı sürece, bağımlı olduğu ülkeye siyasi ve ekonomik olarak bağımlı hale gelmektedir. 2004'te Rusya Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizi son zamanların en önemli örneğini teşkil etmektedir. Ukrayna doğal gaz ithal eden ülke olmasının yanı sıra, Avrupa'ya giden stratejik boru hatlarına ev sahipliği yaptığına göre hem de transit ülkesidir. Bu krizde Avrupa Birliği açısından hem arz güvenliği hem de nakil güvenliği konusu gündeme gelmiştir. AB'ye göre Rusya enerji kartını kullanarak bölge ülkelerine siyasi baskı uygulamaktadır. Rusya ile ilgili bu iddia artık dünyanın büyük bir kesiminde kabul edilmektedir. 2013 yılında protestolarla başlayan ve daha sonra iç savaşa dönen Ukrayna krizinde, AB enerji bağımlısı olduğu Rusya'ya gerekli ve tutarlı cevap verememiştir. AB bu bağımlılıktan kurtulmak için Hazar Havzası, Orta Doğu, Kuzey Afrika gibi zengin enerji kaynakları olan bölgelere yatırımlar yapmayı karşısına hedef koymuştur.

Rusya dünyada ispatlanmış toplam doğal gaz rezervlerin %16,8'e sahip olarak dünyada ilk sıradadır. Dünyada en büyük doğal gaz ihracatçılarından olan Rusya'nın etkisiyle 1990'lı yılların başında literatüre girmiş olan "enerji talep güvenliği", enerjinin üretim ve dağıtımında sürdürülebilirliğin artırılması, enerji sektöründe üstünlük elde edilmesi, enerjinin yüksek fiyatlarla satılması, yüksek gelirlere ulaşması gibi hedefleri taşımaktadır. İhracatçı ülkelerin birçoğunun ekonomisi petrol ve doğal gazla bağımlı olduğuna ve finans kuruluşlarının ve bütçelerinin büyük bir kısmı bu kaynaklardan gelen gelirlerle dolduğuna göre, fiyatta ve kaynakların pazarlara ulaşımında meydana çıkan sorunlar direk bu ülkelerin ekonomilerini ve dolayısıyla siyasi yapılarını etkilemektedir. İster ithalatçı isterse de ihracatçı ülke olsun, her ikisinin ortak amacı nakil güvenliğinin sağlanmasıdır. Transit ülkelerin güvende olması hem arz güvenliğinin hem de talep güvenliğin sağlanması için öncelikli

hedefdir. Petrol ve doğal gazın pazarlara ulaştırılmasında transit ülkeleri olan Ukrayna ve Gürcistan'ın jeopolitik öneminden dolayı siyasi krizlerin ve savaşların odağında olmaya devam etmektedirler.

Sovyetlerin dağılmasından sonra dünya ülkeleri ve özellikle AB için alternatif enerji kaynakları ve çeşitlilik açısından önemli hale gelen Hazar Havzası'nın, jeopolitik konumu bir anda değişmiştir. Hazar denizinin beş kıyı ülkesinden yalnız, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan Hazar'ın zengin enerji kaynaklarını aktif bir şekilde üretiliyorlar, Rusya ve İran ise Hazar'ın kaynaklarına ihtiyaç duymamaktadır.

Hazar Havzasındaki zengin enerji kaynakları eş zamanlı olarak, AB'nin enerji güvenliğini, Rusya ve İran'ın arz boyutundaki stratejik kazanımlarını, ABD'nin küresel hedeflerine ulaşma becerisini, Türkiye'nin bölgesel açılımlarıyla enerji kavşağı olma arzusunu ve son olarak Çin ve Hindistan'ın küresel konumunu etkileme gücüne sahiptir. Bundan dolayıdır ki, Sovyetlerin dağılmasından sonra bu bölge uğrunda yapılan mücadelelere “Büyük Oyun” adı verilmiştir. Sovyetlerin dağılmasından sonra yeni güvenlik anlayışı meydana çıkmış, ancak Hazar Havzası ülkeleri, politikalarını geleneksel güvenlikten kalma realist politikalarla sürdürmekte olduğu görülmektedir. Bu da bölgedeki jeopolitik durumdan ve devletlerin ulusal güvenliklerini sağlamak için mücadele etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Hazar denizinin kıyı devletler arasında paylaşılabilmesi sorunu, zaman zaman ülkeler arasında gerginliğe sebep olmaktadır. Sovyetler döneminde İran ve SSCB arasında paylaşılan Hazar denizine, bağımsızlık kazandıktan sonra Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan da ortak olmuştur. Paylaşma konusunda ülkeler arasında ki farklı yaklaşımlar sonucu Hazar denizinin statüsü sorunu 25 yıldır halledilemiyor. Rusya ve İran Batı ülkelerinin ve şirketlerinin Hazar'da söz sahibi olmasına karşı olduğundan ve eskiden gelen alışkanla kendilerini Hazar'ın sahibi olarak görmeleri sonucunda, konuya bu açıdan bakmaktalar. Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki ilişkilerde petrol yataklarına göre yaşanmış gerginlikler, son yıllarda karşılıklı atılan adımlar sayesinde azalmıştır.

Hazar'ın dibinin bölüştürülebilmesi sebebi ile planlanan Trans-Hazar boru hattı projesi gerçekleştirilmemektedir. Burada başka önemli etken ise Rusya'nın bu projeye karşı olmasıdır. Rusya'nın dev enerji şirketi Gazprom Kazakistan ve Türkmenistan'dan petrol ve doğal gazı ucuz fiyatla alarak Avrupa'ya daha pahalı

fiyatlarla satarak büyük gelirler elde etmektedir. Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan enerji kaynaklarını Batı'ya kaptırırsa, Rusya'nın bölgesel gücü zayıflayacak, gelirleri azalacak ve hiçbir yatırım yapmadan elde ettiği Orta Asya enerji kaynaklarından merhum olacağı için, Avrupa'nın artan talebini karşılayamayacaktır.

Sovyetler zamanında inşa edilen stratejik boru hatlarının büyük kısmı Rusya topraklarından geçtiğine göre bölge ülkeleri Rusya'ya bağımlı olmak zorunda kalmışlardır. Kazakistan ve Türkmenistan çıkış yolunu enerji kaynaklarını Asya ülkelerine, Çin, Hindistan ve başkalarına satarak bulmuşlardır. Ancak fiyat konusunda Asya pazarı Avrupa'dan daha ucuzdur. Kazakistan ve Türkmenistan ekonomik güvenliklerini ve dolayısıyla ulusal güvenliklerini güçlendirmek için bütün baskılara rağmen Rusya'dan yan geçen Trans-Hazar boru hattı projesini gerçekleştirerek, kaynaklarını Avrupa pazarlarına ulaştırmalı gerekmektedir.

Bağımsızlık kazandıktan sonra bütün zorluklara rağmen yalnız Azerbaycan kendi enerji kaynaklarını Rusya'yı "by pass" ederek Avrupa pazarlarına ulaştırmağı başarmıştır. Azerbaycan Hazar Havzası ve Kafkasya bölgesinin anahtar ülkesi durumundadır. Topraklarının %20-si işgal olunan ve bir milyona yakın göçkünü bulunan Azerbaycan, Haydar Aliyev'in siyasi zekâsıyla 1994'te batılı şirketlerle "asrın anlaşmasını" imzalamış ve geleceğe ümitle bağlanmıştır. Bu Haydar Aliyev'in yürüttüğü dengeli bir dış politikanın sonucudur.

1918 yılında Şarkta ilk cumhuriyeti kuran ve kadınlara ilk defa seçim hakkı tanıyan neslin torunları bu defa Azerbaycan'ın bağımsızlığını kaptırmak niyetinde değildiler. On yıllardır petrol ülkesi olan Azerbaycan, artık enerji kaynaklarını kendi çıkarları için kullanmak istemiştir. Anlaşmalarla Azerbaycan, Sovyetlerden kalma petrol ve doğal gaz sanayisini ve altyapısı yenileme fırsatı bularak modern teknoloji elde etmiş, yabancı şirketler tarafından ödenen ve Azerbaycan bütçesine dahil olan vergilerin tutarı artmış, kurulan müessise ve teşkilatlar sayesinde yeni iş yerleri açılmıştır ve son olarak petrole doğal gaz satışından Azerbaycan'a milyarlarca dolar gelir gelmeye başlamıştır.

Asrın anlaşmasından sonra sırasıyla Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projeleri gerçekleşmiştir. Azerbaycan'ın enerji politikasına baktığımızda, ilk olarak petrol ve doğal gaz boru hatlarına ve terminallerine yönelik tehditlerin tespit edilmesi, değerlendirilmesi ve bunlara karşı

önlemler alınması ve BTC, BTE boru hatlarının yerleştiği güzergâhlarının güvenliğinin sağlanması Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal güveninin sağlanmasının en önemli unsurları arasındadır. Daha sonra ise rezervlerin bitme ihtimaline göre yaşanacak krizlerden korunmak için, Azerbaycan Cumhuriyeti alternatif enerji kaynaklarının kullanılması ve Azerbaycan'ın enerji gereksiniminin belirli bir bölümü rüzgar, deniz, biyokütle, küçük dağ suları ve hidroelektrik santralleri yardımıyla karşılanması kararlaştırılmıştır.

Azerbaycan son olarak kardeş Türkiye'de 17 Mart 2015'te temeli atılan, "21. Asrın projesi" olarak kabul görülen TANAP'ın inşasına başlamıştır. Güney Gaz Koridoru adlanan projenin Avrupa ayağı olan TAP projesi ile Azerbaycan doğal gazının Avrupa 2020 yılında ulaştırılması planlanmaktadır. Yıllardır dış politikada dengeli politika izleyen Azerbaycan, bu projelerle bölgede barışın sağlanmasına katkısını sunmaktadır. Azerbaycan'ın öncelikli hedefi, işgal son bulana dek Ermenistan'la hiçbir siyasi ve ekonomik ilişkinin kurulmaması ve bu projelerin Ermenistan'dan yan geçerek gerçekleşmesidir. Bununla da Azerbaycan son yıllarda siyasi ve ekonomik açıdan Ermenistan'ı üstelemeyi başarmıştır. Azerbaycan, inkişafın devamlı olması için eğitime ve petrol dışı alanlara yatırım yapmaktadır ve bununla da uzun dönemli inkişafın temelleri atılmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAP VE TEZLER

- Arap, İbrahim, (2009), “Güvenliği Sağlamadaki Çoğullaşmanın Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi: Türkiye’nin Güvenlik Stratejisinde Özel Güvenlik Şirketlerinin Rolü”, 2. *Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri; 21. Yüzyılda Ulusal Savunma*, 16-17 Nisan, 2009, İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, ss.75-89.
- Aras, Osman, Nuri, (2008), *Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, 2. Baskı, İstanbul: Derin Yayınları.
- Atagenç, Ömer, İhsan, (2010) *21. Yüzyıl Güvenlik Politikalarında Enerji ve Hindistan’ın Enerji Güvenliği Siyaseti*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü.
- Aydınğün, Ayşegül ve Asker, Ali, (2012), “Gürcistan: Dejüre Üniter, De Facto Parçalı”, İsmail Aydınğün ve Çiğdem Balım (Ed.), *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında, Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, ss.117-207
- Bilgin, Mert, (2005), *Hazar’da Son Darbe*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Bilgin, Mert, (2010), “Orta Asya ve Kafkasya’da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar”, Tayyar Arı (Ed.), *Orta Asya ve Kafkasya; Rekabetten İşbirliğine*, Bursa: Marmara Kitap Merkezi. ss.157-191.
- Brzezinski, Zbigniew, (2005) *Büyük Satranç Tahtası*, Yelda Türedi (çev.), İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Brzezinski, Zbigniew, (2013), *Stratejik Vizyon; Amerika ve Küresel Güç Buhranı*, Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan (çev.), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Büyükanıt, Yaşar, (2010) “Enerji ve Enerji Güvenliği”, 3. *Uluslararası Stratejik ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri; Enerji Güvenliği*, 15-16 Nisan,

- 2010, İstanbul: T.C. Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM), ss.11-16.
- Cerrah, İbrahim, (2011), *Demokratik Toplumlarda İÇGÜVENLİK*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları,
- Çelikpala, Mitat, (2013), “Enerji Güvenliği nedir? Tarihsel Arka Plan ve Değişen Tanım”, Mustafa Aydın (Ed.), *Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.7-21.
- Dedeoğlu, Beril, (2014), *Uluslararası Güvenlik Ve Strateji*, 3. Baskı, İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.
- Demir, Mehmet, Faruk, (2002), *21. Yüzyılda Türkiye İçin Yeni Bir Milli Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: Yüksek Strateji Merkezi.
- Demir, Faruk, Mehmet, (2007), *Enerji Güvenliği; Enerji Ekonomisi; Enerji Diplomasisi*, Ankara: Altinküre Yayınları.
- Devletov, Timur, (2010), “Rusya Federasyonu Enerji Güvenliği”, 3. *Uluslararası Stratejik ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri; Enerji Güvenliği*, 15-16 Nisan, 2010, İstanbul: T.C. Beykent Üniversitesi Yayınları, ss.44-53.
- Ediger, Volkan, (2010), “Enerji Güvenliği”, *Enerji Güvenliği: Dünya ve Türkiye Paneli*, 28 Nisan, 2010, İstanbul: TC İstanbul Kültür Üniversitesi, Ekonomi-Finans Uygulama ve Araştırma, ss. 40-53.
- Ersoy, Ahmet, Yağmur, (2008), *Enerji Bağımlısı Ülkelerin Enerji Politikaları: Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Friedman, George, (2013), *Gelecek 100 Yıl; 21. Yüzyıl İçin Öngörüler*, İbrahim Şener ve Enver Günsel (çev.), 6. Baskı, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Güler, Yılmaz, (2003), *Dünya Stratejik Enerji Kaynakları, Enerji Stratejileri ve Türkiye*, İstanbul: Kendi Yayınları.
- Hasanov, Ali, (2010), *Jeopolitik, Ders Kitabı*, Bakü: Aypara-3 Yayın Evi.
- Hasanov, Ali, (2013) *Azerbaycan Cumhuriyetinin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası*, Azad Ağaoğlu ve Fuad Şammedov (çev.) Ankara: Otügen Yayınları.

- Huntington, Samuel, P, (2005), *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, 4. Baskı, M. Turhan ve Y.Z. Cem Soydemir (çev.), İstanbul: Okyanus Yayın.
- İlbaş, Mustafa, (2014), *Enerji – Politik; Dünya ve Türkiye*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- İktisadiyyat Gazetesinin Özel Baskısı, (2006), *Dev Uluslararası Anlaşma, Hazar Petrolü; Azerbaycan'ın Stratejisi*, Bakü: CBS yayınları.
- İsmail, Toğrul, (2010), “Güney Kafkaslarda Güvenlik Problemleri ve Enerji Stratejileri(Azerbaycan Örneği)”, 3. *Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri, Enerji Güvenliği Kitabı*, 15-16 Nisan, 2010, İstanbul: T.C. Beykent Üniversitesi Yayınları, ss.229-238.
- İşcan, İsmail, Hakkı, (2004), *Uluslararası Sistemde Güvenlik Anlayışı ile İktisadi İlişkilerin Enerji Kaynakları Bağlamında Analizi ve Hazar Bölgesi Örneği*, Doktora Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kamalov, İlyas, (2008), *Moskova'nın Rövanşı; Putin Döneminin Dış Politikası*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Karabulut, Bilal, (2011) *Güvenlik; Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Ankara: Barış Kitapevi.
- Karagür, Nesrin, Sariahmetoğlu, (2007), *Petrolün Sihirli Dünyası; BAKÜ*, İstanbul: IQ kültür Sanat Yayıncılık.
- Koçer, Gökhan, (2002), “Soğuk Savaş Sonrası “Ulusal Güvenlik” Kavramı ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı Bildirileri*, 3-5 Temmuz, 2002, Ankara: Çantay Kitap evi Yayınları, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü, ss.28-48.
- Kuloğlu, Armağan, (2009), “Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları ve ABD Politikalarının Güvenliğimize Etkileri”, 2. *Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri; 21. Yüzyılda Ulusal Savunma*, 16-17 Nisan, 2009, İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, T.C. Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM), ss.360-374.

- Laçiner, Sedat, (2008), “Hazar Enerji Kaynakları: Enerji-Siyaset İlişkisi ve Türkiye”, M. Turgut Demirtepe (Ed.), *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası*, Ankara: USAK Yayınları, ss.63-117.
- Leman Erdal, (2011), *Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Faktörler Ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Alternatifi*, Doktora Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mardanov, Samir, (2013), “Azerbaycan Dış Politikasının Temelleri (1991-2003)”, Çağrı Erhan(Ed.), *Kafkasya’nın Parlayan Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, ss.47-102.
- Montgomery, Scott, (2014), *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler; 21.Yüzyıl ve Sonrası*, Evra Günhan Şenol (çev.), Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları Yayınları.
- Morgenthau, Hans, (1970), *Uluslararası Politika; Güç ve Barış Mücadelesi*, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 2.cilt.
- Noreng, Oystein, (2004), *Ham Güç: Petrol Politikaları ve Pazarı*, Nurgül Durmuş (çev.), Ankara: Elips Kitap Yayıncılık.
- Orta Doğu Teknik Üniversitesi Toplum ve Bilim Merkezi, (2011), *Petrol ve Doğal Gaz*, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Özeren, Süleyman (ed.), (2012), *Devlet Güvenliği*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Sadıgov, Efser, (2008), *Küresel Enerji Güvenliği ve Uluslararası Hukuk*, Bakü: Bakü Üniversitesi Yayını.
- Sandıklı, Atilla ve Bilgehan, Emeklier, (2012), “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, Atilla Sandıklı (Ed.), *Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, ss.3-67.
- Sevim, Cenk, (2013), *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tarakçı, Nejat, (2010), “Enerji Güvenliğinin Avrasya ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri”, 3. *Uluslararası Stratejik ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyumu*

Bildirileri; Enerji Güvenliği, 15-16 Nisan, 2010, İstanbul: T.C. Beykent Üniversitesi Yayınları, s.330-337.

Tuna, Gülgün, (2013), *Küresel Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler-Yeni Güvenlik*, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.

Vaal, De, Tomas, (2008), *Qarabağ: Ermənistan və Azərbaycan Sülh və Savaş Yollarında*, Yusif Axundov (çev.), Bakü: ABD'nin Azerbaycan Elçiliği.

Yapraklı, Sevda, (2013), *Enerjiye Dayalı Büyüme; Türk Sanayi Sektörü Üzerine Uygulamaları*, İstanbul: Beta Yayınları.

Yergin, Daniel, (2003), *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Kamuran Tuncay (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yergin, Daniel, (2014), *Enerjinin Geleceği; Petrol, Doğal Gaz, Elektrik*, Ümit Şensoy (çev.), 1. Cilt, İstanbul: Optimist Yayıncılık.

Yıldız, Mustafa, (2006), *Dünyada ve Türkiye’de Alternatif ve Fosil Enerji Kaynaklarının Geleceğe Yönelik Etüdü*, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yılmaz, Reha ve Sezai, Özçelik, (2012), “Çatışma Teorileri Işığında Gürcistan ve Karabağ Çatışmalarının Çözümlemesi”, Atilla Sandıklı (Ed.), *Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 277-310.

Yılmaz, Sait, (2005), *Ulusal Güvenlik ve İstihbarat: Türkiye ve ABD Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İNTERNET KAYNAKLARI

Agil Mammadov, (2013), “Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörü”, *Akademik Bakış Dergisi Sayı: 35, Mart – Nisan 2013*
<http://www.akademikbakis.org/eskisine/35/15.pdf>, (E.T: 02 Haziran 2015).

Aras, Bülent ve Yorkan, Arzu, (2005), “Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve Çevre”, *Stratejik Rapor No: 13, Aralık 2005*,
http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/avrupa_birligi_ve_enerji_guvenligi

_siyaset_ekonomi_ve_cevre__f40c7fcb-124c-4d41-b927-c0f812574d2d.pdf,
(E.T: 19 Mayıs 2015).

Aslanlı, Araz, (2014), “Jeopolitik Rekabet ve jeoekonomik çıkarlar Zemininde Hazar Havzasının "Qordi Düğümü"”, Bakü: Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. 2014, http://www.kas.de/wf/doc/kas_39805-1522-1-30.pdf?141202142145, (E.T: 02 Haziran 2015).

Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, <http://www.stat.gov.az/news/?id=2526>, (E.T: 28 Mayıs 2015).

Azerbaycan Tarihi, http://azerbaijan.az/portal/History/General/generalInfo_a.html, (E.T: 30 Mayıs 2015).

Azerbaycan Yüzölçümü, http://azerbaijan.az/portal/General/Square/square_a.html, (E.T: 28 Mayıs 2015).

Dağdemir, Uçkan, Elif, (2007), *Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliği İçin Dış Enerji Politikası Arayışları*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/8_1_Makale_14.pdf, (E.T: 16 Mayıs 2015).

Ediger, Volkan, (2007), *Enerji Arz Güvenliği*, <http://volkanediger.com/kitaplar/2007Ediger%28EnergySupplySecurity%29.pdf>, (E.T: 18 Mayıs 2015).

Ediger, Volkan, (2011), *Enerjide Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, [http://volkanediger.com/kitaplar/2011_Ediger_\(TUBA-67\).pdf](http://volkanediger.com/kitaplar/2011_Ediger_(TUBA-67).pdf), (E.T: 18 Mayıs 2015).

Enerji Görünümü, (2014), <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf>, (E.T: 06 Haziran 2015).

Enerji Görünümü, <http://www.worldcoal.org/>, (E.T: 28 Nisan 2015).

Enerji Kaynaklar, (2014) , <http://enerji.gov.tr/>, (E.T: 20 Nisan 2015).

Enerji Kaynakları, <http://www.eia.gov/> , (E.T: 05 Mayıs Haziran 2015).

Gonca Şenay, (2014), *Avrupa'ya Azeri Gazı İçin İlk Adım*, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/avrupaya-azeri-gazi-icin-ilk-adim>, (E.T: 12 Haziran 2015).

Gökçe, Mustafa, (2008), Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Son Bahar 2008, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi3/sayi3_pdf/gokce_mustafa.pdf, (E.T: 01 Haziran 2015).

Gürbüz, Özgür, (2009), <http://ozgurgurbuz.blogspot.com.tr/2009/10/ekonomik-kriz-iklime-yarad.html>, 17 Ekim 2009, (E.T: 25 Nisan 2015).

Haydar Aliyev, *Rehberlik Yılları*, <http://heydaraliyev.preslib.az/>, (E.T: 05 Haziran 2015).

Hazar'ın Hukuki Statüsüyle İlgili Uluslararası Görüşmeler, (2011), http://referat.ilkaddimlar.com/d_word_finw_other_1780.doc, (E.T: 15 Mayıs 2015).

http://az.wikipedia.org/wiki/X%C9%99z%C9%99r_d%C9%99nizi, (E.T: 01 Haziran 2015).

<http://www.anspress.com/index.php/index.php?a=2&lng=az&cid=18&nid=118064>, (E.T: 01 Haziran 2015).

<http://www.bilgiustam.com/maslowun- ihtiyaclar-hiyerarshisi-nedir/>, (E.T: 18 Mayıs 2015).

<http://www.btc.com.tr/proje.html>, (E.T: 01 Haziran 2015).

<http://www.tanap.com/medya/basin-bultenleri/guney-gaz-koridoru-danisma-kurulu-toplantisi-duzenlendi/>, (E.T: 15 Haziran 2015).

http://www.yeniazərbaycan.com/Gundem_e7609_az.html, (E.T: 10 Haziran 2015).

İstatistik Görünüm, (2014), Azərbaycanın milli hesabları
http://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/, (E.T: 01 Haziran 2015).

Küçükşahin, Ahmet, (2006), “Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar nelerdir? Nasıl değerlendirilmelidir?”, *Strateji Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Aralık 2006, Sayı 4, http://www.harpak.edu.tr/saren2/files/GSD/guv_str_sayi_4_aralik2006.pdf, (E.T: 10 Mayıs 2015)

Mir Şahin, (2015), *Kazandıran ve Kazandıracak Doğal Gaz*, <http://metbuat.az/news/55638/qazanmis-ve-qazandiracaq-qaz-video.html>, (E.T: 02 Haziran 2015).

Nabucco projesi nedir? Ne değildir?, <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/24983042/>, (E.T: 07 Haziran 2015).

Nabucco Projesi tarih oldu, <http://www.milliyet.com.tr/nabucco-projesi-tarih-oldu/ekonomi/detay/1793995/default.htm>, (E.T: 06 Haziran 2015).

Nabukko Doğalgaz Boru Hattı Projesi Sürecinin Neresindeyiz?, <http://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/Raporlar/NabucconunNeresindeyiz.pdf>, (E.T: 07 Haziran 2015).

Nükleer Enerji Görünümü, <https://www.iaea.org/sites/default/files/yearinreview.pdf>, (E.T: 15 Mayıs 2015).

Oğan, Sinan, (2001), Hazar’da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmalı Kaynaklar Ve Silahlanma Yarışı, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Avrasya Dosyası*, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/143-183%20Sinan.pdf>, (E.T: 24 Mayıs 2015)

Öğütçü, Nur, Özge, (2014), *Ukrayna Krizinin Enerji Piyasası Üzerindeki Etkileri*, <http://www.avim.org.tr/analiz/tr/UKRAYNA-KRIZININ-ENERJI-PIYASASI-UZERINDEKI-ETKILERI/3440>, (E.T: 18 Mayıs 2015).

Rzayeva, Gulmira, ve Punsmann, Gültekin, Burcu ve Gökne, Mete, (2012), “TANAP Raporu”, *Hazar Strateji Enstitüsü Enerji Araştırmaları Merkezi*, Kasım 2012,

http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/raporlar/2012_09_19_tanap_raporu/TANAPRaporu_121107.pdf, (E.T: 10 Haziran 2015).

Sevim, Cenk, (2012), bKüresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği, *Security Journal of Yasar University* 2012 26(7) 4378 – 4391, http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/10/26_Sayi_1_makale_Cenk-Sevim.pdf, (E.T: 17 Mayıs 2015).

Şir, Yavuz, Aslan, (2014),” *Bölgesel güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya*”, II *Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, 30 Haziran 2014, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-291-2014063043sosbilkongre23.pdf>, (E.T: 20 Mayıs 2015).

Şöhret, Mesut, (2014), “Enerji Güvenliği Kapsamında NATO’nun Ortadoğu Politikası”, *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi*, 23 – 24 Eylül 2014, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-199-2014122610guvenlik_kongresi_bildirileri-24.pdf, , (E.T: 15 Mayıs 2015).

Telli, Azime, (2014), “Rusya-Ukrayna Krizinin Enerji Güvenliğine Etkileri”, *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi*, 23-24 Eylül, 2014, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-142-2014122651guvenlik_kongresi_bildirileri-25.pdf, (E.T: 16 Mayıs 2015).

Ünal, Cem, Mustafa, (2015), “Enerji Güvenliği Çerçevesinde Avrupa Enerji Politikasının Gelişimi ve Rusya Faktörü”, *Enerji Ve Diplomasi Dergisi*, 1’ci Sayı, Bahar 2015, <http://enerjivediplomasi.com/makale.aspx?makaleNo=35>, (E.T: 18 Mayıs 2015).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Zamin Mustafayev
Doğum Yeri : Azerbaycan/Quba
Mesleği : Yüksek Lisans Öğrencisi

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Azerbaycan Kafkas Üniversitesi İktisadi
Bilimler Fakültesi Uluslararası Ekonomik
İlişkiler Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü
Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Yabancı Dil Puan ve Türü :
Bilimsel Faaliyetler :

İş Deneyimi

Stajlar : Azerbaycan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı –
Ağustos 2012, Bank Standart – Ağustos 2011
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta : Zaminmustafayev90@gmail.com
Tel. : 0539 254 07 40
Tarih :